

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE MEF‘ÛLLER ve EN‘ÂM SURESİNDEKİ
KULLANIMLARI**

**Hazırlayan
Ramazan MEŞE**

**Danışman
Doç. Dr. Kadir KINAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Aralık 2014
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE MEF‘ÛLLER ve EN‘ÂM SURESİNDEKİ
KULLANIMLARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Ramazan MEŞE**

**Danışman
Doç. Dr. Kadir KINAR**

**Aralık 2014
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyân ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ramazan MEŞE

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Arap Dilinde Mef‘ûller ve En‘âm Suresindeki Kullanımları” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ramazan MEŞE

Danışman

Doç. Dr. Kadir KINAR

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

Doc. Dr. Kadir Kır danışmanlığında ... Ramazan MESE tarafından hazırlanan
“ Arap Dilinde meşâiller ve Enâm Sünatındaki
kullanımları” adlı bu çalışma, jürimiz
tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul
edilmiştir.

09.12.2014
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman

Doc. Dr. Kadir Kır

Üye

Prof. Dr. Halim Çamurlu

Üye

Doc. Dr. Mustafa Karagöz

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 18/12/2014 tarih ve 32 sayılı kararı
ile onaylanmıştır.

18.12.2014
Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah’a; salat, onun Resûlune; selam ise Resûlün güzîde ashabına ve ümmetine olsun.

İslam dininin araştırılması, incelenmesi ve anlaşılması, başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere hadis, tefsir, fıkıh, kelam gibi temel İslam bilimleri, cahiliye dönemi Arap şiirlerini de içine alan ilk devir ve devam eden zamanların kaynaklarının bilinmesi ile mümkündür. Bu yüzden Arap Dili, Müslümanlar için çok önemli bir yere sahiptir. Kendisiyle hidayet bulunan Kur’an-ı Kerim’i anlamamanın ve yaşamamanın yolu elbetteki Arap Dilini iyi bilmekten geçer. Çünkü Kur’an-ı Kerim Arap Dilinde inmiştir. Kur’an-ı Kerim kendisinin Arapça bir kitap olduğunu şu ayette bildirmektedir. “ *Biz onu anlayasınız diye, Arapça bir Kitap olarak indirdik.*”(Yûsuf 12/2) Bundan dolayı Arap Dili Müslümanlar için önemli ve vazgeçilmez bir dildir.

Arap Dili köklü geçmişe sahip bir dildir. Bu yüzden Arap Dilinin kurallarını iyi bir şekilde bilmek gerekmektedir. İyi bir Arapça bilgisini sağlayacak olan şey de bu alanda yapılan bir takım çalışmalar ve kişinin kendini bu dilin muhteviyatına yoğunlaştırmasıdır. Biz de, bu alanda ilk adımımızı gerçekleştirmek için, Arapça gramer kuralı olan Arap Dilinde Mef’ûller ve En’âm Suresindeki Kullanımları konusu üzerine bir çalışma yaptık. Bu çalışmamızda mef’ûlleri ve çeşitlerini anlatmaya çalıştık. Öncelikle giriş kısmında mef’ûller hakkında genel bir bilgi verdik. Çalışmamızın birinci bölümünde ise mef’ûllerin çeşitlerini anlattık. Anlattığımız her kuralı örneklerle de açıklamaya çalıştık. Çoğu örneği anlatırken ayetlerden örnekler vermeye çalıştık. Daha sonra ikinci bölümde En’âm suresindeki bütün ayetleri tek tek inceleyip bu surede geçen mef’ûl kalıplarını belirttik. Kur’an meallerinde mef’ûllerden kaynaklanan tercüme farklılıklarına da değinmeye çalıştık.

Mef’ûllerle ilgili başlı başına kaynakların olmaması, konuyla alakalı Türkçe eserlerde de yeterince bilgiye yer verilmemiş olması işimizi hayli zorlaştırmıştır. Kaynaklar arasında Türkçeye tercüme edilmemiş Arapça eserlere çokça yer verilmesi bu yüzden. Ayrıca şunu da üzülerek belirtmek gerekir ki 350 milyonu aşkın kişinin konuştuğu dil olan Arapça noktasında hâlâ belli başlı gramer konularına erişimin yetersiz olması, temel kaynak konumunda olan eserlerin tercüme edilmemiş olması,

Arapça Dilbilgisi başlığı altında yazılan eserlerde de bilgi kısıtlılığının olması gözlenen bir husustur. Bu nedenle de bu konuyu lüzumlu gördük.

Tezin konusunun tespiti, muhtevasının belirlenmesi ve kaynaklara ulaşma noktasında fazlaca yardımlarını ve desteğini gördüğüm danışman hocam **Doç. Dr. Kadir KINAR**'a şükranlarımı bir borç bilirim.

Emeklerimizin zayi olmamasını Rabb'imizden diler ve bütün müslüman alemini sırât-ı müstakîmden ayırmamasını temenni ederim. Hidayet ve başarı Allah'tandır.

Alemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

Ramazan MEŞE

Kayseri-2014

ARAP DİLİNDE MEF'ÛLLER VE EN'ÂM SURESİNDEKİ KULLANIMLARI

Ramazan MEŞE

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2014

Danışman: Doç. Dr. Kadir KINAR

ÖZET

Arap Nahvinin temel konularından olan mef'ûller mansubattan olup cümlenin tamamlayıcı öğelerinden biridir. Bundan dolayı nahivciler mef'ûller için fazlalık (فضلة) tabirini kullanmışlardır. Mef'ûller nahivde mansûb öğeler arasında asıl olarak kabul edilir ve diğer mansûb öğeler ise furû' olarak kabul edilir. Arap Dilinde beş tane mef'ûl çeşidi vardır. Bunlar, Mef'ûlü mutlak, mef'ûlü bih, mef'ûlü fih, mef'ûlü lieclih ve mef'ûlü me'âhdır. Türkçemizde nesne, dolaylı tümleş ve zarf tümlecine karşılık gelen mef'ûller genellikle cümlede fiil ve fâilden sonra gelir. En'âm suresinde bu mef'ûl çeşitlerinin hepsiyle karşılaşmak mümkündür. Bu surede, mef'ûlü bih örneğini bütün ayetlerde görmek mümkündür. Diğer mef'ûl çeşitleri de az olmakla beraber kullanılmıştır. Bu çalışmamızda Arap Dilindeki mef'ûlleri inceleyip En'âm suresindeki kullanımlarını açıklamaya çalıştık. Çalışmamızın giriş kısmında mef'ûller hakkında genel bir bilgi verdik. Birinci bölümde mef'ûllerin çeşitlerini anlatıp ikinci bölümde ise mef'ûllerin En'âm suresindeki kullanımlarını açıkladık.

Anahtar Kelimeler: Mef'ûl , Mef'ûlü bih, Mef'ûlü mutlak, Mef'ûlü Fih, Mef'ûlü lieclih, Mef'ûlü me'âh, En'âm suresi.

ACCUSATIVES IN THE ARABIC LANGUAGE AND THEIR USAGE IN SŪRAT L-AN‘ĀM

Ramazan MEŞE

Erciyes University, Institute For Social Sciences

M.Sc. Thesis, December 2014

Supervisor: Doç. Dr. Kadir KINAR

ABSTRACT

The passive participles which are ones of the main topics of Arabic syntactic grammar are from the accusatives and ones of the complementary elements. For this reason, the syntactic grammar linguists use the surpluses (فضلة) term for the passive participles. The passive participles are considered as the main among the accusatives and the other accusative elements are considered as the details. There are five different passive participle forms: Cognate accusative, direct object, adverbial object, causative object and concomitant object. The passive participles which are correspond to object, indirect object and complement in Turkish Language mostly succeed verb and subject. It is also possible to encounter with the all kinds of the passive participles In sūrat l-An‘ām. In this sure, Cognate accusative, example can be seen in the all verses. The other passive participles are also rarely used. In this work, we examined the passive participles in Arabic Language and tried to explain their usage in sūrat l-An‘ām. We represented a general information about the passive participles in the introduction section of our work. In the first section, we explained the varieties of the passive participles, and then we described the usages of the passive participles in sūrat l-An‘ām.

Key Words: Accusative, Cognate Accusative, Direct object, Adverbial object, Causative object and Concomitant object, Sūrat l-An‘ām.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL ve ONAY.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEF'ÛLLER (المفاعيل/المفعولات)

1. MEF'ÛLÜ MUTLAK (المفعول المطلق)	8
1.1. Tanım	8
1.2. Mef'ûlü Mutlakın Kullanılış Sebepleri.....	13
1.2.1. Fiili Te'kîd (kuvvetlendirmek) İçin	13
1.2.2. Fiilin Nev'ini (çeşidini) Belirtmek İçin.....	15
1.2.3. Fiilin Adedini (sayısını) Belirtmek İçin	17
1.3. Mef'ûlü Mutlak Yerine Kullanılan Kelimeler	18
1.3.1. Mastar İsim.....	19
1.3.2. Mastara (Mef'ûlü Mutlaka) Delâlet Eden Bir Sıfat.....	20
1.3.3. أي بَعْضُ كُلِّ Kelimeleri.....	20
1.3.4.Mastarın Müradifi (Eşanlamlısı).....	21
1.3.5. Mastardan Önce Gelen ve Mastarı Gösteren İsm-i İşaret.....	22
1.3.6. Mahzûf Mastarın Sayısını Gösteren Kelimeler.....	22
1.3.7. Mastarın Zamiri.....	23
1.3.8. Mastarın Çeşidini Gösteren Kelimeler	23
1.3.9.Mastarın Bir Aletine Delâlet Eden Kelimeler	23

1.3.10. Mahzûf Mastarın Bir Şeklini Gösteren Bir Lafzın Gelmesi.	24
1.3.11. Konuşma Anında Gelen Kelimeler.....	24
1.3.12. ما İstifhamiyye'nin Mahzûf Mastara Nâib Olması.....	24
1.3.13. ما Şartıyye'nin Mahzûf Mastara Nâib Olması.....	25
1.4. Mef'ûlü Mutlakın Âmilinin Mahzûf Olması.....	25
1.5. Bazı durumlarda Mef'ûlü Mutlakın Âmilinin Yerine Kullanması.....	25
1.6. Mef'ûlü Mutlak İçin Geçerli Olan Bazı Kaideler.....	30
1.7. Yaygın Olarak Kullanılan Kalıplaşmış Mef'ûlü Mutlaklar	31
1.8. Mef'ûlü Mutlakın 'Îrâbı	31
2. MEF'ÛLÛ BİH (المفعول به)	32
2.1. Tanım	32
2.2. Müteaddî ve Lâzım (Teaddilik ve Luzûmiyyet).....	35
2.2.1. Müteaddî Fiil	38
2.2.2. Lâzım Fiiller	38
2.2.3. Hem Müteaddî Hem de Lâzım Olup, Semai Olanlar	39
2.3. Mef'ûlü Bih Çeşitleri	39
2.3.1. Mef'ûlü Bih Sarîh	39
2.3.2. Mef'ûlü Bih Gayr-i Sarîh ve Kısımları	50
2.4. Mef'ûlü Bih'in Takdimi ve Te'hîri	51
2.5. Mef'ûlü Bih Sarîhin Hazfi	54
2.6. Mef'ûlü Bih Sarîhin Fiilinin (Âmilinin) Hazfi	56
2.6.1. Hazfi Caiz Olanlar	56
2.6.2. Hazfi Vacip (gerekli) Olanlar:	57
2.6.2.1. Münâdâ	57
2.6.2.2. Nudbe.....	62
2.6.2.3. İstiğâse	63
2.6.2.4. İştigâl	65
2.6.2.5. İhtisâs.....	67
2.6.2.6. Tahzîr	68

2.6.2.7. İğrâ.....	70
2.7. Mef‘ûlü Bih İle İlgili Birtakım Kurallar	70
2.8. Mef‘ûlü Bihin ‘Îrâbı	71
3. MEF‘ÛLÜ FÎH (المفعول فيه)	71
3.1. Tanım	71
3.2. Mef‘ûlü Fîh Çeşitleri	74
3.2.1. Zaman Zarfı	75
3.2.2. Mekân Zarfı.....	75
3.3. Bazı Kelimelerin Mef‘ûlü Fîh Olarak Kullanılması.....	76
3.4. Bazı Zarfların Harf-i Cer ve Diğer Harflerle Kullanılışı.....	77
3.5.Mef‘ûlü Fîh Alma Bakımından Özellikli Bazı Fiiller	78
3.6. Önemli Bazı Zarflar	79
3.7. Muhtas ve Mübhem Zarflar	80
3.7.1. Mübhem Zarflar	80
3.7.1.1. Mübhem Zarf-ı Zamanlar	80
3.7.1.2. Mübhem Zarf-ı Mekânlar	81
3.7.2. Muhtas Zarflar	81
3.7.2.1. Muhtas Zarf-ı Zamanlar	81
3.7.2.2. Muhtas Zarf-ı Mekânlar.....	82
3.8. Zarf Çeşitleri	83
3.8.1.Mutasarrif Olmayan Zarflar	83
3.8.2. Mutasarrif Olan Zarflar.....	87
3.8.3. Semâi Zarflar	88
3.10. Mef‘ûlü Fîhin ‘Îrâbı	89
4. MEF‘ÛLÜ LEH(المفعول له)	89
4.1. Tanım	89
4.2. Mef‘ûlü Leh (Lieclih)in Şartları.....	92
4.3. Mef‘ûlü lieclihin Harf-i Cerli Gelmesi.....	96
4.4. Mef‘ûlü lieclihin Harf-i Cer Alma Durumları	97

4.5. Mef'ûlü lieclih Olan Belli Başlı Cümleler	98
4.6. Mef'ûlü lieclih, Belirli ve Belirsiz Olarak Görünmekte Üç Çeşittir	98
4.7. Karine Bulunduğu Takdirde Mef'ûlü lieclih'in Hazf Edilmesi	99
4.8. Atıf Yapılmadan Veya Bedel Olmadan Mef'ûlü lieclih'in, Mansûb Veya Mecerûr Olması	99
4.9. Mef'ûlü Leh (Lieclih) İle İlgili Birtakım Kurallar	100
4.10. Mef'ûlü Leh (Lieclih)'in 'Îrâbı	100
5. MEF 'ÛLÛ ME 'AH (المفعول معه)	101
5.1. Tanım	101
5.2. Ma'iyye Vâvı İle Atıf Vavı	106
5.3. Vâv'dan Sonraki Durumlar	108
5.4. Mef'ûlü Me 'ahın 'Îrâbı	112

İKİNCİ BÖLÜM

EN'ÂM SURESİNDE MEF'ÛLLERİN KULLANILMASI

1. En'âm Suresi Hakkında Genel Bir Bilgi	113
2. En'âm Suresindeki Mef'ûllerin Tahlili	114
SONUÇ	183
BİBLİYOGRAFYA	185
ÖZ GEÇMİŞ	190

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
A Ü İ F	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn (bin).
Bkz.	: Bakınız.
by.	: Basım yeri yok.
c.c.	: Celle celaluhu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti.
M Ü İ F V	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Not.	: Notlandıran
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi.
s.	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve selem
T D V	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:Tahkik
ts.	: Tarihsiz.
Tsh.	: Tashîh

v.b. : Ve benzeri.

v.d. : Ve diğerleri.

vs. : Vesaire.

Yay. :Yayın

Transkriptisyon işâretleri:

(ء: '),(ب : b),(ت : t),(ث : ş),(ج : c),(ح : h),(خ: ħ),(د : d),(ذ : z),(ر : r),(ز : z),(س : s),(ش : ş),(ص : ş),(ض : ð),(ط : t),(ظ : z),(ع: '),(غ : ğ),(ف : f),(ق : k),(ك : k),(ل : l),(م : m),(ن : n),(ه : h),(و : v),(ي : y),(ā : â),(ū : û),(ī : î),(ـَ : a,e),(ـُ : u),(ـِ : i)

GİRİŞ

Arap Dili var olduğundan bugüne kadar hâla çeşitliliğini korumaktadır. Çünkü bu dil iksirini Kur'ân'dan almıştır. Bu da ona güç katmaktadır. Nitekim Sami diller grubunun bir üyesi olan Arapça, İslam'ın doğuşundan önce sadece Arap Yarımadası'nda konuşulan bir kabile dili iken Kur'ân-ı Kerim'in, bu dili konuşan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilmesiyle kabile olmaktan çıkarak bir din, devlet, ilim ve kültür dili hâline gelmiştir.¹

Kur'ân-ı Kerim hakkında birçok çalışma yapıldı. Bunlar arasında tefsir, meânî, kavâid vb. birçok alan vardı. Bu çalışmalar şüphesiz devam edecek ve Kur'ân'a hizmet için daha pek çok tez yazılacaktır. Bundan dolayı şuna işaret etmek gerekir ki; Arap Nahvinin doğuşu Kur'ân'la ilgilidir. Kur'ân'ın okunuşunda yapılan lahtan dolayı Arap Nahvi hakkında çalışmaların yapılması elzem hâle gelmiştir. Özellikle İslam coğrafyasını genişlemesi, birçok hâlkın değişik dilleri ile İslam bayrağı altına girmesi ve Araplarla karışması, yeni dilin anlaşılması, fasih Araplar tarafından lahn yapılması, Arap âlimlerinin, dinlerini ve kendi dillerini koruma isteği gibi sebeplerden dolayı Arap Nahvi ortaya çıkmıştır.²

Arap dilinde gerçekleşen bozulmalara engel olmak için Ebü'l-Esved Ed-Düelî (ö. 69/688) gibi âlimler Arap Dilinin esaslarını belirlemeye çalıştılar. İlk olarak ref', nasp ve cer âmillerini belirleyip fâil, mef'ûl ve muzâfı belirdiler. Arap Nahvinde ilk ele alınan bablardan biri de mef'ûlü bih olmuştur.³ İlk nahiv kaynaklarına baktığımız da mef'ûlü bih bir bab olarak ele alınmıyor fakat teaddilik ve luzûmiyet adı altında inceleniyor.⁴ Ancak mef'ûlleri ilk olarak bir bab olarak ele alan İbnu's-Serrâc'dır.

¹ R. Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Yay., II. baskı, İstanbul 2011, s. 9.

² Şevkî Dâfî, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l-Me'ârif, VII. baskı, Kahire 1992., s. 11-13.

³ Muhammed Murtaâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tabakâtü'l-Nahviyyin ve'l-Lügaviyyin*, Thk., Muhammed Ebu Fađl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Mısır ts., s. 11-12.

⁴ Ebu Bişr 'Amr b. 'Uşmân b. Kanber Sibeveyh, *el-Kıtab*, Thk. ve Nşr., 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1988, I/33-43; Ayrıca bkz., Ebu'l-'Abbâs Hasan Muhammed b. Yezîd el-Mubârred, *el-Muhtadab*, Thk., Muhammed Abdulhalîk 'Adîme, Kahire 1994, I/91-97.

İbnu's-Serrâc (ö. 316/926), “*el-Uşûl fi'n-Nahv*” adlı eserinde ilk olarak mef'ûlû mutlakı ele alıp sonra ikinci sırada mef'ûlû bihi işlemiştir. Mef'ûlû bih babı altında da bir, iki ve üç mef'ûl alan müteaddî fiilleri incelemiştir. İbnu's-Serrâc, daha sonra sırası ile mef'ûlû fih, mef'ûlû lieclih ve mef'ûlû me'ahı incelemiştir.⁵ İbnu's-Serrâc'tan sonra yazılan birçok kaynakta mef'ûller babı yer almış ve zamanlar bu bab altında takdim-te'hir ve hazf gibi birçok başlık açılmıştır. Bunun en bariz örneğini ilk kaynaklarımızdan biri olan “*Şerhu'r-Radî 'Ala'l-Kâfiye*” adlı eserde görürüz. Bu eserde mef'ûl konusunda birçok başlık açılmıştır.⁶

Biz de bu çalışmamızda Arap Dilinde mef'ûller konusunu inceleyip bu mef'ûllerin En'âm suresindeki kullanımlarını açıklamaya çalışacağız. Mef'ûller Arap Dilinin en yaygın olarak kullanılan gramer kuralıdır. Bundan dolayı bu konunun anlaşılmasını elzem gördük. Özellikle de bu konunun Kur'ân'daki kullanımlarının anlaşılmasının Kur'ân tercümelerinde faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Arap dilinde mef'ûl, fâilin yaptığı işten etkilenen öge demektir. Yani Türkçemiz de nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleç gibi ögelere karşılık gelir. Arap Dilinde mef'ûl, fiilin işlediği işten etkilenen, fiilin gerçekleşme yerini ve zamanını açıklayan, fiilin niçin gerçekleştiğini belirten, fiilin kiminle beraber gerçekleştiği açıklayan, fiilin çeşidini belirten, fiile açıklık getiren ve fiilin vurgusunu yapan bütün ma'mûl kelimelere denir.⁷ Arap dilinde mef'ûller mansubattan kabul edilir. Genellikle cümlede fiil ve fâilden sonra gelen mef'ûller, Arap cümle yapısında mef'ûller, fazlalık (فضلة) bir kelime olarak kabul edilir.⁸ Çünkü cümle mef'ûl olmadan da bir anlam ifade etmektedir.

Arap dilinde her kelime bir şeye delâlet eder. Mesela fâil nasıl ref'e delâlet ediyorsa mef'ûllerin de hepsi nasba delâlet eder. Mansûb olan kelimeler 13 tanedir. Bunları 5 tanesi mef'ûl diğer kalan kısmı ise nahivcilere göre “*müşebbehun bi'l-mef'ûl*” yani mef'ûle benzeyen kelimelerdir. Bu beş tane mef'ûl asıl, diğerleri furû'dur. Çünkü mef'ûllere fiil hakîkî manada delâlet ederken diğer mansûb kelimelere fiilin delâleti

⁵ Ebu Bekr Muhammed Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, Thk., 'Abdu'l-Huseyn Fetlî, Mü'essesetu'r-Risâle, Beyrut 1996, I/169-202.

⁶ Yûsuf Hasan Ömer, (Thk. ve Tşh.), *Şerhu'r-Radî 'ala'l-Kâfiye*, Dâru'l-Kutübü'l-Vaţaniyye, Kuveyt 1996, I/333.

⁷ Muhammed Samîr Necîb el-Lubedî, *Mu'cemü Muştalahâtü'n-Nahviyye ve's-Şarfiyye*, Daru'l-Furkân, Beyrut 1985, s. 176.

⁸ Ömer, *a.g.e.*, I/294.

zayıf olduğundan dolayı bu kelimeler “*müşebbehun bi'l-mef'ûl* ” olarak kabul edilmiştir.⁹

Mef'ûllerin sayısı konusunda da nahivciler arasında ihtilaf çıkmıştır. Basralılara göre mef'ûller beş tanedir. Bunun aksine Kufeliler ve onlara tabi olanlar ise mef'ûl olarak sadece mef'ûlü bihi tanımışlardır.¹⁰ Ebu Hayyân (ö. 745/1344) “*Beş mef'ûl olgusu Basralılara aittir. Kufeliler ise bir fiile bir mef'ûl geleceği kanaatindedirler*” demiştir. Bundan dolayı nahivciler mef'ûllerin sayısında çoğaltma ve azaltma konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Mesela; ez-Zeccâc (ö. 337/923) mef'ûlü lieclihi fiilin nev'ini beyân eden mef'ûlü mutlak olarak görmüştür. ez-Zeccâc mef'ûlü lieclihin âmilin mef'ûlü lieclihi tafsil eder yapıda gördüğünden dolayı bunu yapmıştır. Mesela; (ضربته تأدياً) denildiği zaman, (أدبته بالضرب) demek istenmiştir. Te'dîb mücmel, darb ise onu beyân etmektedir. Sanki şöyle denilmiştir; (أدبته بالضرب تأدياً) Sibeveyh mef'ûlü me'ahın mef'ûlü bih olduğunu söylemektedir. Bütün bunlara bakıldığında nahivcilerin Kûfe ekolü gibi mef'ûlü lieclih, mef'ûlü mutlak, mef'ûlü fih ve mef'ûlü me'ahı mef'ûlü bih olarak görmüşlerdir veya mef'ûlü bihin bir çeşidi olarak görmüşler veyahüt “*müşebbehün bi'l-mef'ûl* ” olarak görmüşlerdir. Bütün bu mef'ûlleri azaltma çabalarının yanında Sîrâfî (ö. 385/995) gibi nahivciler ise mef'ûllerin sayısını çoğaltmaya çalışmışlardır. Mesela Sîrâfî, altıncı mef'ûl olarak mef'ûlü minhu'yu mef'ûllere ekleyip (وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا...) ayetini şahit olarak getirmişlerdir. Yine mef'ûlü aleyhi (علوت السطح), mef'ûlü anhu, mef'ûlü ileyhi gibi mef'ûl çeşitlerinden de nahivciler bahsetmişlerdir.¹² Bütün bu eksiltme ve artırma çabalarını göz önüne aldığımızda 5 mef'ûl çeşidinin de birbirinden farklı olduğu ve bunların birbirinden farklı işlevlerinin olduğu kanaatindeyiz.

Mef'ûllerin de kendi aralarında birbirleriyle ilişkileri vardır. Mef'ûlü bih esas kabul edildiğinden dolayı diğer mef'ûllerin mef'ûlü bih ile olan ilişkileri nahivciler tarafından işlenmiştir. Nahivcilere göre mef'ûlü bihe en yakın mef'ûl mef'ûlü mutlaktır. Mef'ûl mutlak mef'ûller arasında en güçlü ve en doğru mef'ûldür. Hatta mef'ûlü hakiki, sarîh veya sahîh olarak da isimlendirilir. Hatta Sibeveyh, onu fiilin

⁹ Muhammed Ahmed Hıdayr, *Ḳadâyâ'l-Mef'ûl bihi 'İnde'n-Nuḥatî'l-'Arab*, Mektebetü'l-Encelü'l-Mısrıyye, Mısır 2003, s. 32.

¹⁰ Hıdayr, *a.g.e.*, s. 28.

¹¹ 'Arâf, 5/155.

¹² Hıdayr, *a.g.e.*, s. 30.

siğasına delâlet eden en kuvvetli mef'ûl olarak kabul etmiştir.¹³ Mef'ûl mutlak en doğru mef'ûl olarak kabul edilmiştir çünkü fiilin sığası kendine delâlet etmektedir. Mef'ûlü mutlaka bütün fiiller müteaddî olur ve bütün fiiller kendisine âmil olduğundan dolayı mef'ûlü mutlak en sağlam mef'ûl olarak kabul edilmiştir.¹⁴ İbnu's-Serrâc mef'ûlü mutlakın hakiki ve en doğru mef'ûl olduğunu söylemektedir. Çünkü fâilin ortaya koyduğu o eylem daha önce yok iken fâilin kendisi fiili ortaya çıkardığından dolayı en hakiki mef'ûl olarak kabul etmiştir.¹⁵ Bundan dolayı bazı nahivciler mef'ûlleri bu esasa göre tertip etmişlerdir. Mesela Râzî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289), mef'ûlleri sıralarken mef'ûlü mutlakdan başlayıp mef'ûlü bih ile devam eder.¹⁶ Yine “*Hâşiyeti'l-Hudârî*” de de mef'ûlü mutlak ile başlar.¹⁷ “*Hâşiyeti'l-Hudârî*” da mef'ûllerin tertibi şu beyitlerle açıklanıyor.¹⁸

مفاعلهٔم رتب، فصدر بمطلق

وثن به، فيه، له، معه، قد كمل

تقول: ضربت الضرب زيدا بسوطه

نهاراً، هذا، تأديبه و امرا نكل

Yine mef'ûlü me'ah ile mef'ûlü bih arasında da birtakım ilişkiler mevcuttur. Sibeveyh, mef'ûlü me'ahın mef'ûlü bih olduğunu söylemiştir.¹⁹ İbnu's-Serrâc'a göre mef'ûlü me'ah aynı zamanda mef'ûlü bihtir.²⁰ Mef'ûlü bih ile mef'ûlü me'ah karıştırılmaması için nahivciler mef'ûlü me'ahın vavını şart koşmuşlar ve hazf edilmesini caiz görmemişlerdir. Bazı nahivciler ise mef'ûlü me'ahın ancak lâzım fiil ile kullanılacağını müteaddî fiil ile kullanılması hâlinde mef'ûlü bih ile karışacağını söylemişlerdir.²¹

Yine bazı nahivciler mef'ûlü lieclihi mef'ûlü bih olarak kabul etmişlerdir. Râzî el-Esterâbâdî, mef'ûlü lieclihi ve mef'ûlü fihi, bu iki mef'ûl de (ف - ل) harf-i cerlerinin hazf olması ile ilişkilendirerek bunların mef'ûlü bihin bir çeşidi olduğunu

¹³ Ebu Said Hasan b. 'Abdullah es-Sîrâfî, *Şerhu Sîrâfî 'alâ Kitâb Sibeveyh*, Kahire ts., I/270.

¹⁴ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/34.

¹⁵ es-Sîrâfî, *a.g.e.*, I/269-271.

¹⁶ Hıdayr, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁷ Yûsuf eş-Şeyh, Muhammed el-Bakâî, *Hâşiyeti'l-Hudârî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1995, I/275.

¹⁸ Hıdayr, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁹ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/297.

²⁰ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/254.

²¹ Hıdayr, *a.g.e.*, s. 42.

söylemişlerdir. Nahivciler bir kelimenin mef'ûlü lieclih olması için bir takım şartlar getirmişlerdir. Bu şartlardan bir tanesini kaybederse harf-i cer (ج) alır ve mef'ûlü bih olur demişlerdir.²²

Nahivcilere göre fiil ile fâil cümlede asıldır. Veya mübteda ve haber asıldır.²³ Gerek müstetir olsun gerekse zahir olsun fiile mutlaka fâil gerekir. Bundan dolayı fâilin hazfî caiz değildir. Hazf edilince yerine “*nâibü'l-fâil*” gelir. Bu da fâilin önemini kazanır. Bilindiği gibi cümlede en önemli öğeye en ağır hareke olan damme verilir. Bundan dolayı mübteda, haber, fâil cümle başında damme ile harekelenir. Bütün bunlara karşılıklı cümlede asıl öğe olan fâil ile fiil dışındaki bütün öğeler fazlalıktır. Cümle onlar olmadan da doğru olabilir.²⁴ Bundan dolayı nahivciler mef'ûllerin hazfini caiz görmüşler ve mef'ûl olmadan da cümlenin sahih olacağını söylemişlerdir. Nahivcilerin fazlalıktan anladıkları cümlenin o olmadan da olabileceğidir.

Nahivcilere göre fiil fâilsiz, fâil de fiilsiz olmaz. Fiilin de mef'ûle delâlet ettiğine dikkat çekmişlerdir. Fillin mef'ûle ihtiyaç duymasından dolayı lâzım fiil ile mütedddi fiil arasındaki farkı belirlemişlerdir.²⁵ Lâzım fiil mef'ûl gerektirmezken müteaddî fiil mef'ûl gerektirir.

Kur'ân'da nahiv kurallarının hepsi kullanılmıştır. Zaten nahvin ortaya çıkmasının temelinde Kur'ân-ı Kerim vardır. Kur'ân'da 114 sure vardır ve bu nahiv kurallarını bütün surelerde bulmak mümkündür. Bu araştırmamızda bütün surelerin incelemesi pek mümkün olmadığından dolayı Mülk ve Yasin surelerinde olduğu gibi Müslüman âlimler tarafından müstakil incelemelere konu edilip tefsiri yapılan En'âm suresinde geçen mef'ûlleri tahlil etmeyi seçtik. En'âm suresi 165 ayetten oluşmakta olup bu ayetler içinde de yedi ayet hariç geri kalan bütün ayetlerde mef'ûl örneği bulmak mümkündür. En'âm suresindeki mef'ûlleri tanımak ve mef'ûl çeşitlerini belirlemek amaçlı bu sureyi seçtik. Böylelikle Arap dilinde mef'ûllerin geniş bir şekilde tanınması ve Kur'ân'daki kullanımlarını da şahit getirerek daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalıştık. En'âm suresindeki ayetlerin hepsini tek tek ele alıp bu ayetlerde geçen mef'ûl kalıplarını belirledik. Belirlediğimiz her mef'ûlün altını çizip daha sonra

²² Hudaýr, *a.g.e.*, s. 46.

²³ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/23, Ayrıca bkz., İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, II/287.

²⁴ el-Muberrêd, *a.g.e.*, III/112., İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, II/251.

²⁵ Muvaffakatü'd-Dîn Ali İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemahşerî*, Thk., Emîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2001, II/39.

ayette ilk çizdiğimiz mef'ûlden başlayarak ayetlerin alt kısımlarında açıklamalarını yapmaya çalıştık. Bütün mef'ûl örneklerinin altını çizmekle beraber bazen cümle hâlinde gelen mef'ûllerde bütün cümlenin altını çizmeyip sadece bu cümlede var olan mef'ûllerin altını çizdik. Yine mef'ûlü bih gayr-ı sarihlerin çok kullanılmasından dolayı bir kaç ayette belirtip geri kalan ayetlerde belirtmedik. Ayetleri tek tek yazıp kullanım şekillerini ve çeşidini açıklamaya çalıştık. Mef'ûl olup olmadığı veya mef'ûl olduğuna dair üzerinde çelişki olan ayetlerde gerekli açıklamaları yapıp bunun meallere nasıl yansıdığını ile ilgili bilgi vermeye çalıştık.

Ayetlerde geçen mef'ûlleri belirlerken Muhyiddîn ed-Dervîş'in “*‘Îrâbu'l-Ḳur'ân ve beyânuhu*”, Abdulvâhid Behcet Sâlih'in “*el-‘Îrâb'ul-Mufaşşal li Kitâbıllahi'l-mürettel*”, Mahmûd Sâfi'in “*el-Cedvel fî ‘Îrâbu'l-Ḳur'ân ve şarfuhi ve beyânuhu*”, Muhammed b. İsmail en-Nehhâs'in “*‘Îrâbu'l-Ḳur'ân*” gibi eserlerden yararlandık.

Yine Muhammed Hamdi Yazır'ın “*Kur'an-ı Kerim ve Meâl-i Şerifi*”, Abdülbâki Gölpınarlı'nın “*Kur'an-ı Kerim ve Meali*”, Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay'ın “*Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*” ve Süleyman Ateş'in “*Kur'an Kerim'in Yüce Meali*” gibi meallerden de çalışmamızda istifade ettik.

En'âm suresindeki ayetleri inceledikten sonra En'âm suresinde en çok kullanılan mef'ûl çeşidinin mef'ûlü bih olduğunu gördük. Ondan sonra mef'ûlü fih, mef'ûlü mutlak kullanımları da az olmakla beraber bu surede bulmak mümkündür. Mef'ûlü lieclihyi ise sadece 6 ayette kullanılmıştır. Mef'ûlü me'ah örneğine ise sadece bir ayette karşılaştık.

Böylelikle çalışmamız iki ana bölümden ve bir girişten oluşmuş oldu. Giriş kısmında nahvin ortaya çıkışı, mef'ûllerin genel yapısı nahivdeki yeri ilk defa kim tarafından kullanıldığı gibi konulardan bahsettik. İlk bölümde mef'ûl çeşitleri inceleyip mef'ûller kullanım şekilleri, hazfî, takdimî, teh'îrî, âmîlî ve âmîlinin hazfî hakkında bilgiler verdik. Verdiğimiz bu bilgilerle birlikte örneklerde verdik. Genel olarak örnekleri Kur'ân'dan bulmaya çalıştık. Mef'ûllerin sıralamasını konusunda İbnu's-Serrâc'ın “*el-Usûl fi'n-Nahv*” kitabını esas aldık. Yani, Mef'ûlü mutlak, mef'ûlü bih, mef'ûlü fih, mef'ûlü lieclih ve mef'ûlü me'ah sıralamasını esas aldık. Tezimizin ikinci bölümünde ise, En'âm suresindeki ayetleri tek tek inceleyip bu ayetlerde geçen mef'ûl çeşitlerini açıklamaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEF'ÛLLER (المفاعيل/المفعولات)

Mef'ûl sözlük anlamı olarak "فعل" kökünden gelip, etki, tesir ve geçerlilik anlamına gelir.²⁶ Çoğulu "مفاعيل" dir. Dilimizde nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci gibi öğelere karşılık gelir. Arap Dilinde mef'ûl, fiilin işlediği işten etkilenen, fiilin gerçekleşme yerini ve zamanını açıklayan, fiilin niçin gerçekleştiğini belirten, fiilin kiminle beraber gerçekleştiği açıklayan, fiilin çeşidini belirten, fiile açıklık getiren ve fiilin vurgusunu yapan bütün ma'mûl kelimelere denir.²⁷ Genellikle Arapça cümle yapısında fiil ve fâilden sonra üçüncü öge olarak gelen mef'ûller mansûptur(المنصوب)lar. Çoğulu mansûbat olan bu kelimeler, cümle içindeki durumundan ötürü nasbı gereken unsurlara denir. Bu öğeler tek isimden ibaret olduğu gibi cümle hâlinde de olabilirler.²⁸ Arap dilinde mansûb olan kelimeler 13 tanedir.²⁹ Bunlar;

- I- Mef'ûlü Mutlak
- II- Mef'ûlü Bih
- III- Mef'ûlü Fih
- IV- Mef'ûlü Leh(Li Eclih)
- V- Mef'ûlü Me'ah
- VI- Hâl
- VII- Temyiz
- VIII- Müstesna
- IX- Kade, Kane ve Kardeşlerinin Haberi

²⁶ Ebu'l-Faql İbn Manzûr İbn Mukerrem Cemaleddin, *Lisânu'l- 'Arab*, Dâru'l-Şâdır, Beyrut ts., XII/528, Ayrıca bkz., Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s. 668.

²⁷ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 176.

²⁸ Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, A.Ü.İ.F.Yay., Ankara 1969, s. 159.

²⁹ Birgivî, *İzhârü'l-Esrâr*, ts.,by., s. 50, Ayrıca bkz., Seyyid Ahmet el-Hâşimî, *el-Kavâ'idu'l-Esâsiyye li Lüğati'l- 'Arabiyye*, Dâru'l-Kutubu'l- 'İlmiyye, Beyrut ts., s. 193; Mehmet Talû, *Sarf ve Nahiv İlmi*, Tereke Yay., İstanbul 2012, III/174.

- X- Cinsini Nefi İçin Olan La'nın İsmi
- XI- Münâdâ
- XII- İnne ve kardeşlerinin ismi
- XIII- Tervâbi'u Men'ût (Bedel, Atıf, Tervîd, Na't)

Nahivciler mansûbatı iki kısma ayırmışlardır. Bunların birincisi; asıl itibariyle mansûb olanlar, yani beş mef'ûl çeşidi, ikincisi ise hâl, temyiz gibi mef'ûllere benzeyenlerdir.³⁰

Bu çalışmamızda mansûbatın asıl kısmı olan mef'ûlleri inceleyeceğiz. Bu mef'ûlleri beş ana başlık altında toplayabiliriz;

- I- Mef'ûlü Mutlak
- II- Mef'ûlü Bih
- III- Mef'ûlü Fih
- IV- Mef'ûlü Leh (Li Eclih)
- V- Mef'ûlü Me'ah

1. MEF'ÛLÜ MUTLAK (المفعول المطلق)

1.1. Tanım

Mef'ûlü mutlak'ın kaynaklarda aynı mahiyette birçok tanımı vardır. Bunlardan bir kısmı şöyledir;

Mef'ûlü mutlak, fiilden sonra fiilin anlamını pekiştirmek (te'kîdi), çeşitini açıklamak(nev'ini beyân) ve fiilin kaç defa meydana geldiğini açıklamak (adedini beyân) için zikredilen isimdir.³¹

Mef'ûlü mutlak, fiil ile aynı lafızdan gelip fiilin te'kîdini yapmak, nev'ini ve adedini açıklamak için fiille beraber zikredilen mastar isimdir.³²

Mef'ûlü mutlak, fiilden sonra, onun anlamını pekiştirmek (tek'id), çeşidini belirtmek (beyân nev'ihî) ve sayısını belirtmek (beyân adedihi) için gelen o fiille aynı kökten bir mastardır.³³

³⁰ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/159, Ayrıca bkz., Ömer, *a.g.e.*, I/294.

³¹ Hıfî Nâşif, Muştâfâ Tûmûm, Muhammed Şâlih Diyâb, vd., *ed-Durûsu'l-Nahviyye*, Daru'l-Yalâfi'l-Duveliyeti, Kuveyt 2006, s. 131.

³² Fuâd Nî'met, *Mûlahhas Kavâ'idil-Luğati'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-Mucellidü'l-'Arabî, 19. baskı, Kahire, s. 69.

Mef'ûlü mutlak, fiilin manasını te'kîd etmek, nev'ini veya adedini bildirmek için fiil ile aynı kökten gelen mastardır.³⁴

Mef'ûlü mutlak, âmilinin manasını tek'id etmek, aded veya nev'ini beyân etmek için, âmilinin lafzından olan ve âmilinden sonra zikredilen mastardır.³⁵

Bütün bu farklı kaynaklardan şöyle ortak bir tanım çıkartabiliriz;

Fiilin oluşunu vurgulamak veya kaç defa meydana geldiğini belirtmek yahut ne şekilde meydana geldiğini göstermek için gelen mansûb mastara yahut onun yerine geçen kelimeye *mef'ûlü mutlak* denir.

Bir fiil cümlesinde yer alan eylemi, anlam yönünden pekiştirmek, eylemin nasıl yapıldığına dikkat çekmek veyahut eylemin kaç defa tekrarlandığını vurgulamak üzere kullanılan cümle öğelerine *mef'ûlü mutlak* (المفعول المطلق) diyoruz.³⁶ Mef'ûlü mutlaklar yapı bakımından cümledeki temel fiilden elde edilen ve mansûb durumda bulunan mastarlardan ibarettir.³⁷ Mesela;

“Ordumuz düşmanı iyi bir yenilgiye uğrattı” هزم جيشنا الأعداء هزيمة

“Avrupa’yı iki defa ziyaret etti.” زرت أوروبا زيارتين

“Evimizde varlıklı insanların hayatı gibi yaşıyoruz” نعيش في منازلنا عشية الأغنياء

Yukarıdaki örneklerde birinci cümledeki (هزيمة) kelimesi *mef'ûlü mutlak* olup, fiilin te'kîdi için gelmiş mansûb mastardır. İkinci cümledeki (زيارتين) kelimesi *mef'ûlü*

³³ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 159.

³⁴ Ebu 'Amr 'Uşmân b. 'Umer İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiyetü fi 'İlmi'n-Nahv ve eş-Şâfiyetü fi 'İlmi't-Taşrîf ve'l-Hatt*, Thk., Şâlih 'Abdul'azîm eş-Şâ'ir, Mektebetü'l-Edeb, Kahire 2010, s. 18; Ayrıca bkz., Ebu Muhammed Saîd b. Mubârek en-Nahvî İbn Dehhân, *Şerhu'd-Durûsi fi'n-Nahv*, Matba'atu'l-Emâne, Kahire 1991, s. 229-230; Ebu Muhammed İbn Hişâm 'Abdullah Cemâluddîn b. Yûsuf b. Ahmed el-Enşârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Şadâ*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1963, s. 186-187; Süleymân Feyyâd, *Nahvu'l-Asrî*, Merkezu'l-Ehrâm, by. 1951, s. 123; 'Alî el-Cârim, Muştâfâ Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdih fi Kavâ'idil-Luğati'l-Arabiyye li'l-Merhaleti'l-İbtidâiyye*, Daru'l-Meârif, Kahire 1964, II/156-157-158; 'Abdulhâdî el-Fağlî, *Muhtaşaru'n-Nahv*, Daru's-Şurûk, VII. baskı, by. 1980, s.125; Muhammed Yûsuf Hıdır, *el-İrâbu'l-Müeyesser fi Kavâ'idil-Luğati'l-Arabiyye*, Mektebü'tü'l-Menâr, II. baskı, Ürdün 1986, s. 44-45; Ahmed Muhtâr 'Umer, Muştâfâ en-Nehhâs Zehrân ve Muhammed Hâmase 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-Esâsî*, Dâru's-Selâsil, IV. baskı, Kuveyt, 1994, IV/448; Üstaz Ebi'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *Nahvu'l-Kulûb*, Beyrut 2005, s. 22; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.198; Necla Yasdıman, *Adım Adım Kur'ân Dili*, Tıbyan Yay., İzmir 2001, s. 585; İbrahim Sarıms, *Metin ve Araştırmalarla Uygulamalı Arapça Dil Bilgisi*, Esra Yay., Konya 2011, s. 510; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 2011, s. 181;

³⁵ Talû, *a.g.e.*, III/174.

³⁶ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/160.

³⁷ Ebu'l-Kâsım Cârullah Maḥmûd b. 'Umer ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaşşal fi 'İlmi'l-Lüğa*, Thk., Muhammed İzzeddîn Saîdî, Dâru'l-İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1990, s. 45, Ayrıca bkz., İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/159; el-Bakâî, *a.g.e.*, I/275; Muhammed b. 'Alî eş-Şabbân, *Hâşiyetu's-Şabbân 'ala Şerhi'l-Eşmûnî*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut ts., II/111. Hüseyin Günday, Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi*, VII. baskı, Alfa Yay., İstanbul 2013, s. 425;

mutlak olup fiilin adedini beyân için gelmiş mansûb mastardır. Üçüncü cümledeki (عشية) kelimesi de mef'ûlû mutlak olup fiilin oluş şeklini beyân etmek için gelmiş mansûb mastardır.

Mutlak diye isimlendirilmesinin sebebi diğer mef'ûller gibi kendisinden sonra zikredilen bir şeyle kayıtlı yani sınırlı olmamasındandır.³⁸ Yani fiili yapan, fâilin hakiki mef'ûlûdür.³⁹ Çünkü fiili gerçekleştiren fâilin yaptığı iş, bizzat kendisinde olan bir olaydır. Mesela;

“Hasta tamamen ayağa kalktı”

قام المريض قياماً

denildiği zaman hastanın ayağa kalkma işi bizzat hastanın kendisinde olduğu için buradaki "قياماً" kelimesi diğer mef'ûllere göre hakiki mef'ûl olmuş oluyor. Bundan dolayı bu mef'ûl çeşidine "*Mef'ûlû Mutlak*" denilmiştir.⁴⁰ Yine mef'ûlû mutlak olarak isimlendirilmesinin sebebi diğer mef'ûller gibi herhangi bir harf-i cer veya "مع به", "فيه", herhangi bir kelime ile takyîd olmamasındandır. Bundan dolayı buna sadece mef'ûl denilmiştir.⁴¹ O hâlde mef'ûlû mutlak fiil için tek gerçek mef'ûldür. Diğer mef'ûller ise fiil için mecazi mef'ûllerdir denebilir.⁴²

Mesela aşağıdaki örneği tahlil edip bu durumu tam olarak anlamaya çalışalım.

شربنا الباردة و خالداً فنجان قهوة شرباً سريعاً

“Dün Hâlid’le hızlı bir şekilde(hızlıca) bir fincan kahve içtik”

Yukarıdaki örnekte dört tane mansûp isim olduğunu görürüz. Bunlar ; "الباردة", "شرباً سريعاً", "فنجان قهوة", ve "خالداً" 'dir. Bunlardan hangisine bu işi biz yaptık (اننا فعلنا) diye sorarsak cevap alamayız ama (شرباً سريعاً) na sorduğumuzda cevap alabiliriz. Yani “Biz ne yaptık?” sorusuna “Biz hızlı içtik” diye cevap verebildiğimiz için bu mef'ûle, hakiki mef'ûl , yani mef'ûlû mutlak diyoruz. Peki burada geri kalan üç mansûp isme ne denir diye sorulacak olursa şöyle cevap verilebilir. İçme işinin dün (الباردة) yapıldığı için, buna işin içinde yapıldığı, vukû' bulduğu mef'ûl yani mef'ûlû fih deriz. İçme işinin Hâlid (خالداً) ile beraber yapıldığı için bu tür mansûp isimlerde mef'ûlû me‘ah

³⁸ Hâlid b. ‘Abdullah el-Ezherî, *Şerhu’t-Taşrîh ‘ala’t-Tavdîh*, Thk. Muhammed Bâsıl ‘Uyûnu’s-Suûd, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut 2000, I/490, Ayrıca bkz., Ömer, *a.g.e.*, I/295; el-Bakâî ‘*a.g.e.*, I/276.

³⁹ Ömer, *a.g.e.*, I/295.

⁴⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, "Çağdaş Uslûplar ve Yenilenen Dille Bağlantı Kurularak" Dâru’l-Ma‘ârif, III. Baskı, Kahire 1974., II/204.

⁴¹ Muhammed el-Anţâkî, *el-Muḥîṭ fi Aşvâtî’l-‘Arabiyye ve Nahviha ve Şarfiha*, III. baskı, Beyrut ts., II/92, Ayrıca bkz., Ömer *a.g.e.*, I/296.

⁴² el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/92.

deriz. İçme işinin kendisi ile yapıldığı (فَنجَانٌ قَهْوَةٍ) bir fincan kahveye ise mef'ûlü bih deriz.⁴³ Bu mef'ûllerin tafsilatı çalışmamızın ilerleyen sayfalarında gelecektir.

Görüldüğü gibi mef'ûlü mutlak asıl mef'ûl veya hakiki mef'ûl olup herhangi bir kayıt ile kayıtlanmamışken, diğer mef'ûller bir durumla kayıtlanmıştır. Bundan dolayı bu mef'ûllere mecazi mef'ûller, mef'ûlü mutlak ise hakiki mef'ûl deriz. Mef'ûlü mutlak cümlede şek kalmamasını sağlar.⁴⁴ Ayrıca mef'ûlü mutlak mastar olup marife ve nekra olabilir.⁴⁵

Mef'ûlü mutlakın hükmü nasp olmasıdır. Mef'ûlü mutlakın âmili ise şunlardır;⁴⁶

- Mastarın kendi kökünden gelen bir mastar nasp edebilir. Mesela;

... فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا⁴⁷

“...Şüphesiz ki, cezanız cehennemdir, hem de mükemmel bir ceza.”

ان الترفع عن الناس ترفعاً اساسه الغطرسة

“Şüphesiz insanlara tepeden bakmanın esası kibirdir”

- Kendisinin müştak olduğu fiil.⁴⁸ Mesela;

“Ve Allah gerçekten Musa ile konuştu.”

وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا⁴⁹

- Kendisinden müştak olan vasıf.⁵⁰ Mesela;

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا⁵¹ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا

“Andolsun saf saf dizilenlere. Hâlkı kötülükten men edenlere.”

- Kendisinden önce gelen bir ism-i fâil ile. Mesela;

“Salih amel işleyen cennete girer”

الْعَامِلَ عَمَلٍ الصَّالِحِينَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ

- Kendisinden önce gelen ism-i mef'ûl ile. Mesela;

⁴³ el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 93.

⁴⁴ el-Cârim-Emîn, *a.g.e.*, II/149.

⁴⁵ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/29, Ayrıca bkz., İbn Hişâm el-Enşârî, *a.g.e.*, s. 186-187; İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 229-230; ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/206; el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 94; el-Faḍlî, *a.g.e.*, s.125; el-Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 22; Feyyâd, *a.g.e.*, s.123; Hıdır, *a.g.e.*, s. 44-45; Yasdıman, *a.g.e.*, s. 585; Sarmış, *a.g.e.*, s. 510; Çörtü, *a.g.e.*, s.181.

⁴⁶ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/491, Ayrıca bkz., ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/206; el-Faḍlî, *a.g.e.*, s.125.

⁴⁷ İsrâ, 17/63.

⁴⁸ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/291.

⁴⁹ Nisâ, 4/164.

⁵⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/293.

⁵¹ Şaffât, 37/1-2.

"Kötü yazıyla yazılan mektup okunmaz"

الرسالة مكتوبة كتابةً سيئة لا تُقرأ

- Kendisinden önce gelen sıfat-ı müşebbehe ile. Mesela;

"Mutluluk hızlıdır"

الفرح فرحاً مسرعاً

"Hüzün aşırdır"

الحزين حزناً مفرطاً

Mef'ûlü mutlak mastar bir isim olduğundan dolayı burada mastar hakkında genel bir bilgi vermek gerekir. Sarih mastarın aslı genel kabul edilen görüşe göre müştak olmasıdır. Ve cümlede mübteda, haber, fâil, mef'ûlü bih ... gibi değişik 'irâb şekilleri alabilir.

Basralılara göre her mastarın kendisinden iştikak ettiği bir fiili olması gerekmez. Kufeliler göre ise her mastar bir fiilden türer. Basralıların bu konudaki delilleri herhangi bir fiilden türemeyen (ويل , ويح , رجولة , أمومة , أهلا , سهلا , مرحبا , سقيا) gibi mastarlardır. (نعم , بئس , عسي , ليس..... إلخ) gibi gayr-ı mutasarrıf kelimelerin dışında bütün hakiki fiillerin bir mastarı vardır.⁵² Bir başka deyişle, Basralılara göre mastar asıl olandır. Ve fiil mastardan türer. Kufelilere göre ise fiil asıl olandır mastar fiilden türer.⁵³

Bazı mastarlar kendinden önce fiil bulunmadığı hâlde mef'ûlü mutlak olarak kullanılırlar. Bu çeşit mastarların kaidesi yoktur. İştirilerek bilinirler, semaidirler.⁵⁴ Bunların tesniyesi ve cemisi olmaz.⁵⁵ Mesela;

سمعاً وطاعةً

معاذ الله

عجباً

"Acayip"

"İştittik ve itâat ettik"

"Allah'a sığınırım"

Bazı nahivciler mastarı iki kısma ayırmışlardır. Bunların birincisi olan mübhem (المبهم) mastar; mezkûr âmilin te'kîdi için gelir. Muhtas (المختص) mastar ise; mezkûr âmilini te'kîd etmekle beraber fiilin nev'ini ve adedini veya her ikisini birden açıklamak için gelir. Bazıları ise üç kısma ayırmışlardır. Bunlar mezkûr âmilini te'kîd eden mastar,

⁵² İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 229.

⁵³ el-Bağâtî, *a.g.e.*, I/276.

⁵⁴ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s.162.

⁵⁵ ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal*, s. 47.

nev'ini beyân eden müekkid mastar ve adedini beyân eden müekkid mastar olarak üç kısma ayrılmıştır.⁵⁶

Mef'ûlü mutlak mübhem ve muhtas diye ikiye ayrılmıştır. Fiilin adedini ve nev'ini beyân eden mef'ûlü mutlak, bir şeye tahsis edildiği için bu iki mef'ûlü mutlak çeşidine muhtas demişlerdir. Yine fiili tek'id için gelen mef'ûlü mutlaka ise mübhem demişlerdir.⁵⁷

1.2. Mef'ûlü Mutlakın Kullanılış Sebepleri

1.2.1. Fiili Te'kîd (kuvvetlendirmek) İçin

Fiilin manasını pekiştiren kuvvetlendiren ve güçlendiren kelimelere mef'ûlü mutlak denir.⁵⁸ Te'kîdden maksat bizzat fiili vurgulamaktır.⁵⁹ Te'kîd için gelen mef'ûlü mutlak mastar olur.⁶⁰ Müfred olması esastır⁶¹ ve fiilden (âmilinden) sonra gelir. Mesela;

“Bekçi hırsızı öldürdü”

قتل الحارس اللصّ

denildiği zaman dinleyen kişi öldürmekten maksadı dövmek olarak da anlayabilir ve onu gerçekten öldürmediğini sanabilir. Bu vehmi ortadan kaldırmak için (قتل) kelimesi eklenir ve cümle şöyle olur;

قتل الحارس اللصّ قتلاً

“Bekçi hırsızı iyice öldürdü” diye tercüme ettiğimiz bu cümleye sonradan eklediğimiz (قتل) kelimesi yapılan işi (fiili) pekiştirdiği için mef'ûlü mutlak olarak isimlendirilir ve nasp etmek gerekir.⁶² Böylelikle mef'ûlü mutlak kendinden önceki mezkûr âmilinin anlamını güçlendirdi, sağlamlaştırdı ve ondan şek ve şüpheyi kaldırıp mecaz olma

⁵⁶ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/209. Bunun dışında mahzûf âmilin yerine geçen mastarı da dördüncü bir kısım olarak kabul edenler vardır. Ama tercih edilen genel görüşe göre bu kısmın kendi başına ayrı bir kısım olmasıdır. Bundan dolayı dilciler mastarın dört kısım olduğunu söylemişlerdir. Bkn. ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/209., 4. dipnot.

⁵⁷ el-Bakâî, *a.g.e.*, I/277, Ayrıca bkz., eş-Sabbân, *a.g.e.*, II/112.

⁵⁸ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/490, Ayrıca bkz., İbn Hişâm el-Enşârî, *a.g.e.*, s. 186-187; İbn Dehhân, *a.g.e.*, I /229-230; el-Bakâî, *a.g.e.*, I/277; ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/206; el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 94; el-Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 22; II/206; Hıdır, *a.g.e.*, s. 44-45; Feyyâd, *a.g.e.*, s.123; el-Faḍlî, *a.g.e.*, s. 125; Yasdîman, *a.g.e.*, s. 585; Sarmış, *a.g.e.*, s. 510; Çörtü, *a.g.e.*, s.181;

⁵⁹ Ömer, *a.g.e.*, I/298.

⁶⁰ el-Faḍlî, *a.g.e.*, s.125.

⁶¹ İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 69.

⁶² Hıfnî, -Tumûm-Diyâb, vd., *a.g.e.*, s.131.

ihtimalini ortadan kaldırmış oldu.⁶³ Mesala bir çocuğun kardeşinin durumunu annesine bildirirken;

“Anne kardeşim oyuncasını paramparça etti” ماما حطّم أخي لعبته تحطيماً

demesi gibi. Burada çocuk ibareyi pekiştirerek kullandı. Peki, anne çocuğuna inanmadığından dolayı mı çocuk bu şekilde ibareyi kullandı? Hayır, anne ona inanıyor ama manayı pekiştirmek için çocuk bu şekilde kullanıp sanki şu şekilde yemin ediyor;

“Anne Vallahi kardeşim oyuncasını parçaladı” والله لقد حطّم أخي لعبته

Veya çocuk, annesinin cümleyi şu şekilde mecaz anlamda anlamasından korkup mef’ûlü mutlak ile pekiştirmiştir;

“Oyuncağını hafif bir şekilde yırttı” خدش لعبته خدشاً

بسيطاً

Bundan dolayı fiilini te’kîd için kullanılan mef’ûlü mutlak, dinleyicinin kelamı gerçek manasında anlamasını sağlamak için kullanılmıştır.⁶⁴

Te’kîd için kullanılan mef’ûlü mutlak, tercüme edilirken; "...öyle, öyle ki, şüphesiz, gerçekten, çok, iyice" manaları verilir.⁶⁵ Mesela;

“Ve Allah, Musa ile **gerçekten** (kesin olarak) konuştu” و كلم الله موسى تكليماً⁶⁶

“Allah sizi yerden bir bitki **bitirir gibi** bitirdi” وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا⁶⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا⁶⁸

“Ey müminler! Siz de ona salavât getirin ve **tam bir teslimiyetle** selam verin.”

Örneklerde de görüldüğü üzere ‘نَبَاتًا, تَكْلِيمًا ve تَسْلِيمًا’ fiilleri vurgulanarak mef’ûlü mutlak olmuştur.

Kanaatimizce, fiili tek’îd için gelen bu mastar aslında yapılan bir fiili vasfetmekte ya da yapılan işin bir bakıma nev’ini belirtmektedir. Mesela (ضربتُ ضرباً) derken “İyice dövdüm” diye Türkçe karşılık veririz. Yani dövme işinin bir bakıma sert

⁶³ ‘Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/206.

⁶⁴ el-Antâkî, *a.g.e.*, II/ 94.

⁶⁵ Yasdîman, *a.g.e.*, s. 585.

⁶⁶ Nisâ, 4/164.

⁶⁷ Nûh, 71/17.

⁶⁸ Ahzâb, 33/56.

olduğunu belirtmeye çalışırız. Bundan dolayı fiili te'kîd için gelen mef'ûlü mutlaklar Türkçeye çevrilirken bir bakıma sıfat olarak çevrilmektedir.

Eğer mef'ûlü mutlak mezkûr âmilinin manasını te'kîd için gelmişse genel görüşe göre tesniye ve cemi yapılamaz.⁶⁹ Daima müfred olarak kalır.⁷⁰ Bunun sebebi ise, te'kîd için olan mef'ûlü mutlak fiilin tekerrürü⁷¹ mesabesinde olduğu ve âmilinin manasını güçlendirmek için gelmesidir. Ama sonu ta-i marbûta ile biten kelimelerde âmilin, te'kîd için gelen mef'ûlü mutlakın tesniyesi ve cemi olabilir. Mesela; "تلاوة" kelimesi "التلاوتان التلاوات" olabilir.⁷²

Te'kîd için gelen mef'ûlü mutlakın âmilinin hazfi ve âmiline takdimi caiz değildir.⁷³ Çünkü mastar (mef'ûlü mutlak), âmilinin manasını güçlendirmek, ondan şüpheyi kaldırmak, mecâzi değil de hakiki mana olduğunu göstermek için gelmiştir. Eğer hazf yapılırsa bu özellikleri ortadan kalkmış olacaktır. Yine âmilinden önce gelmesi de mef'ûlü mutlakın önemini yok eder. Ancak bazı durumlarda mef'ûlü mutlakın âmilinin yerine geçtiği durumlarda hazf yapmak vaciptir.⁷⁴ İlerleyen sayfalarda bu konuya değinilecektir.

1.2.2. Fiilin Nev'ini (çeşidini) Belirtmek İçin

Mef'ûlü mutlak fiilin nasıl meydana geldiğini ve nevini (çeşidini) bildirir.⁷⁵ Yani karşımızdaki birine (وثب القطّ) dediğimiz zaman dinleyici sadece zıplama işini anlar ama bu zıplama işinin nasıl ve ne şekilde meydana geldiğini anlamaz. Ama biz (وثب القطّ وثوب) dediğimiz zaman dinleyici zıplamanın çeşidini anlamış olacaktır.⁷⁶ Fiilin nev'ini bildiren mef'ûlü mutlak umumiyetle sıfat veya izâfet terkibi hâlinde gelir. Yani fiilin nevini açıklayan mef'ûlü mutlak ya muzâf olur ya da mevsûf olur.⁷⁷ Tek başına kullanmak mümkün değildir.⁷⁸

Mevsûf olmasına örnekler;

⁶⁹ Ibnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s. 18, Ayrıca bkz., 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/211; el-Faḍlî, *a.g.e.*, s. 128; Talû, *a.g.e.*, III/175.

⁷⁰ Talû, *a.g.e.*, III/175.

⁷¹ Talû, *a.g.e.*, III/175.

⁷² 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/211.

⁷³ 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/211, Ayrıca bkz., el-Faḍlî, *a.g.e.* s.128; Talû, *a.g.e.*, III/175.

⁷⁴ 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/211.

⁷⁵ el-Baḳâî, *a.g.e.*, I/277.

⁷⁶ el-Cârim-Emîn, *a.g.e.*, II/149.

⁷⁷ el-Baḳâî, *a.g.e.*, I/277, Ayrıca bkz., el-Faḍlî, *a.g.e.*, s.126.

⁷⁸ 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/208.

“Ayeti iyi bir şekilde okudum”

قرأت الآية قراءةً جيدةً

“...Onları güzel bir şekilde salıverin”

وَسَرَّحُوهُمْ سَرَاحًا جَمِيلًا⁷⁹

وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً⁸⁰

“Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman”

“Ey inananlar, Allah'ı çok çok anın”⁸¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

Muzâf olmasına örnekler;

قرأت الآية قراءةً المجید “Ayeti yüce bir okuyuşla okudum”

نظرت للعالم نظرًا العجائب “Dünyaya hayran bir bakışla baktım”

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخَذَ عَزِيزٌ مُّقْتَدِرٌ⁸²

“Bütün delillerimizi yalanladılar, derken onları üstün ve mutlak kudretli bir helâk edişle helâk ediverdik.”

Fiilin nev'ini açıklayan mef'ûlü mutlak, tercüme edilirken 'gibi, şeklinde, aynen, tıpkı, tam...' diye türkçeye çevrilir.⁸³

Allah onu, **en büyük azabla** azablandıracaktır.

فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ⁸⁴

Şüphesiz, biz sana **apaçık** bir fetih verdik.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا⁸⁵

Fiilin nev'ini açıklayan mef'ûlü mutlakın tesniyesi ve cemi caizdir.⁸⁶ Mesela;

“Allah hakkında çeşitli zanlara kapılmıştınız.”

...تَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونُ⁸⁷

⁷⁹ Ahzâb 33/49, Ayrıca bkz., 70. Ayet.

⁸⁰ Hakka, 69/14.

⁸¹ Ahzâb, 33/41.

⁸² Kamer, 54/42.

⁸³ Yasdıman, **a.g.e.**, s. 586.

⁸⁴ Gâşiye, 88/24.

⁸⁵ Fetih, 48/1.

⁸⁶ Abbâs Hasan, **a.g.e.**, II/208, Ayrıca bkz., Muhammed Fâhir 'Abdul'azîz, *Tavdîhu'n-Nahv*, Matba'atu's-Sa'âde, Kahire ts., II/253; Şeyh Muştafâ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsu'l-'Arabîyye*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 2004, s. 448.

⁸⁷ Ahzâb, 33/10.

Bazı kaynaklarda ise bu konuda ihtilaf olduğu belirtilmektedir. Meşhur olan görüşe göre, eğer fiilin çeşidinde bir karmaşıklık varsa tensiye veya cemi yapılması caizdir.⁸⁸ Mesela;

سرت سيري محمد الحسن والقيح

“Muhammed’in güzel/çirkin yürüyüşü gibi yürüdüm”

Fiilin nev‘ini açıklayan mef‘ûlü mutlakın âmili eğer hazfni gösteren bir karine varsa hazfedilebilir.⁸⁹ Mesela birisinin (ما جلسْتُ) diye söylemesine cevaben; (بلي جلوساً) (بلي جلسْتُ جلوساً طويلاً) denilmesi buna örnek verilebilir. Aslında cevap veren kişi (بلي جلسْتُ جلوساً طويلاً) demek istemiştir. Bu örnekte görüldüğü gibi burada hazf olduğunu gösteren bir karine olduğu için mef‘ûlü mutlakın âmili hazf olmuştur.

1.2.3. Fiilin Adedini (sayısını) Belirtmek İçin

Bir fiil cümlesindeki temel eylemin kaç defa yapıldığını / tekrarlandığını ifade etmek için kullanılır. Sülasilerde "فَعْلَةٌ" mastar-ı merre kalıbının mansûb formu kullanılır. Mezid fiilllerden elde edilen türemiş bir mastarın mef‘ûlü mutlak olabilmesi için mastarın sonuna kapalı te (ة) ilave edilerek mansûb yapılması sağlanır. Şayet mastar "إجابة ve إقامة" gibi sonunda zaten yuvarlak te (ة) ihtiva eden bir mastar ise bu durumda söz konusu mastarın sonuna mansûb bir sayı sıfatı sözcüğü olan "واحدة" ilave edilir.⁹⁰ Mesela;

وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً⁹¹

"Yeryüzü ve dağlar yerlerinden oynatılıp kaldırılacağı, ardından tek bir çarpma ile birbirlerine çarpılıp parça parça olacağı zaman"

Fâilin yaptığı işin sayısını belirten bu mef‘ûlü mutlak çeşidi Türkçeye ‘kere, defa...’ diye tercüme edilir.⁹² Adedi beyân eden mef‘ûlü mutlakı kullanmanın sebebi âmilin manasını te’kîd içindir.⁹³

وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً⁹⁴

⁸⁸ el-Bakâ‘, *a.g.e.*, I/279; Ayrıca bkz., İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 235.

⁸⁹ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 451.

⁹⁰ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 429.

⁹¹ Hâkkâ, 69/14.

⁹² Çörtü, *a.g.e.*, s.182.

⁹³ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/209.

⁹⁴ Hâkkâ, 69/14.

"Yeryüzü ve dağlar yerlerinden oynatılıp kaldırılacağı, *ardından tek bir çarpma* ile birbirlerine çarpılıp *parça parça olacağı* zaman"

Adedini bildiren mef'ûlü mutlak, (فَعْلَةٌ) vezninden gelen masdarı binâ-ı merreden yapılır. Mesela;

"Sütlü kahveyi bir içme ile içtim" شَرِبْتُ الْقَهْرَةَ مِنَ الْحَلِيبِ شَرْبَةً

"Bir defa okudum" قَرَأْتُ مَرَّةً

مَرَّةً kelimesinin müfredi, tesniyesi ve cemisi de mef'ûlü mutlak olur. Mesela;

"Bir defa okudum" قَرَأْتُ مَرَّةً

"Bugün onu iki defa gördüm" الْيَوْمَ رَأَيْتُهُ مَرَّتَيْنِ

"Dün bana birçok defa geldi" جَاءَ أَلَيْ مَرَاتٍ أَمْسَ

Fiilin adedini beyân eden mef'ûlü mutlakın tesniyesi ve cemi ittifakla caizdir.⁹⁵ Mesela;

ضَرَبْتُهُ ضَرْبَتَيْنِ/ضَرْبَاتٍ

"Onu dövdüm/Onu iki defa dövdüm/Onu defalarca dövdüm"

Adedini beyân eden mef'ûlü mutlakın âmiline takdimi caizdir.⁹⁶ Mesela;

"Namaz kılan iki defa sehiv secdesi yaptı" سَجَدَتَيْنِ سَجْدَ الْمُصَلَّى لِلْسَهْوِ

Mef'ûlü mutlak dörtlü mezid fiillerin mastarı ise üçlü fiil mastarı olarak da kullanıldığı olur.⁹⁷ Mesela;

"Arkadaşımız eğlenceli bir yolculuğa çıktı" سَافِرٌ صَاحِبُنَا سَفَرًا مَتَعِبًا

"Zengin fakire iyice verdi" أَعْطَى الْغَنِيَّ الْفَقْرَ عَطَاءً

1.3. Mef'ûlü Mutlak Yerine Kullanılan Kelimeler

Mef'ûlü mutlakın aslı mastar olmasıdır.⁹⁸ Ancak mastarlardan başka bazı kelimeler onun yerini tutarak mef'ûlü mutlak olmaktadır.⁹⁹ Nahivcilere göre mastar

⁹⁵ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/497, Ayrıca bkz., İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 235; el-Bakâî, *a.g.e.*, I/276; 'Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/212.

⁹⁶ 'Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/212.

⁹⁷ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 161.

olacak kelime gerek harfleri gerekse lafzı itibariyle âmili ile aynı kökten olması gerekir. Mesela; (سررت سروراً فرحت جذلاً) denilmesi durumunda (فرحاً) ve (جذلاً) kelimeleri mastar kabul edilmez. Çünkü âmilleri ile aynı kökten değildirler. Bu iki kelimeye hazf olmuş mastar kelimenin nâibi denir. Bu iki cümlelerin aslı (سررت سروراً فرحت فرحاً) idi. Sonra asıl olan mastarlar bu cümlelerden hazf edilince yerine hazf edilen mastarın eş anlamlısı olacak bir kelime getirildi. Bundan dolayı nâib olarak gelen bu kelimelere i'râbta, direk mastar veya mef'ûlü mutlak demeyip hazf olmuş mastar veya mef'ûlü mutlakın nâibi diyoruz. Mef'ûlü mutlakın hazf edilip onun yerine başka bir kelimenin geçmesinin iki şartı vardır. Bunlar;

- 1- Hazf edilen mastarın lafzı âmili ile aynı kökten olması.
- 2- Mastarın hazfinden sonra onun yerine geçecek bir kelimenin olması.¹⁰⁰

Mef'ûlü mutlakın hazf edilip yerine geçen kelimeler şunlardır:

1.3.1. Mastar İsim

Fiilin belirttiği işe, isim olmuş masdara ism-i mastar denir. Bu masdarlar, o işler için artık isim olarak kullanılmaktadır. Tıpkı Türkçe'deki “yedi, eki” fiillerinin mastarları olan “yemek, ekmek” kelimelerinin yediğimiz yemek ve ekmek için isim olarak kullanılması gibi.

Bunlar kullanılan mezîd fiilin kendi mastarı değil, üç harfli kipinin masdarlarıdır.¹⁰¹ Mesela;

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا¹⁰²

“Sonra sizi tekrar oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır”

“İyice abdest aldı”

تَوَضَّأَ وَضُوءًا

“İyice selam verdim”

سَلَّمْتُ سَلَامًا

Yukarıdaki son iki örnekte, "وضو" alınan abdestin adı "سلام" selam verirken verilen selamın adı olmuştur. Aslında yukarıdaki fiillerin mastarları (تَوَضَّأَ) ve (سَلَّمْتُ)

⁹⁸ el-Faqlî, *a.g.e.*, s. 126.

⁹⁹ el-Bakâî, *a.g.e.*, I/277.

¹⁰⁰ ‘Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/213.

¹⁰¹ Sarmış, *a.g.e.*, s. 511.

¹⁰² Nûh, 71/18.

olması gerekir. Aynı fiillerin sülasi mücerred kökü olan ve bu işlere isim olarak kullanılan mastarlar bunların yerine mef'ûlü mutlak olmaktadır.

1.3.2. Mastara (Mef'ûlü Mutlaka) Delâlet Eden Bir Sıfat

Mef'ûlü mutlakın hazfedilip ona delâlet eden bir sıfatın yerine geçmesi ile olur.¹⁰³ Mesela;

فَكَرْتُ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ كَثِيرًا yerine فَكَرْتُ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ تَكْفِيرًا كَثِيرًا

“Bu konuda iyice düşündüm”

تَكَلَّمُوا قَلِيلًا yerine تَكَلَّمُوا قَلِيلًا

“Çok az konuştular.”

تَطَوَّرَتِ الْحَيَاةُ سَرِيعًا yerine تَطَوَّرَتِ الْحَيَاةُ سَرِيعًا

“Hayat çok hızlı bir şekilde geliyor”

Burada (تَكْفِيرًا - تَطَوَّرًا - تَكَلَّمَ) gibi kelimelerin mastarları mahzûf olup onlardan sonra gelen sıfatları onların yerine geçmiştir. Mesela buna Kur'ân'dan şöyle bir örnek verebiliriz;

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَى أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ¹⁰⁴ ...عَمِلَ صَالِحًا

“Fakat tevbe eden, iman edip iyi işler yapan kimseye gelince, onun kurtuluşa erenler arasında olması umulur.”

1.3.3. Kelimeleri أي بَعْضُ كُلِّ

Cümlede anlamsal bakımdan vurgu ve etki yaratmak üzere, mef'ûlü mutlak konumunda bulunan bir kelimeye " أي - بعض - كُلِّ " gibi bazı sözcükler muzâf kılınır ve mef'ûlü mutlaklık görevi asıl mef'ûlü mutlak olan mastarlardan bu kelimelere geçer.¹⁰⁵

Bunlar, fiilin mastarına muzâf olarak gelirler.¹⁰⁶ Mesela;

¹⁰³ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/493, Ayrıca bkz., Ni'met, *a.g.e.*, s.70; Feyyâd, *a.g.e.*, I/124; Yasdîman, *a.g.e.*, s. 591.

¹⁰⁴ Kaşas, 28/67.

¹⁰⁵ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/497, Ayrıca bkz., Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 434.

¹⁰⁶ Yasdîman, *a.g.e.*, s. 591-592, Ayrıca bkz., Sarmış, *a.g.e.*, s. 512.

...وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ¹⁰⁷

“Hangi dönüşe (hangi akibete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir”

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ...¹⁰⁸

“Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, bari bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız.”

“O, bize isnâden bazı sözler uydurmaya kalkışsaydı”¹⁰⁹ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ

1.3.4.Mastarın Müradifi (Eşanlamlısı)

Bazen fiille aynı kökten olmayıp fiilin müradifi olarak gelen mastarlar olabilir.¹¹⁰

Bu mastarlar da iki şekilde gelebilir.¹¹¹ Birincisi; fiil ile aynı kökten türeyen bir mastar olabilir. Mesela;

وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبَّلًا¹¹²

“Rabbinin adını an ve bütün gönlünle ona yönel”

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا¹¹³

“Sonra sizi tekrar oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır”

İkincisi ise; fiille aynı kökten olamayıp müradifi olarak gelen mastar şeklinde olabilir. Mesela;

“Oturarak oturdum”

قَعَدْتُ جُلُوسًا

“Ona koşarak geldim”

اَقْبَلْتُ إِلَيْهِ سَعِيًا¹¹⁴

Sibeyveyh’e göre buradaki mef’ûlü mutlakın âmili mukadder bir fiildir.¹¹⁵

Mesela;

¹⁰⁷ Şu‘arâ, 26/227.

¹⁰⁸ Nisâ, 4/129.

¹⁰⁹ Hakka, 69/44.

¹¹⁰ Birgivî, *a.g.e.*, s. 51, Ayrıca bkz., el-Ezherî, *a.g.e.*, I/495; İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 231.

¹¹¹ Ömer, *a.g.e.*, I/303.

¹¹² Müzemmil, 73/8.

¹¹³ Nûh, 71/18.

¹¹⁴ Mehmet Talû, *Sarf ve Nahve Giriş*, Tereke Yay., İstanbul 2008, s. 227; Ayrıca bkz., el-Fadlî, *a.g.e.*, 126.

¹¹⁵ Ömer, *a.g.e.*, I/303.

“Bütün gönlünle ona yönel”

وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ بَتَّلَ تَبْتِيلاً

“Oturarak oturdum”

قَعَدْتُ وَجَلَسْتُ جُلُوساً

el-Mâzinî (ö. 248/862) ve el-Mubberred'e (ö. 285/898) göre ise buradaki mef'ûlû mutlakın âmili en başta gelen zahir fiildir.¹¹⁶

1.3.5. Mastardan Önce Gelen ve Mastarı Gösteren İsm-i İşaret

Mesela;

“Kardeşime öyle bir ikramda bulundum ki”

اكرمت أخي ذلك الإكرام

Örneğe baktığımızda (ذلك) işaret isminin nasp mahâllinde mef'ûlû mutlak olduğunu görürüz. Çünkü buradaki ism-i işaret ile mastar gösterilmektedir. Buradaki mastar (الإكرام) da ism-i işaretin bedeli veya atf-ı beyân olarak 'irâblanır.¹¹⁷ Bu da yapılan işin şeklini belirtir.

1.3.6. Mahzûf Mastarın Sayısını Gösteren Kelimeler

Cümlede mef'ûlû mutlak ögesini sayı bakımından niteleyen bir rakam bulunduğu mef'ûlû mutlak görevini cümlede yer alan bu sayıya devretmiş olur. Hazf edilmiş mastarın yerine ona delâlet eden bu sayılar mef'ûlû mutlaka nâib olur.¹¹⁸ Mesela;

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً...¹¹⁹

“Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun”

أربعاً وعشرون دورة

يدور عقرب الساعات في اليوم أربعاً وعشرون

“Saatlerin akrebi günde yirmi dört defa döner”

İkinci örneğe baktığımızda (دورة) kelimesinin hazf olup onun yerine (أربعاً و عشرون) kelimesini nâib olduğunu görürüz. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

¹¹⁶ Ömer, *a.g.e.*, I/303.

¹¹⁷ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/494, Ayrıca bkz., el-Faqlî, *a.g.e.*, s. 126.

¹¹⁸ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/496, Ayrıca bkz., ‘Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/215.

¹¹⁹ Nûr, 24/4.

ستين دورة

يدور عقرب الدقائق في الساعة ستين

“Dakikaların akrebi günde altmış kere döner”

ثلاثة رجوع

رجعنا الدروس ثلاثة

“Dersi üç kere tekrar ettik”

1.3.7. Mastarın Zamiri

Bazen mef'ûlü mutlak yerine bir zamir kullanılabilmektedir.¹²⁰ Mesela;

لا أُعَذِّبُ عَذَابًا أَحَدًا...

...فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ¹²¹

“...Ben ona âlemlerden hiç kimseye yapmayacağım bir azabı yaparım”.

1.3.8. Mastarın Çeşidini Gösteren Kelimeler

Bazen mef'ûlü mutlak yerine kullanılan kelimeler mastarın çeşidini yani yapılan o işin çeşidini gösterir.¹²² Mesela;

رجع عليّ رجوع القهقري

رجع عليّ القهقري¹²³

“Ali geri çekilerek geri döndü”

جلس الطفل جلوس القرفصاء

جلس الطفل القُرْفُصَاء¹²⁴

“Çocuk iki bacağına karnına çekip ellerini bacaklarına sararak oturdu”

Yukarıdaki (القهقري) dönme çeşitlerinden bir çeşit, (القرفصاء) kelimesi ise oturma çeşitlerinden bir çeşit olduğundan mef'ûlü mutlak (mastar) yerine kullanıldılar.

1.3.9. Mastarın Bir Aletine Delâlet Eden Kelimeler

Bazen mef'ûlü mutlak yerine nâib olan kelime onun bir aletine delâlet edebilir.¹²⁵ Aşağıdaki örneklere baktığımızda vurma işinin yapıldığı iki kelime mef'ûlü mutlak yerine nâib olarak gelmiştir.

ضربت الحصان ضرباً سوطاً

ضربت الحصان سوطاً

¹²⁰ el-Ezherî, a.g.e., I/491, Ayrıca bkz., el-Faḍlî, a.g.e., s. 126.

¹²¹ Mâide, 5/115.

¹²² ‘Abbâs Ḥasan, a.g.e., II/215.

¹²³ القهقري: Geri dönme çeşitlerinden birine denir.

¹²⁴ القُرْفُصَاء : İki bacağı karna yapıştırıp kolları da etrafında sararak oturma yapılan şeklidir.

¹²⁵ el-Ezherî, a.g.e., I/496, Ayrıca bkz., el-Anṭâkî, a.g.e., II/ 94.

“Ata kırbaç ile vurdum”

ضرب اللاعب الكرة ضرباً رأساً

ضرب اللاعب الكرة رأساً

“Oyuncu topa kafa ile vurdu(topa kafa attı)”

1.3.10. Mahzûf Mastarın Bir Şeklini Gösteren Bir Lafzın Gelmesi.

Mahzûf mastarın bir şekline delâlet eden bir kelime mef'ûlû mutlak nâib olabilmektedir. Mesela (فَعْلَةٌ) sığasında gelen kelimeler.¹²⁶ Mesela;

مشي القط مشي الأسد

مشي القط مشية الأسد

“Kedi aslanın yürüşü gibi yürüdü”

وثب وثوب النمر

وثب وثبة النمر

“Kaplanın atlayışı gibi atladı”

1.3.11. Konuşma Anında Gelen Kelimeler

Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir;

فلان يلهو ويمرح ؛ لأنه لم يعى ليلة المريض ، ولم يعيش ساعة الجريح.

“Fılan kimse gülüyor ve eğleniyordu. Çünkü o, bir hasta gecesi yaşamadı ve bir yaralı saati yaşamadı”

Örneğe baktığımızda "ليلة" ve "ساعة" kelimelerinin mef'ûlû mutlak yerine nâib olarak geldiklerini görürüz. Bu cümlelerin aslı için şöyle diyebiliriz.

¹²⁷ فلان يلهو ويمرح ؛ لأنه لم يعى حياة ليلة المريض ، ولم يعيش عيشة ساعة الجريح

1.3.12. إستيفhamiyye'nin Mahzûf Mastara Nâib Olması

Bazen istifham edatı "ما" mef'ûlû mutlak yerine nâib olabilmektedir.¹²⁸

Mesela;

¹²⁹ وَمَا ظَنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ...

“Allah'a karşı yalan uyduranların kıyamet günü (âkıbetleri) hakkında ne zannediyorlar?”

¹²⁶ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/218.

¹²⁷ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/218.

¹²⁸ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/218.

¹²⁹ Yûnus, 10/60.

ما تزرع حقلك؟ أيّ زرع تزرع حقلك؟ أ زرع قمح أم ذرة أم قطن...

“Tarlana ne ekiyorsun?/ Tarlana hangi ekini ekiyorsun?/ Buğday mı, mısır mı veya pamuk mu ekiyorsun?”

1.3.13. Ma Şartıyye'nin Mahzûf Mastara Nâib Olması

Bazen şart edatı "ما" nın mef'ûlü mutlak yerine nâib olabilmektedir.¹³⁰ Mesela;

ما شئت فاجلس أيّ جلوس شئت فاجلس

“Hangi oturma şeklini istiyorsan öyle otur”

1.4. Mef'ûlü Mutlakın Âmilinin Mahzûf Olması

Mef'ûlü mutlakın âmili yani fiili eğer sıyakta hazfî gösteren bir kelam varsa hazfedilmesi caizdir.¹³¹ Mesela;

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا...¹³² وقلنا احسنوا بالوالدين.....

“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya iyi davranın”

Veya hac ibadetlerini yerine getirmiş ve dönen hacıları selamlarken;

حجًا مبروراً و ذنباً مغفوراً

“Haccınız mübarek olsun, günahlarınız bağışlansın”

denilir. Bu örnekteki mef'ûlü mutlakın fiilinin (âmilinin) hazf olması caizdir. Ama bazı durumlarda mef'ûlü mutlakın âmilinin hazf olması vaciptir.¹³³ Mesela; شكرًا (teşekkür ederim) عفوًا (bir şey değil) gibi.¹³⁴

1.5. Bazı durumlarda Mef'ûlü Mutlakın Âmilinin Yerine Kullanması

a- Fiilin nev'ini ve adedini beyân eden mef'ûlü mutlakın hazf edildiğini gösteren bir karine varsa hazf etmek caizdir.¹³⁵ Bu durum sözden ve halden anlaşılabilir.

¹³⁰ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/218.

¹³¹ Ömer, *a.g.e.*, I/305, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/176.

¹³² Nisâ, 4/36.

¹³³ İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 235.

¹³⁴ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/498, Ayrıca bkz., Yasdîman, *a.g.e.*, s. 593; Sarmış, *a.g.e.*, s. 512.

Fiilin nev'ini beyân eden mef'ûlü mutlakın âmilinin hazf olduğuna dair sözden anlaşılan örneği;

“Ziyaretçi yanında oturdu mu?”

هل جلس الزائر عندك؟

diyen birine cevaben, (جلوساً طويلاً) denilmesi gibi. Burada nev'ini beyân eden mef'ûlü mutlakın âmili (fiili) hazf olmuştur. Çünkü cümlemin aslı şöyle idi:

“Uzun müddet oturdu”

جلس جلوساً طويلاً

Fiilin nev'ini beyân eden mef'ûlü mutlakın âmilinin hazf olduğunun halden anlaşılan örneği; bir avcının avını vurduğu görüldüğünde (إصابة سريعة) “tam isabet” denilmesi gibidir. Aslında bu cümle (أصاب إصابة سريعة) “tam isabet etti” idi. Burada mef'ûlü mutlakın âmilini hazf ettik.

Fiilin adedini beyân eden mef'ûlü mutlakın âmilinin hazf olduğunun sözden anlaşılan örneği;

“Bugün evine döndün mü”

هل رجعت إلى بيتك اليوم؟

diyen birine cevaben (رجعتين) denilmesidir. Bu cümlemin hazf olmadan önceki hali ise şöyle idi;

“İki kere döndüm”

رجعتُ رجعتين

Adedini beyân eden mef'ûlü mutlakın âmilinin hazf olduğunun halden anlaşılan örneği; at yarışlarında meydanda tur atan bir ata (دورتين) denilmesi gibi. Yani (دارت دورتين) demektir.

Yukarıdaki durumlarda mef'ûlü mutlak hazf edilmiş âmili ile mansûp olur.

b- Te'kîd için gelen mef'ûlü mutlakta ise asıl olan âmilinin hazf olmamasıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi te'kîd için gelen mef'ûlü mutlak, âmilini pekiştirmek, güçlendirmek, ondan muradın ne olduğunu açıklamak, ondan mecaz anlamı izale etmek için gelir. Bundan dolayı genel görüşe göre te'kîd için gelen mef'ûlü mutlakın tesniyesi, cemi¹³⁶, fâil olarak ref edilmesi veya mef'ûl olarak nasp edilmesi, âmilinin

¹³⁵ ‘Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/218.

¹³⁶ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/498.

önüne geçmesi ve âmilinin hazf edilmesi caiz değildir.¹³⁷ Çünkü bu durumlar te’kîd için gelen mef’ûlû mutlakın kullanmasının asıl gayelerini ortadan kaldırır.

Fakat Araplar bazı belli durumlarda te’kîd için gelen mef’ûlû mutlakın âmilinin hazf edilip yerine te’kîd için gelen mef’ûlû mutlakı geçirmeyi gerekli görmüşler. Bundan dolayı da bu durumlarda gelen mef’ûlû mutlakın âmilinin hazf olmasına caiz demeyip de vacip demişlerdir.¹³⁸

Bu şekilde te’kîd için gelen mef’ûlû mutlakın âmilinin hazf olup âmilinin yerine geçtiği kelimeler, talebî inşâî, ğayr-ı talebî inşâî veya haber cümleleri olarak gelir.¹³⁹ Şimdi bu tür cümlelere teker teker örnekler vermeye çalışalım.

Mef’ûlû Mutlakın Emre Delâlet Etmesine Örnek: Konferansa katılanlara, Belediye Başkanı'nın içeri girmesi esnasında (قِيَاماً) “*kalkın*” demek gibi. Veya başkan içeri girdikten sonra (جُلُوساً) “*oturun*” demek gibi. Burada birinci cümlelinin aslı (قُمُوا قِيَاماً), ikinci cümlelinin aslı ise (اجلسوا جلوساً) dir. Burada (قِيَاماً) ve (جُلُوساً) kelimeleri vucûben hazf olmuş emir fiille mastardırlar.¹⁴⁰

Mef’ûlû Mutlakın Nehye Delâlet Etmesine Örnek: Kişinin gidilen bir konferans dinlerken yanındakine dinlemesi için (سَكُونًا لَا تَكَلِّمًا) “*sessizlik konuşma yok*” demesi gibi. Yine bu örnekte mef’ûlû mutlakın âmili vucûben hazf olmuş ve kendisi fiile nâib olmuştur. Bu cümlelinin aslına (أَسْكُتْ لَا تَتَكَلَّمْ) dir.

Mef’ûlû Mutlakın Duaya Delâlet Etmesine Örnek: Mesela ordu komutanın çarpışmaya başlamadan önceki sözlerinde;

رَبَّنَا إِنَّا قَادِمُونَ عَلَى مَعْرَكَةٍ فَاضِلَةٍ مَعَ طَاغِيَةِ جِبَارٍ. فَنَصِيرُ عِبَادَكَ الْمَخْلُصِينَ وَهَلَاكاً وَسَحَقاً

البَاغِيِ الْإِثْمِ...¹⁴¹

“Rabbimiz zorba haddi aşanlarla yüce bir muharebeye geldik. Samimi kullarına yardım et. Günahkâr ve zalim olanları kahret ve yok et”

demesi gibi. Burada altı çizili olan kelimeler mef’ûlû mutlak olup âmillerini yerine geçmişlerdir ve âmilleri vucûben hazf olmuştur. Buradaki cümlelerin asılları şöyle idi.

¹³⁷ el-Bakâî, *a.g.e.*, I/279.

¹³⁸ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/220.

¹³⁹ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/221.

¹⁴⁰ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/221.

¹⁴¹ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/221.

...فانصر عبادك المخلصين.....واهلك واسحق الباغي الاثم...

Mef'ûlû Mutlakın Tevbîh, Teaccüb ve Teveccüa' Delâlet Etmesine Örnek: Bir kimsenin oğlunu azarlayarak şöyle demesi gibi;

أتهاوننا وقد سبقك رفاقك؟

“Arkadaşların seni geçtiği hâlde ihmakârlık mı ediyorsun?”

veya vatanına aşırı özlemine şaşarak bir gurbetçinin şöyle demesi gibi;

أشوقاً، ولم يمض علي اغترابي غير شهر

“Gurbetimden bir ay geçmemesine rağmen bu ne özlem!”

veya acı çekerken birinin şöyle demesi gibi;

“Ah fakirlik ve zülüm!”

أفقرأ وظلماً

Bütün örneklerden te'kîd için gelen mef'ûlû mutlakın âmili hazf olmuş ve mef'ûlû mutlak onun yerini almıştır. Birinci cümle'nin aslı (أتهاون يا بني), ikinci cümle'nin aslı (أشتاق؟), üçüncü cümle'nin aslı (أفقر و أظلم) idi. Dikkat edilirse bu gelen her üç cümlede mastar öncesinde bir soru edatı ile gelmiştir. Bu üç mastarın bu şekilde gelmesinin şartıdır. Ama bu soru edatını zahirde olmasına gerek olmayıp mukadder de olabilir.¹⁴²

Mef'ûlû Mutlakın Mücmelden Sonra Tafsilata Delâlet Etmesine Örnek: Allah'ın (c.c) Kur'an-ı Kerim'de buyurdu gibi;

...حَتَّى إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَسُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً...¹⁴³

“...Nihayet onlara üstün geldiğiniz zaman bağı sıkı bağlayıp esir alın. Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fideye karşılığı salıverin.”

Bu cümle'nin aslı şöyle olabilirdi;

فإِذَا أَن تَمَنُّوْا عَلَى الْاَسْرِ فَطَلَقُوا سَرَّاحِهِمْ وَأَمَّا أَن يَفْدِيَهُمْ أَهْلُهُمْ¹⁴⁴

¹⁴² el-Anfâkî, **a.g.e.**, II/ 96.

¹⁴³ Muḥammed, 47/4.

¹⁴⁴ el-Anfâkî, **a.g.e.**, II/ 97; Ayrıca bkz., Talû, **a.g.e.**, III/178.

Mef'ûlü Mutlakın Mübtedadan Haber Vermeye Delâlet Etmesine Örnek: Bu gibi cümlelerde âmiline nâib olarak gelen mef'ûlü mutlak ya iki kere telaffuz edilerek gelir ya da hasr (müstesna edatı) ile gelir.¹⁴⁵ Mesela;

“Zeyd yürüyor” زید یسير زید سیرا سیرا
 “Zeyd ancak yürüyor” ما زید إلا یسير ما زید إلا سیراً

Mef'ûlü Mutlakın Cümlelerin Manasını Kuvvetlendirmesine Delâlet Etmesine Örnek: Mesela;

“Üzerimde hakkın var. İtiraf ediyorum” حقك عليّ، اعترافاً

denilmesi gibi. Bu cümle aslında (حقك عليّ، اعترف) idi. Ama cümle burada te'kîd edilmek istenince mastar fiilin yerine kullanılmış oldu.

Bu durumda mef'ûlü mutlak, kendini te'kîd etmekte olup "nefsini müekkîd mef'ûlü mutlak" diye isimlendirilir.¹⁴⁶

Mef'ûlü Mutlakın Geçen Cümleden Vehm Olunacak Mecaz Anlamı Def Etmeye Delâlet Etmesine Örnek: Mesela;

“Zeyd benim öz kardeşimdir” زید أخي أحقّ زید أخي، حقاً

(زيد أخي أحقّ) cümlesinde Zeyd'in gerçekten konuşanın kardeşi mi yoksa yakın arkadaş olduklarından mı veya başka bir sebepten ötürü mü böyle dediği anlaşılamayabilir. Ama mef'ûlü mutlak fiilinin yerine kullanınca mecaz anlam defedilmiş olur. Ve böyle bir cümlelerin şu şekilde anlaşılmasını sağlar;¹⁴⁷

زيد أخي، على سبيل الحقيقة، لا على سبيل المجاز

“Zeyd benim hakiki anlamda kardeşimdir, mecazi manada değil”

Bu durumda mef'ûlü mutlaka, "ğayriyi müekkîd mef'ûlü mutlak" da denir.¹⁴⁸

Mef'ûlü Mutlakın Zikredilen Mastarın Geçen Cümleye Benzetilmesine Delâlet Etmesine Örnek: Mesela;

لزيد صوتٌ صوتَ البلبَل يصوتُ كالبلبل

¹⁴⁵ el-Anṭâkî, a.g.e., II/ 98.

¹⁴⁶ Talû, a.g.e., III/178.

¹⁴⁷ el-Anṭâkî, a.g.e., II/ 98.

¹⁴⁸ Talû, a.g.e., III/178.

“Zeyd bülbül gibi ses çıkarıyor”

Bu tür örneklerde mastar manada benzetilen kişiyle alakalı bir şey olması gerekir.¹⁴⁹

1.6. Mef'ûlü Mutlak İçin Geçerli Olan Bazı Kaideler

1- Mef'ûlü mutlak harf-i cer almaz.

2- Harf-i cer alırsa hâl olur.

3- Mef'ûlü mutlak cümle olmaz.¹⁵⁰

3- Fiilin te'kîdini bildiren mef'ûlü mutlak mazi fiille kullanılmışsa (قد) manâsına, muzâri ile kullanılmışsa, te'kîd nûnunun ifade ettiği manâyâ gelir. Mesela;

نام الولد نوماً قد نام الولد “Çocuk gerçekten uyudu”

يفرّ اللصّ فراراً ليفرّ اللصّ “Hırsız gerçekten kaçtı”

4- Fiilin nev'ini bildiren mef'ûlü mutlak umûmiyetle (ك) veya (مِثْل) manâlarına gelir. Mesela;

يُثِبُّ التَّمْرُ وَثُوبَ الْأَسَدِ يَثِبُ التَّمْرُ مِثْلَ/كَ الْأَسَدِ

“Kaplan aslan gibi zıplıyor”

5- Bazen mef'ûlü mutlakın te'kîdi yapılarak manâsı daha da kuvvetlendirilebilir.¹⁵¹ Mesela;

إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا¹⁵² “Yeryüzü parça parça döküldüğü zaman”

6- Temsil ve tekrar makamında kullanılan (مثلاً- أيضاً) kelimeleri de fiili mahzûf mef'ûlü mutlaklıdır.¹⁵³ Mesela;

أيضاً آض أيضاً¹⁵⁴ “Aynen, aynısı”

¹⁴⁹ el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 98.

¹⁵⁰ Çörtü, *a.g.e.*, s. 183.

¹⁵¹ Çörtü, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁵² Fecr 89/21.

¹⁵³ Talû, *a.g.e.*, III/176.

¹⁵⁴ Birgivî, *a.g.e.*, s. 51.

7- Mef'ûlü mutlak mastar olduğu için bazı nahivciler mef'ûlü mutlaka (نُصِبَ) (على المَصْدَرِ) derler.

1.7. Yaygın Olarak Kullanılan Kalıplaşmış Mef'ûlü Mutlaklar¹⁵⁵

Anlamı	Deyimsel Mef'ûlü Mutlak
Teşekkür ederim.	شكراً
Bir şey değil.	عفواً
Rica ederim, Ne demek!	رجاءً
Özür dilerim, Afedersiniz.	معذرةً
Mesela, sözgelimi, örneğin	مثلاً
Yavaş, yavaş yavaş, Yavaşça	مهلاً
Merhaba	مرحباً
Yine, yanı sıra	أيضاً
Gerçekten, hakikaten	حقاً
Ne kadar garib, İlginç, Şaşırtıcı, Tuhaf.	عجباً
Sabır gösterin, Acele etmeyin	صبراً
Hoşgeldiniz	أهلاً وسهلاً
Hay hay! seve seve! Memnuyetle!	حباً وكرامةً
Hamd Allah'a, salatü selam rasulünedir	حمداً لله
Başüstüne! Emredersiniz! Emriniz olur!	سمعاً وطاعةً
Allah göstermesin!	معاذ الله
Sübhanallah	سبحان الله
Afiyet olsun! Yarasın!	هنيئاً مريئاً
Uzak ol! Yıkıl karşımdan!	بُعداً لك
Helak olasın! Kahrol!	سحقاً لك
Sıhhatler olsun!	نعيماً
Davetine koşa koşa gelirim!	لبيك
Seni razı etmeye can atarım	سعديك

1.8. Mef'ûlü Mutlakın 'Îrâbı

و كَلَّمَ الله موسى تكليماً

كَلَّمَ : Fiili mazidir, fetha üzere mebnidir.

¹⁵⁵ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 437.

الله : Lafzı celâledir. Damme ile fâildir.

موسى : Mef'ûl dūr.

تكليماً : Mef'ûl-u mutlaktır. Mansûptur. Nasp alameti fethadır.

2. MEF'ÛLÜ BİH (المفعول به)

2.1. Tanım

Nahivciler mef'ûlū bih mefhûmu için ilk zamanlar üç terim kullanmışlardır. Bunlar; et-te'addî (التعدّي), et-tecâvuz (التجاوز), el-vukû' (الوقوع)¹⁵⁶ dur. Sözlük anlamı olarak te'addî ve tecâvuz eş anlamlı kelimeler olarak mef'ûlū bih ile ilgili olarak kullanılmıştır. Vukû' ise teaddî ve tecâvuz ile sözlük anlamı olarak farklı kullanılmıştır. Fakat Sibeveyh'ten bu yana vukû' (وقوع) terimi mef'ûlū bih ile ilintili olarak kullanılmaktadır. el-Ferrâ (ö. 207/822) vukû' (وقوع) terimini “*Meâni’ı-Kur’ân*” adlı eserinde te'addî (تعدّي) terimi ile eş anlamlı olarak kullanıyor.¹⁵⁷ Eserinde (غير واقع) yani lâzim (لازم), (وقع الفعل) yani te'addî aynı şekilde (الفعل الواقع) yani (الفعل المتعدّي) gibi terimleri kullanıyor. O hâlde bu üç terim (التعدّي - التجاوز - الوقوع) eş anlamlı olarak mef'ûlū bih ile ilintili olarak ilk zamanlarda kullanılmıştır.¹⁵⁸

Mef'ûlū bih terimi, Sibeveyh tarafından da ilk zamanlar da kullanılmamış veya mef'ûlū bih için herhangi bir tarif belirleme çabasına girmemiştir. Fakat Sibeveyh, (ضرب عبد الله زيداً) cümlesini açıklarken (زيد) kelimesini mansûb yapıp (زيد) kelimesi için “*üzerinde fâilin işi vaki olan*” demiştir.¹⁵⁹ Bundan dolayı Sibeveyh'in “*el-Kitab*”ı incelendiğinde mef'ûlū bih diye bir başlığın olmadığı bunun yerine mef'ûlū bihin bir, iki, üç mef'ûl alan fiiller başlığı altında incelendiği görülecektir.¹⁶⁰ Yine el-Ferrâ ise mef'ûlū bih terimini kullanmamış onun yerine (شيء يقع عليه الفعل) cümlesini kullanmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁶ Hıdayr, *a.g.e.*, s.13.

¹⁵⁷ Ebu Zekerıyyâ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni’ı-Kur’ân*, ‘Âlemü’l-Kutüb, Beyrut ts., III/171.

¹⁵⁸ Hıdayr, *a.g.e.*, s.14.

¹⁵⁹ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/34.

¹⁶⁰ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/Fihrist.

¹⁶¹ el-Ferrâ, *a.g.e.*, II/76.

Mef'ûlü bih mefhumu ilk defa İbnu's-Serrâc, “*el-Usûl fi'n-Nahv*” adlı eserinde kullanmıştır. İbnu's-Serrâc “ *Mef'ûlü bih denmiştir, çünkü biri (ضرب - قتل) dediği zaman ona (هذا الفعل لمن وقع؟) diye sorulur ve o da (يزيد - بعمره) şeklinde cevap verir*” demiştir.¹⁶² Bu belirli tariftten sonra nahivciler artık bu terimi kullanmaya başlamışlardır.¹⁶³

Nahivciler ilk olarak mef'ûlü bih ve mef'ûl kavramını kullanmışlardır ve bu kavramdan da daha sonra farklı kavramlar türetmişlerdir. Mef'ûlü bih bir terim olarak ilk defa Sibeyveyh tarafından kullanılmış ve ondan sonra gelen nahivcilerde bu terimi kullanmışlardır.¹⁶⁴ Ancak bu kavramın Ebu'l-Esved ed-Düeli tarafından da kullanıldığı rivayet edilmiştir.¹⁶⁵ Daha sonra mef'ûlü bih terimi ile ilgili olarak başka terimlerde de kullanılmıştır. Bunlar; mef'ûlü biha (المفعول بها),¹⁶⁶ mef'ûlü bihim (المفعول بهم), mef'ûlü bih sarîh (المفعول به صريح), mef'ûlü bih fi'l-ma'nâ (المفعول به في المعنى) gibi terimler kullanılmıştır.¹⁶⁷

Mef'ûl terimi ilk olarak yine Sibeveyh tarafından kullanılmıştır.¹⁶⁸ Daha sonra nahivciler tarafından bu terim kullanılmaya başlanmıştır. Mef'ûl ile alakalı olarak birtakım farklı terimlerde kullanılmıştır. Bunlar; mef'ûlü hakiki (المفعول حقيقي), yani beş mef'ûlden biri olarak mef'ûlü bih veya mef'ûlü mutlak anlamında kullanılmıştır. Veya mef'ûlü mutlak manasına gelecek “*mef'ûlü ala'l-haқиқа*” (المفعول علي الحقيقة) terimi de kullanılmıştır. Yine mef'ûlü sahîh (المفعول الصحيح), mef'ûlü sarîh (المفعول الصريح), mef'ûlü asâ (المفعول عسي) gibi terimlerde mef'ûl kavramı ile ilintili olarak kullanılmıştır.¹⁶⁹

Genel olarak bakıldığında Arap Dilcilerinin mef'ûlü bih mefhumuna delâlet eden birçok terim kullanıldığı görülür. Sibeveyh (المفعول) teriminin kullanımını Hâil b. Ahmed'den (ö. 170/786) rivayet etmiş ve daha sonra kendisi de mef'ûl ve mef'ûlü bih terimlerini kullanmıştır. Sibeveyh'ten sonra gelen nahivciler ise bu terimi kullanmışlardır. Bu terimi ilk olarak bir bab hâlinde işleyen ise İbnu's-Serrâc (ö. 316)

¹⁶² İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/204-205.

¹⁶³ Hıdayr, *a.g.e.*, s.16.

¹⁶⁴ Hıdayr, *a.g.e.*, s.18.

¹⁶⁵ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁶⁶ el-Ferrâ, *a.g.e.*, II/90.

¹⁶⁷ Hıdayr, *a.g.e.*, s.19.

¹⁶⁸ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/295.

¹⁶⁹ Hıdayr, *a.g.e.*, s. 20-21.

olmuştur. Mef'ûl terimi mef'ûlü bih anlamında veya diğer mef'ûl çeşitlerinin yerine de kullanılmıştır. Bundan dolayı bazı nahivciler mansûbatı taksim ederken mef'ûl ve şibh mef'ûl olarak taksim etmişlerdir.¹⁷⁰ Hatta el-Muberred “*el-Muḫtaḍab*” adlı eserinde bir şeyin ancak mef'ûl olması veya şibh mef'ûl olmasından dolayı mansûb olacağını söylemektedir.¹⁷¹ Netice olarak nahivciler ilk olarak mef'ûl terimini kullanmışlar ve bu terimi bütün mef'ûl çeşitleri ve diğer mansûbat için kullanmışlardır. Daha sonra mansûbat için tek bir terimin kullanılması karışıklığa yol açtığını görüp mef'ûlü mutlak, mef'ûlü me'ah gibi farklı terimler de ortaya koymuşlardır.¹⁷² Böylelikle mef'ûl terimi ve çeşitleri bütün nahiv kitaplarında yerini almıştır. Şimdi mef'ûlü bih kavramını nahiv açısından inceleyim.

Mef'ûlü bih, üzerine fâilin işi vaki olan,¹⁷³ diğer bir ifadeyle; fâilin işlediği işten etkilenen isimdir. Daima mansûbtur. Genel olarak cümlede fâilden sonra gelir.¹⁷⁴ Bir başka deyişle; bir fiil cümlesinde, fâilin gerçekleştiği eylemden müspet veya menfi olarak etkilenen ögedir.¹⁷⁵ Mesela;

“Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır”¹⁷⁶ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا...

“Kitap okudum”

قرأت الكتاب

“Öğrenci kapıyı açtı”

فتح الطالب الباب

Yukarıdaki örneklere baktığımızda, (الربا البيع الكتاب الباب) kelimeleri mef'ûlü bih olduklarını görürüz. Mesela (الكتاب) kelimesi, ben (انا) zamirinin yaptığı okuma işinden etkilendiği için mef'ûlü bihtir.

Mef'ûlü bih aşağıdaki şekillerde gelebilir.¹⁷⁷

-Zahir bir isim olarak gelebilir. Mesela;

“Çocuk camı kırdı”

كسر الولد الزجاج

¹⁷⁰ Hudayr, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁷¹ el-Muberred, *a.g.e.*, IV/299.

¹⁷² Hudayr, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁷³ ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal*, s. 48, Ayrıca bkz., İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s.18; Ömer, *a.g.e.*, I/333; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 193.

¹⁷⁴ el-Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 22, Ayrıca bkz., el-Anṭâkî, *a.g.e.*, II/ 102; Hıdr., *a.g.e.*, II/41; Hasan Akdağ, *Arap Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi Yay., Konya 1989, s. 280; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, M.Ü.İ.F.V., Yay., İstanbul 1992, s. 263; Talû, *a.g.e.*, III/178; Çörtü, *a.g.e.*, s.187.

¹⁷⁵ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁷⁶ Bakara, 2/275.

¹⁷⁷ el-Anṭâkî, *a.g.e.*, II/ 102.

-Muttasıl zamir olarak gelebilir. Mesela;

“Okuduğum kitap”

الكتاب قرائته

-Munfasıl zamir olarak gelebilir. Mesela;

“Yalnız sana kulluk ederiz”

إيّاك نعبد

-Muevvel mastar olarak gelebilir. Mesela;

“Beni ziyaret etmeni rica ederim”

أرجو زيارتك

أرجو أن تزورني

Mef'ûlû bih cümlede fazlalık kelimedir. Eğer mütekellim isterse zikreder isterse zikretmez. Mesela birinin Zeyd'in ne yediğini anlamasını istiyorsa (أَكَلَ زَيْدٌ تَفَاحَةً) “Zeyd elma yedi” diyerek mef'ûlû bihi zikreder. Fakat bunu bilmesini istemeyip sadece yeme işinden haberdar olunması istenirse sadece (لَقَدْ أَكَلَ زَيْدٌ) “Zeyd yedi” denilebilir ve mef'ûlû bih zikredilmez.¹⁷⁸ Mesela;

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ...¹⁷⁹

“O, bir gurubu doğru yola iletti, bir guruba da sapıklık müstehak oldu”

2.2. Müteaddî ve Lâzım (Teaddilik ve Luzûmiyyet)

Arap dilinde fiil müteaddî ve lâzım olmak üzere iki kısma ayrılır. Müteaddî (geçişli) doğrudan harf-i cer almadan mef'ûl alabilen fiillere denir. (ضَرَبْتُ زَيْدًا) “Zeyd'i dövdüm” gibi. Lâzım (geçissiz) ise doğrudan mef'ûl alamayan ancak harf-i cer ile veya başka bir vasıta ile mef'ûl alabilen fiillere denir. (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ) “Zeyd'e uğradım” gibi. Mef'ûl alabilen fiillere el-müteaddî (المتعدّي), el-mücâviz (المجاوز) ve el-vâki‘a (الواقع), mef'ûl alamayan fiiller için de lâzım (لازم) kâsir (قاصر) ve ğayr-ı müteaddî (غير متعدّي) gibi kavramlar kullanılır.¹⁸⁰ Müteaddî fiili lâzım fiilden ayıran en temel özelliği mef'ûl almasıdır.¹⁸¹ Nahivciler lâzım ile müteaddî birbirinden ayırmak için birtakım yöntemler geliştirmişler.¹⁸² Bunlar;

-Fiilin binasına bakarak bir fiilin müteaddî mi yoksa lâzım mı olduğunu belirlemişlerdir. Bunu kendi arasında sadece lâzım için fiiller (فَعَلَ - يَفْعُلُ), sadece

¹⁷⁸ el-Anțâkî, *a.g.e.*, II/104.

¹⁷⁹ ‘Arâf, 7/30.

¹⁸⁰ el-Bakâî, *a.g.e.*, I/263-264.

¹⁸¹ Ebû Evs İbrâhîm eş-Şemsân, *Kadâyâ’t-Te‘addî ve’l-Luzûm fî’d-Dersi’n-Nahv*, Matba‘atü’l-Medenî, by. 1987, s. 4.

¹⁸² eş-Şemsân, *a.g.e.*, s. 6.

müteaddî için kullanılan fiiller (فَعَلَ - يَفْعَلُ) ve her ikisi içinde ortak kullanılan fiiller (ضَرَبَ - يَضْرِبُ) olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.

- Fiilin delâlet ettiği alanlara bakarak da fiillerin müteaddî veya lâzım oldukları ayırte dileyebiliriz. Mesela; Lâzım fiiller genellikle yaratılış (أَسْوَدَ - أَحْمَرَ - أَعْوَرَ - أَشْهَابَ -) (قام - قعد - سار - غار) fiilleri gibi, bir şey ile karşılaşmayan bedensel hareketler (ضرب - قتل) fiilleri gibi, özlük fiilleri (كَرُمَ - ظُرِفَ - فُكِرَ - غَضِبَ - خَبِرَ - بَطُرَ - حَسُنَ - سُمِحَ) fiilleri gibi.¹⁸³

-Bir fiili kendi zıttı ile kıyas ederek müteaddî ve lâzım olduğunu belirlemişler. Mesela; (دخل) fiili lâzım bir fiildir çünkü zıttı olan (غار) fiili de lâzımdır.

-Fiile soru sorarak müteaddî mi lâzım mı olduğu belirlenir. Mesela; birinin (بَزِيدَ - بَعْمَرُو) dediği zaman ona (هَذَا الْفَعْلُ لِمَنْ وَقَعَ؟) diye sorulur. Cevap olarak (بَزِيدَ - بَعْمَرُو) şeklinde cevap gelirse bunun müteaddî olduğu anlaşılır.¹⁸⁴

-Nahivcilerin belirlediği bir diğer yöntem; eğer bir fiili başına hemze getirdiğimiz zaman müteaddî oluyorsa o fiil lâzımdır. Veya bir fiil harf-i cer ile müteaddî oluyorsa o fiil lâzım olur. Mesela; (دخل) fiili lâzım iken (أَدْخَلْتَهُ) şeklinde başına hemze getirdiğimizde müteaddî olur. Veya (دَخَلْتَ بِهِ) fiiline harf-i cer getirdiğimiz de müteaddî olur.

-Nahivciler müteaddî ile lâzımı birbirinden ayırmak için bir başka yol olarak fiilin mastarına bakmak gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü müteaddî fiil (فَعَلَ) vezninde, lâzım fiil ise (فَعُولُ) vezninde gelir. Bu yöntemle alakalı birtakım ihtilaflar vardır. Müteaddî fiilin (فَعُولُ) vezninde gelebileceği söylemiştir. (شَكَرَهُ شَكُورًا) gibi. Bazı âlimler ise işin içinden çıkabilmek için bu tür kullanımların şâz demişlerdir.¹⁸⁵

-Müteaddîyi lâzımdan ayıran bir diğer yöntem, müteaddî fiilin ism-i mef'ûl (إِسْمُ مَفْعُولٍ) sığasına girmesi, lâzım fiilin ise ism-i mef'ûl sığasına girmemesidir. Lâzım fiil ism-i mef'ûl sığasına ancak harf-i cer ile girebilir. (مَجْلُوسٌ فِيهِ) gibi. Fakat tek başına (مَجْلُوسٌ) denemez.

-Bir diğer yöntem ise; müteaddî fiile mansûb muttasıl zamirin bitişmesi lâzım fiili ise ancak harf-i cer ile zamirin bitişmesidir.

¹⁸³ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/170.

¹⁸⁴ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/204-205.

¹⁸⁵ eş-Şemsân, *a.g.e.*, s. 24.

Sibeveyh, “*el-Kitâb*” adlı eserinde müteaddî ve lâzım için özel bablar açmıştır. Sibeveyh, (باب الفاعل الذي لم يتعدّه إلى مفعول) şeklinde bab başlıkları farklı bir yöntem izlemiştir.¹⁸⁶

Nahivciler lâzım fiili müteaddî yapmak için de birtakım yöntemler belirlemiştir.¹⁸⁷ Bunlar;

-Lâzım fiile hemze ekleyerek müteaddî yapmak. Mesela; (خرج) fiili lâzım iken, (أخرجه) şeklinde başına hemze gelmesi ile müteaddî olur.

-Aynel fiilin şeddelenmesi ile lâzım fiili müteaddî yapmak. Mesela; (نَزَلَ المطر), “Yağmur yağdı” ifadesindeki fiil, lâzım iken, (نَزَلَ الله القرآن), “Allah Kur’ân’ı indirdi” şeklinde aynel fiilin şeddelenmesi ile müteaddî olur.

-Lâzım olan fiilin (فاعِل) kalıbına almak suretiyle müteaddî yapmak. Mesela; (جالسَ مُحَمَّدُ العلماءَ), “Muhammed, alimlerle oturup kalktı” olması gibi.

-Lâzım olan bir fiil, (إِسْتَفْعَلَ) kalıbına almak suretiyle müteaddî yapmak. Mesela; (إِسْتَحْضَرْتُ الطالبَ), “Öğrenciyi getirttim” şeklinde müteaddî olması gibi. Eğer kullanılan fiil esasen geçişli ise bu defa ikinci dereceden geçişli olur. Mesela; (اِسْتَكْتَبْتُ الأديبَ الرسالةَ), “Edibe mektubu yazdırdım” ifadesinin (كَتَبْتُ الرسالةَ), “Mektubu yazdım” ifadesinin (اِسْتَكْتَبْتُ الرسالةَ) gibi teaddi derecesi artırılır.

-Lâzım olan bir fiili harf-i cer ile müteaddî yapmak. Mesela;

“Hasta sandalyede oturdu” جالس المريض على الكرسي

derken (جلس) fiili, ancak (على) harf-i ceri aracılığı ile (الكرسي) üzerinde etkisini gösterebilmiştir. Bununla beraber bazen de;

“Şam’a gittim.” ذهبت إلى الشام

cümlesi gibi ifadelerde (ذهبت الشام) şeklinde harf-i ceri düşürülmek suretiyle de kullanıldığı olur; fakat bunun kıyasî olarak alınması doğru değildir.

-Lâzım olan fiil bazen de tazmin kullanmak suretiyle müteaddî yapmak. Mesela; (عزمتُ على السفر), “Seyahate niyet ettim” gibi. Burada (عزمتُ السفر) şeklinde kullanılması

¹⁸⁶ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/Fihrist.

¹⁸⁷ eş-Şemsân, *a.g.e.*, s. 25.

gerekirken (نُوَيْتُ, عَزَمَ) fiili manasını tazammun etmesi itibariyle harf-i cer düşürülerek ve mecrûr üstün yapılarak kullanılmıştır. (Bazen de tam bunun tersi olarak müteaddî bir fiil nadiren lâzım olur)

-Bazen de fiilden sonra harf-i cer, anlamı genişletme kabilinden düşürülmek suretiyle kullanıp lâzım olan fiil müteaddî yapılıdır. Mesela;

“Rabbimizin işini acele mi ettiniz?”

أَعَجَّلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ¹⁸⁸

bu aslında (أَعَجَلْتُمْ عَنْ أَمْرِهِ) şeklindedir.¹⁸⁹

Tam fiil üç çeşittir. Bunlar; Müteaddî fiil, lâzım fiil ve hem müteaddî hem de lâzım olup semaî olan fiiller.

2.2.1. Müteaddî Fiil

Mef'ûlü bih alan fiillere müteaddî fiil denir.¹⁹⁰ Bunlar, harf-i cersiz kullanılarak ya bir, ya iki, ya da üç mef'ûlü bih alırlar. Yani Mesela;

لَمَّا عَرَفْتُ الْحَادِثَ حَسِبْتُ الْمَخْبِرَ مُخْطِئًا وَلَكِنِ الصَّحَفَ أَنْبَأَنِي الْخَبَرَ صَحِيحًا

“Olayı öğrendiğimde haber verenin hatalı olduğunu zannettim fakat gazeteler bize doğru haberi bildirdi.”

Bu cümlede (عَرَفَ) bir mef'ûlü bih,(حَسِبَ) iki ve (أَنْبَأَ) üç mef'ûlü bih almışlardır.

Müteaddî fiiller herhangi bir tepki ile karşılaşan bütün insan hareketleri, beş duyu organı fiilleri gibi nesneye ihtiyaç duyan bütün fiillerdir.

2.2.2.Lâzım Fiiller

Mef'ûlü bih almayan fiillere lâzım fiil denir.¹⁹¹ Bunlar, mef'ûlü bihlerini ancak harf-i cer aracılığıyla alırlar. Mesela;

لَقَدْ ذَهَبَ الرَّئِيسُ إِلَى الشَّرْقِ لِلْإِحْتِفَالِ بِيَوْمِ مَلَاذَكِيرْدُ الَّذِي أُقِيمُ

“Başkan, gerçekleştirilen Malazgirt günü töreni için doğuya gitti.”

Burada (ذَهَبَ) fiili, mef'ûle ancak harf-i cer vasıtasıyla erişebilmiştir.

¹⁸⁸ ‘Arâf 7/150.

¹⁸⁹ Yusuf Uralgiray, *Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi*, Tebliğ Yay., Riyad 1986, s. 255.

¹⁹⁰ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/169.

¹⁹¹ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/169.

2.2.3. Hem Müteaddî Hem de Lâzım Olup, Semai Olanlar

Yani kulaktan dolma olarak kullanılabilen çift yönlü fiiller. Mesela; (نصحتُه veya "Ona nasihat ettim" gibi. (و نصحتُ له) "Ona teşekkür ettim" (و شكرتُ له veya شكرته) gibi. (و دخلتُ له veya دخلته) "Oraya girdim" gibi ki bu nevi fiillerin bu gibi özellikleri, esaslı olarak yalnız lügatlerden öğrenilir.¹⁹²

2.3. Mef'ûlü Bih Çeşitleri

Mef'ûlü bih; sarîh ve ğayr-ı sarîh olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁹³

2.3.1. Mef'ûlü Bih Sarîh

Başında harf-i cer bulunmayan mef'ûl e, *mef'ûlü bih sarîh* denir.¹⁹⁴ Ancak müteaddî fiiller mef'ûlü bih sarîh alabilir. Bir cümlede mef'ûlü bih olabilmesi için fiilin müteaddî olması şarttır. Bunun dışında fiil lâzım olursa mef'ûlü bih almaz.¹⁹⁵ Mesela;

"Kasap koyunu kesti"	ذبحَ الجَزَارُ الخُروفَ
"Avcı ağını attı"	رمى الصيَّادُ الشَّبكةَ

Beş duyu organı fiilleri müteaddîdir. Mesela;

"Koku kokladım"	شممتُ الرِّيحَ
"Yemek yedim"	أكلتُ الطَّعامَ
"Ses duydum"	سمعتُ الصَّوتَ
"Yere bastım"	وطئتُ الأرضَ
"Adamı gördüm"	رأيتُ رجلاً

Müteaddî fiillerin de dereceleri vardır. Teaddî derecesine göre bir, iki ve üç mef'ûl alan fiiller vardır.¹⁹⁶ Bunlar;

¹⁹² Uralgiray, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁹³ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 429.

¹⁹⁴ Talû, *a.g.e.*, III/178; Ayrıca bkz., Çörtü, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁹⁵ el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/ 102.

¹⁹⁶ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/172, Ayrıca bkz.; el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/ 102; el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 430.

2.3.1.1. Bir Mef'ûlü Bih Sarih Alan Fiiller

En çok bu tür mef'ûlü bihlerle karşılaşırız ve bunları ancak lügatten öğrenebiliriz. Mesela;

“Kardeşine sordum” سَأَلْتُ أَخَاكَ

“Hâlid Ali 'yi dövdü” ضَرَبَ خَالِدٌ عَلِيًّا

“Radyo dinledim” سَمِعْتُ الْمَذِياعَ

Bunlarda kendi aralarında dört kısma ayrılır;¹⁹⁷

a- Mef'ûlü daima doğrudan doğruya (harf-i cersiz) alan müteaddî fiiller. Bunlar Arapça da pek çoktur. Mesela;

“Yarışçı ödül kazanır” يَرْجِي السَّابِقُ جَائِزَةً

“Kasap et satar” يَبِيعُ الْقَصَابُ اللَّحْمَ

Beş duyu organı fiilleri mef'ûlü bihlerini umûmiyetle harf-i cersiz alırlar. Bunlar لمسَ - ذاقَ - سمعَ - شَمَّ - رأى gibi fiillerdir. Mesela;

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ وَأَبْصَرُهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ¹⁹⁸

“Onun için sen bir sureye kadar onlara aldırma. Onların hâlini gör, onlar da görecekler.”

أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ¹⁹⁹

“Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar.”

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ²⁰⁰

“Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allah: Bu (yeniden dirilme olayı), hak değil miymiş? diyecek. Onlar da "Rabbimize andolsun ki evet!" diyecekler. Allah da, Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın! diyecek.”

¹⁹⁷ Talû, a.g.e., III/101.

¹⁹⁸ Şaffât, 37/174-175.

¹⁹⁹ Zuhrûf, 43/80.

²⁰⁰ En'âm, 6/30.

وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلْتَأَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا²⁰¹

“Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk.”

Fakat (سمعت زيدا) dememiz hâlinde ikinci bir mef'ûle ihtiyaç vardır. Çünkü Zeyd işitilecek bir şey değildir.²⁰²

b- Mef'ûlü daima harf-i cer ile alan müteaddî fiiller. Mesela;

“Suçlu hapse girdi”

دخل المجرم في السجن

Harf-i cer ile kullanıldığı bilinen bir fiilin önünde bu harf-i cerler bulunmazsa; mahzûf sayılır. Mesela;

دخل في جنته

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا²⁰³

“Adam, bu şekilde kendine zulmederek bağına girdi ve şöyle dedi: "Bunun hiç yok olacağını sanmıyorum”

Nahivciler (دخل) fiilinin müteaddî mi yoksa lâzım mı olduğu üzerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Araplar, çoğu yerde bu fiili harf-i cersiz kullandıklarından dolayı bazı nahivciler müteaddî kabul etmişlerdir. Fakat İbnu's-Serrâc, “*el Usûl fi'n-Nahv*” adlı eserinde (دخل) fiilinin kendi görüşüne göre lâzım olduğunu söylemektedir. Bunu ispatlamak için birkaç örnek verdikten sonra (دخل) fiilinin lâzım olduğuna dair delil olarak her müteaddî bir fiilin zıttının da müteaddî olduğunu söyler. Yine eğer bir fiilin zıttı lâzım fiil ise kendisinin de lâzım fiil olması gerektiğini söyler. Mesela (تحرك) fiili lâzımdır. Dolayısıyla (سكن) fiili de lâzım olacaktır. Yine (إبيض) ve (أسود) fiillerinin her ikisi de lâzımdır. Bundan dolayı (خرج) fiilinin zıttı olan (دخل) fiili lâzım olduğundan dolayı (دخل) fiili de lâzımdır. İbnu's-Serrâc bu açıklamaların hepsini yaptıktan sonra bu görüşlerin Sibeveyh'e ait olduğunu da söylemektedir.²⁰⁴

c- Mef'ûlünü her iki şekilde (yani bazen doğrudan doğruya, bazen de harf-i cer ile) alan müteaddî fiiller. Mesela;

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ خَلَائًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ²⁰⁵

“Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden helal ve temiz olarak yiye. Allah'ın nimetine şükredin, eğer gerçekten O'na ibadet edecekseniz”

²⁰¹ Cin, 72/8.

²⁰² İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 237.

²⁰³ Kehf, 18/35.

²⁰⁴ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/171.

²⁰⁵ Nahl, 16/114.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِي²⁰⁶

“O hâlde beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük etmeyin”

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ²⁰⁷

"Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum"

وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ²⁰⁸

“Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkini elbette eşeklerin sesidir”

d- Bazen mef'ûl alıp müteaddî olan bazen de mef'ûl almayarak lâzım olan fiiller. Mesela;

“Ağzı açıldı.”

فغرفوه

“Bekir ağzını açtı.”

فغربكر فاه

Bir mef'ûl alan müteddi fiillerin mef'ûlleri karine bulununca hazf edilmesi caizdir.²⁰⁹ Mesela;

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا²¹⁰ بَعَثَهُ

“Seni gördükleri zaman ‘Bu mu Allah’ın Peygamber olarak gönderdiği?’ diye hep seni alaya alıyorlar.”

2.3.1.2. İki Mef'ûlü Bih Sarîh Alan Fiiller

Doğrudan iki mef'ûlü bih sarîh alan fiiller çoktur ve lügatten öğrenilir.²¹¹ Bunlar, جعل-ترك-إِتَّخَذَ-صَيَّرَ-رَدَّ-سَقَى-كَسَى-أَعْطَى gibi fiillerdir. İki mef'ûl alan fiilleri iki kısma ayırmak mümkündür.²¹² Birincisi, iki mef'ûlü bih alıp bir mef'ûlü bihi diğeri ile sınırlandıran (kasr eden) fiiller. Mesela;

“Abdullah Zeyd’e bir dirhem verdi”

أَعْطَى عَبْدَ اللَّهِ زَيْدًا دِرْهَمًا

²⁰⁶ Bakara, 2/152.

²⁰⁷ ‘Arâf, 7/62.

²⁰⁸ Lokmân, 31/19.

²⁰⁹ Talû, a.g.e., III/102.

²¹⁰ Furkân, 25/ 41.

²¹¹ Talû, a.g.e., III/ 232.

²¹² Ibnu’s-Serrâc, a.g.e., I/177.

Örneğe baktığımızda Abdullah'ın dirhem vermesine karşılık veren yani onu alan Zeyd olduğundan dolayı Zeyd manada dirhemini fâili olmuş olur. Bundan dolayı birinci mef'ûle iktisar caizdir.

İkincisi ise, iki mef'ûl bih alıp bir mef'ûlü diğeri ile sınırlandırmanın gerekmediği fiillerdir. İki mef'ûl bih alan fiiller mübtada ve haberin başına gelip, mübtada ve haberi mef'ûl olarak nasp ederler.²¹³

Bunlar şu şekilde de kısımlara ayrılabilir;

أفعال الظنّ: ظَنَّ - خَالَ - حَسِبَ - زَعَمَ - جَعَلَ - هَبَ²¹⁴

أفعال اليقين: رَأَى - عَلِمَ - وَجَدَ - أَلْفَى - تَعَلَّمَ²¹⁵

أفعال التحويل: صَبَّرَ - حَوَّلَ - جَعَلَ - رَدَّ - اتَّخَذَ - تَخَذَ

İki mef'ûl alan müteaddî fiiller beş kısma ayrılabiliriz;²¹⁶

a- (أعطى) babı: Bunlar (أعطى - كَسَا - أَطْعَمَ - أَلْبَسَ - عَلَّمَ - سَقَى - أَسْكَنَ - أَنْشَدَ - أَنْسَى - مَنَحَ -)

dir. Bu müteaddî fiillerin ikinci mef'ûlü, birinci mef'ûle mübayin olur.

Buradaki iki mef'ûlün aslı mübtada ve haber olmaz. Mesela;

أعطيتُ السائلَ ليرتين ”Dilenciye iki lira verdim“

منحتُ المجتهدَ جائزةً ”Çalışkana ödül verdim“

Müteaddî sülasi mücerred bir fiil, (افعال) veya (تفعيل) babına nakledildiğinde, bazen teaddi derecesi artar ve iki mef'ûlü bih alır.²¹⁷ Mesela;

ركبَ المسافرُ حافلةً أركبَ السائقُ المسافرَ حافلةً

”Yolcu otobüse bindi“ ”Şöfor yolcuyu otobüse bindirdi“

علمَ التلميذُ الدرسَ علّمَ المدرسُ التلميذَ الدرسَ

”Öğrenci dersi öğrendi“ ”Öğretmen öğrenciye dersi öğretti“

b- (أفعال القلوب) Ef'âl-i kulûb: Bu fiiller, kalbi bilgi veya zanna delâlet ederler.

İsim cümlesinin başına gelirler, mübtada ve haberi iki mef'ûl almak üzere nasp ederler.²¹⁸ Mesela;

²¹³ el-Muberred, *a.g.e.*, III/95, Ayrıca bkz., İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/178;

²¹⁴ el-Muberred, *a.g.e.*, III/95.

²¹⁵ el-Muberred, *a.g.e.*, III/95.

²¹⁶ Talû, *a.g.e.*, III/ 102.

²¹⁷ Talû, *a.g.e.*, III/103.

²¹⁸ Aḥmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.178.

علمتُ الصديقَ وفيًّا

الصديقُ وفيٌّ

“Doğru kişinin vefalı olduğunu öğrendim”

“Doğru kişi vefalıdır”

Ef‘âl-i kulûbtan bir kısmı:²¹⁹

- "Bilgi ve ilmi yakîn" ifade edenler: (عَلِمَ - رأى - درى - وَجَدَ - أَلْفَى - تَعَلَّمَ) ve (اعتقاد) (باطلاً) manasında kullanıldığı zaman (حجا) ve (جَعَلَ) de bu kısımdandır. Mesela;

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا²²⁰

“Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve câriyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın”

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا²²¹

“Doğrusu onlar, o azabı (ihtimalden) uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz”

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغَى²²²

“O seni yetim bulup da barındırmadı mı? Seni yol bilmez bulup yola iletmedi mi? Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?”

إِنَّهُمْ أَلَفُوا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ مُهْرِعُونَ²²³

“Çünkü onlar, atalarını sapıklıkta buldular. Şimdi de kendileri onların izlerinde koşturuyorlar”

-Bir kısmı da "zan ve tahmin" ifade eder: (ظَنَّ - حَسِبَ - خَالَ - عَدَّ - هَبَّ) fiilleri bu

kısımdandır. Mesela;

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا²²⁴

“Kıyametin kopacağını da zannetmem. Şayet Rabbimin huzuruna götürürürsem, muhakkak orada bundan daha hayırlı bir sonuç bulurum”

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَوْهُمْ حَسِبَتْهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنْثُورًا²²⁵

“Etraflarında ölümsüz hizmetçiler dolaşır, onları görünce saçılmış inciler sanırsın”

(ظَنَّ) birçok ayette "ilm-i yakîn" manasında kullanılmıştır. Mesela;

²¹⁹ Talû, a.g.e., III/103.

²²⁰ Nûr, 24/33.

²²¹ Me‘âric, 70/6-7.

²²² Duḥâ, 93/6-8.

²²³ Saffat, 37/69-70.

²²⁴ Kehf, 18/36.

²²⁵ İnsân, 76/19.

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ²²⁶

“Onlar ki, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten O'na döneceklerini bilirler”

- (زعم) ise "ilm-i yakîn" ve "zan" ifade etmede müşterektir. Mesela;

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن لَّنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ²²⁷

“İnkâr edenler, katiyyen diriltilmeyeceklerini sandılar. De ki: "Hayır! Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır”

Ef'âl-i kulûbun isim cümlesinin başına getirilmesinin sebebi; o cümle ile verilen haberin, kesin bilgi veya zanna dayandığını ifade edebilmektir.

(زعم - خال - حسب) daima -i kulûb olarak kullanılır. Diğerleri ise; bir şeyi, bir vasıf üzerine kalben bilmek, zan veya tahmin etmek manasına geldikleri zaman, ef'âl-i kulûb olurlar. Mesela; (علم) fiili, (عرف) manasında, (رأى) fiili, (أبصر) manasında, (وجد -) fiili, (أصاب) manasında ve (ظن) fiili, (اتهم) mansında kullanıldığı zaman bir mef'ûle müteaddî olurlar ve ef'âl-i kulûb olmazlar. Mesela;

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ...²²⁸

“Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi.”

...كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَامَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَٰذَا...²²⁹

“Zekeriyya ne zaman kızın bulunduğu mihraba girse, onun yanında yeni bir yiyecek bulurdu. ‘Meryem! Bu sana nereden geldi?’ derdi”

(جعل - صير - ترك - اتخذ - تخذ - رد - وهب) : (الأفعال الملحقة بأفعال القلوب) c-

fiiler. Bu fiiler de ef'âl-i kulûb gibi isim cümlesinin başına gelirler mübteda ve haberi iki mef'ûl olarak nasp ederler. Mesela;

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ²³⁰

²²⁶ Bakara, 2/46.

²²⁷ Teğâbün, 64/7.

²²⁸ Nahl, 16/78.

²²⁹ Al-i 'İmrân, 3/37.

²³⁰ Bakara, 2/66.

“Bu ibret dolu cezayı öncekilere ve sonrakilere bir ders, korunacaklara da bir nasihat, bir öğüt yaptık”

...وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا²³¹

“Allah, İbrahim'i dost edinmişti.”

وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ...²³²

“Ehl-i kitaptan çoğu, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler”

Bu fiiller genellikle “kıldı, etti, bir hâlden bir hâle çevirdi” gibi manalar ifade ettiğinden, bu fiillere ef‘al-i tasyîr ve ef‘al-i tahvîl ismi de verilmiştir.²³³

d- Bazen iki mef‘ûl alan bazen de hiç almayan müteaddî fiiller. (زاد) ve (نقص) gibi. (زاد) “arttı” ve (نقص) “eksildi” manasında oldukları zaman lâzım fiildiler. Fakat (زاد) “artırdı” ve (نقص) “eksildi” manasında oldukları zaman müteaddî olurlar ve iki mef‘ûl alır. Mesela;

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ²³⁴

“Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını arttırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azab vardır”

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا...²³⁵

“Ancak kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklerden size olan ahitlerinde hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiçbir kimseye yardımda bulunmamış olanlar bunun dışındadır”

e- Birinci mef‘ûlü daima doğrudan doğruya almayan, ikinci mef‘ûlü de bazen doğrudan doğruya bazen de harf-i cerle alan müteaddî fiiller. (استغفر - اختار - كنى - سمى -) fiilleri bu kısımdandır. Mesela;

...فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ...²³⁶

“Zeyd o kadından ilişkisini kestiği zaman, biz onu sana eş yaptık ki, oğulluklarının ilişkilerini kestikleri hanımlarını nikâhlamada müminlere bir darlık olmasın”

كَذَلِكَ زَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ²³⁷

²³¹ Nisâ, 4/125.

²³² Bakara, 2/109.

²³³ Talû, a.g.e., III/109.

²³⁴ Bakara, 2/10.

²³⁵ Tevbe, 9/4.

²³⁶ Ahzâb, 33/37.

“İşte böyle, biz onları ayrıca iri siyah gözlü hurilerle evlendiririz”

İki mef'ûl alan fiillerde birinci mef'ûlü ikinci mef'ûle takdim etmesi asıl olandır. Çünkü birinci mef'ûlü aslı mübteda idi.²³⁸

Aşağıdaki dört durumda mef'ûllerden biri diğerine takdim etmesi vaciptir.²³⁹
Bunlar;

1- Karışma ihtimali varsa, ya da hangisinin manada fâil olmasını istiyorsak onu öne alırız. Mesela;

“Said’i Hâlid zannettim” ظننتُ سعيداً خالداً

2- İki mef'ûlden birisinin açık isim olması diğerinin ise zamir olması durumunda açık olan ismin te'hir etmesi ve zamirin de takdim etmesi gerekir. Mesela;

“Sana bir dirhem verdim” أعطيتُكَ درهماً

“Dirhem Said’e verdiğimdir.” الدرهمَ أعطيتُهُ سعيداً

3- İki mef'ûlden birisinin hasr edilmiş olması durumunda gerek birinci mef'ûl olsun gerek ikinci mef'ûl olsun hasr edilen mef'ûlü te'hir etmesi gerekir. Mesela;

“Said’e ancak dirhem verdim” ما أعطيتُ سعيداً إلاّ درهماً

“Dirhemi ancak Said’e verdim” ما أعطيتُ الدرهمَ إلاّ سعيداً

4- Birinci mef'ûlü kapsayan ikinci mef'ûle muttasıl bir zamirin olması durumunda birincisini te'hir, ikincisini takdim etmek gerekir. Mesela;

“Yayı yapana ver” أعط القوسَ باريها

İki mef'ûl alan fiillerde mef'ûllerin asıllarının mübteda ve haber olduğunu söylemiştik. Fakat iki mef'ûl alan fiillerde aslı mübteda ve haber olmayan iki mef'ûl gelebilir. Mesela (أعطيتُ زيداً كتاباً) “Zeyd’e kitap verdim” denildiği zaman, (زيد) kelimesi lafız olarak birinci mef'ûl olup mana olarak da fâil konumdadır. Çünkü kitabı alma işini gerçekleştiren (زيد) Zeyd'dir. (كتاب) kelimesi de lafzan ve manen ikinci mef'ûldür. Çünkü yapılan işten etkilenendir.

Bazen iki mef'ûl bih alamayan fiiller harf-i cer ile ikinci mef'ûlü bihlerini alırlar ve harf-i cer hazf olup sanki iki mef'ûl alan fiiller gibi amel ederler.²⁴⁰ Mesela;

²³⁷ Duḥân, 44/54.

²³⁸ el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 433.

²³⁹ el-Anfâkî, a.g.e.,II/109; Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 433.

²⁴⁰ İbnu's-Serrâc. a.g.e., I/178.

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا...²⁴¹ مِنْ قَوْمِهِ

“Musa kavminden yetmiş adam seçti.”

Aslı mübteda ve haber olmayan iki mef'ûlü nasp eden fiiller şunlardır;²⁴²

كَسَا - أَلْبَسَ - أَعْطَى - مَنْحَ - سَأَلَ - مَنَعَ

Mesela;

أَلْبَسَ الرَّبِيعُ الْأَرْضَ حُلَّةً زَاهِيَةً “İlkbahar yeryüzüne parlak bir elbise giydirdi”

مَنْحَ الْإِسْلَامِ النِّسَاءَ حَقُوقَهُنَّ كُلَّهَا “İslam kadınlara bütün haklarını verdi”

كَسَا الْمَطْرُ أَرْضِي الْقَرْيَةِ حُلَّتَهَا الْخَضِرَاءَ

“Yağmur köyün topraklarını yeşil bir elbiseye bürüdü”

أَعْطَى رَئِيسُ الْجُمْهُورِ الْفَرِيقَ الْفَائِزَ كَأْسَ الْبَطُولَةِ

“Cumhurbaşkanı kazanan takıma şampiyonluk kupası verdi”

سَأَلَ الصَّحَفِيُّونَ وَزِيرَ الدَّخْلِيَّةِ رَأْيَهُ فِي مَسْأَلَةِ عَدَمِ التَّسَلُّحِ

“Gazeteciler içişleri bakanına, silahsızlanma konusundaki görüşünü sordu.”

2.3.1.3. Üç Mef'ûlü Bih Sarîh Alan Fiiller

(أَعْلَمَ- أَرَى) Fiileri bu kısımdandır. Bu üç mef'ûl alan fiillerin ikinci mef'ûlü birinci mef'ûle mübayin olur.²⁴³ Sibeveyh bu fiillere (نَبَأَ) fiilini de eklemiştir.²⁴⁴ Mesela;

أَعْلَمْتُ عَبْدَ اللَّهِ جَارَهُ صَدِيقَ الْقَوْلِ

“Abdullah'ın komşusunun doğru sözlü olduğunu öğrendim”

إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا...²⁴⁵

“Hani o vakitler Allah sana uykunda (rüyanda) onları az gösteriyordu. Eğer Allah sana onları kalabalık gösterseydi...”

أَرَى اللَّهَ الْعِبَادَ أَيُّوبَ صَبُورًا

“Allah kullara Eyyüb'ü sabırlı olarak gösterdi.”

²⁴¹ ‘Arâf, 7/155.

²⁴² N‘imet, **a.g.e.**, s. 67.

²⁴³ Talû, **a.g.e.**, III/110.

²⁴⁴ Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **Hem ‘u'l-Hevâmi ‘Şerhu Cem ‘i'l-Cevâmi ‘fi ‘İlmi'l-‘Arabiyye**, Thk., Ahmet Şemşeddîn, Dâru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrut 1998, I/507.

²⁴⁵ Enfâl, 8/43.

خَبَرْتُ زَيْدًا عَمْرًا قَادِمًا

“Zeyd’e Amr’ın geldiğini haber verdim”

Yukarıdaki son örneğe baktığımız da; ikinci mef’ûlû yani (عمرو) kelimesinin asıl itibariyle mübteda olduğunu görürüz. Asıl itibariyle haberi olan (قادم) kelimesi de üçüncü mef’ûl olarak gelmiştir. Bu cümlede birinci mef’ûl yani (زيد) kelimesi ise asıl itibariyle fâil olarak kabul edilir. Çünkü Amr’ın geliş haberini verme işini Zeyd yapmaktadır.

Ebu Hayyân üç mef’ûl bih alan fiillerin Arap Dilinde olmadığını söylemiştir.²⁴⁶ Fakat (أَعْلَمَ) manasında kullanıldıkları zaman üç mef’ûle müteaddî olurlar.²⁴⁷ Mesela;

أَخْبَرَ الْمُوظَّفُ الْمَسَافِرِينَ الْقِطَارَ مُتَأَخِّرًا

“Görevli yolculara trenin gecikeceğini haber verdi”

Fakat bu manada kullanımları azdır. Bunlarda asıl olan iki mef’ûl almalarıdır. Birinci mef’ûllerini doğrudan, 2. mef’ûllerini de (ب) veya (عن) harf-i ceriyle alırlar.²⁴⁸ Mesela;

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ...²⁴⁹

“(Allah): ‘Ey Âdem, bunlara onları isimleriyle haber ver.’ dedi. Bu emir üzerine Âdem onlara isimleriyle onları haber verince...”

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ²⁵⁰

“Onlara, İbrahim’in misafirlerinden de haber ver.”

Bazen harf-i cer hazf edilir.²⁵¹ Mesela;

...فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ²⁵² بهذا

“Peygamber bunu ona haber verince eşi: ‘Bunu sana kim söyledi?’ dedi. Peygamber ‘Bilen, her şeyden haberi olan Allah bana söyledi.’ dedi.”

²⁴⁶ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I/508.

²⁴⁷ Talû, *a.g.e.*, III/110.

²⁴⁸ Talû, *a.g.e.*, III/110.

²⁴⁹ Bakara, 2/33.

²⁵⁰ Hicr, 15/51.

²⁵¹ Talû, *a.g.e.*, III/111.

²⁵² Tahrîm, 66/3.

Üç mef'ûlü bih sarîh alanların ikinci ve üçüncü mef'ûllerinin isim cümlesi olması gerekir.²⁵³ Mesela;

“Haddi aşmanın şiddetli bir zülm olduğunu öğrendik” علمنا الطغاة الظلمَ وخيماً

“Müdüre görevlinin geldiğini haber verdim” أنبأتُ المديرَ الموظفَ قادمًا

Mef'ûlü bih sarîh'in âmili, müteaddî fiil, şibh-i fiil veya mana-ı fiildir.²⁵⁴ Mesela;

“Allah muttakilerin işini sever” يحبُّ الله المتّقين عمله

“Kalemi ver” هات القلم

2.3.2. Mef'ûlü Bih Gayr-i Sarîh ve Kısımları

Mef'ûlü bih gayr-ı sarîhin kısımları şöyledir;

1- Başında harf-i cer bulunan mef'ûlü bih, mef'ûlü bih gayr-i sarîh olur.²⁵⁵

“Mü'min mü'mine selam verir” يسلمُ المؤمنُ علي المؤمنِ

Bu örnekteki (المؤمن) kelimesi mef'ûlü bih gayr-ı sarîhtir. Önünde harf-i cer bulunduğundan dolayı mef'ûl olduğu açıkça görülmemektedir.

2-Müfrede te'vil edilen cümleler de mef'ûlü bih gayr-ı sarîh olur.²⁵⁶ Mesela;

“Senin çalıştığını zannettim” ظننتك تجتهدُ

(ظنَّ) ve benzerlerinden birisi gelince (أنت تجتهدُ) dur. Bu cümlenin önüne (ظنَّ) ve benzerlerinden birisi gelince (إجتهدك) şeklinde te'vil edilebilir, bundan dolayı (ظنَّ) fiilinin mef'ûlü bih gayr-i sarîhi olur.

3-Masdar harfleriyle masdar-ı müevvel olan mef'ûlü bih gayr-i sarîh olur.²⁵⁷ Mesela;

“Senin faziletli olduğunu öğrendim” علمتُ أنكَ فاضلٌ

²⁵³ Çörtü, *a.g.e.*, s.188-189-190.

²⁵⁴ Talû, *a.g.e.*, III/179.

²⁵⁵ Talû, *a.g.e.*, III/ 178; Ayrıca bkz., Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 162; Çörtü, *a.g.e.*, s.187.

²⁵⁶ Çörtü, *a.g.e.*, s.193.

²⁵⁷ Çörtü, *a.g.e.*, s.193.

(أَنْكَ فَاضِلٌ) masdar-ı müevveli, (عَلِمْتُ) fiilinin mef'ûlü bih gayr-i sarîhidir.

Mef'ûlü bih gayr-i sarîhin âmilî müteaddî veya lâzım fiil, şibh-i fiil veya mana-ı fiil olabilir. Mesela;

“Kütüphaneye gittim ve kalemle yazdım”

ذهبت إلى المكتبة وكتبته بالقلم

2.4. Mef'ûlü Bih'in Takdimi ve Te'hîri

Mef'ûlü bihte asıl olan fiil ve fâilden sonra gelmesidir. Bazen de fâile vucûben tekaddüm eder. Bazen de fiil ve fâilden sonra gelmesi gerekebilir.²⁵⁸ Bazen ise takdim ve te'hîr etmesi caiz olmayabilir.²⁵⁹

Mef'ûlü bih aşağıdaki durumlarda fiiline ve fâile vucûben tekaddüm eder:²⁶⁰

1- Mef'ûlü bih, sadareti gerektiren lafızlardan birisi olduğu zaman âmiline vucûben takdim eder. Mef'ûlü bih almamış müteaddî fiillerden önce vaki olan şart ve istifham isimleri gibi.²⁶¹ Mesela;

...أَيَّامًا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى...²⁶²

“Nasıl çağırırsanız çağırın. En güzel isimler O'nundur”

وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ²⁶³

“Allah size âyetlerini gösteriyor. Şimdi Allah'ın âyetlerinin hangisini inkâr edersiniz?”

...وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهَ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ²⁶⁴

“Allah her kimi saptırırsa, artık onu yola getirecek kimse yoktur”

2- Mef'ûlü bih, sadareti gerektiren lafızlardan birine muzâf olduğu zaman âmiline tekaddüm eder. Mesela;

“Kimin kitabını okudun”

كِتَابَ مَنْ قَرَأْتَ

²⁵⁸ İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s.18, ; Ayrıca bkz., el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/105; el-Fadlî, *a.g.e.* s.130; Talû, *a.g.e.*, III/179.

²⁵⁹ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/174, Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 431. Genel itibariyle mef'ûlü me'ah dışındaki bütün mef'ûller fiiline tekaddüm edebilir. Mef'ûlü me'ahın tekkadüm etmemesinin sebebi ise vav'dan sonra gelmesindendir. Bkz., Ömer, *a.g.e.*, I/337.

²⁶⁰ Talû, *a.g.e.*, III/179.

²⁶¹ el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/107, Ayrıca bkz., Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.118; el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 432.

²⁶² İsrâ, 17/110.

²⁶³ Mü'min, 40/81.

²⁶⁴ R'ad, 13/33.

3- Mef'ûlü bih, "hasr" kasd edilen munfasıl zamir olduğu zaman âmiline takdim eder.²⁶⁵ Mesela;

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ²⁶⁶

“Ancak sana kulluk ederiz ve ancak senden yardım dileriz”

4- Mef'ûlü bihin fiili, (ف)-i cezaıyyeden sonra vaki olup, mukaddem başka bir mef'ûlü bih olmadığı zaman.²⁶⁷ Mesela;

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ²⁶⁸

“Ey örtüsüne bürünen (Peygamber)! Kalk artık uyar. Sadece Rabbini yücelt. Elbiseni temizle Pislikten sakın”

5. Fâilde mef'ûlü bihe dönem bir zamir bitiştiği zaman, fâili te'hir, mef'ûlü bihi takdim etmek gerekir.²⁶⁹ Mesela;

وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ...²⁷⁰

“Bir zamanlar İbrahim'i Rabbi, birtakım kelimeler ile imtihan etti”

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ²⁷¹

“O gün zalimlere özür dilemeleri fayda vermez. Onlara lanet vardır, onlara yurdun kötüsü (cehennem) vardır”

6- Mef'ûlü bih zamir olup fâilin açık bir isim olması durumunda mef'ûlü bih fâile tekaddüm eder. Çünkü zamirin hakkı açık ismin önüne geçmesidir.²⁷² Mesela;

“Zeyd beni ziyaret etti”

زارني زيد

7- Mef'ûlü bihin fiilinin (أَمْ) ya cevap olması ve kendisi ile cevabı arasında mef'ûlü bihten başka bir fasılanın olmaması durumunda mef'ûlü bih fiiline tekaddüm eder. Mesela;

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ²⁷³

²⁶⁵ Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.118.

²⁶⁶ Fatiha, 1/5.

²⁶⁷ Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.118.

²⁶⁸ Müddeşir, 74/1-5.

²⁶⁹ el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/105, Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.118; Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 432.

²⁷⁰ Bakara, 2/124.

²⁷¹ Mü'min, 40/52.

²⁷² el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/105; Ayrıca bkz., Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 51.

“Öyleyse sakın yetimi ezme. Dilenciye de azarlama.”

Mesela (أكرم غلامه سعيداً) demek caiz değildir. Fakat eğer mef'ûlü bihte fâile dönen bir muttasıl zamir olursa mef'ûlü bihi takdim ve te'hir etmek caizdir.²⁷⁴ Mesela;

أكرم الأستاذ تلميذه الأستاذ أكرم تلميذه الأستاذ

“Öğretmen öğrencisine ikram etti”

Aşağıdaki durumlarda mef'ûlü bih, fiilinden ve fâilden sonra gelmesi vaciptir.²⁷⁵

1- Mef'ûlü bihin âmili nun-u müşeddede veya muhaffefe ile tekidlendiği zaman fiilinden sonra gelmesi gerekir.²⁷⁶ Mesela;

...لَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ²⁷⁷

“Şüphesiz Allah kendi (dini) ne yardım edene yardım edecektir. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, çok izzetlidir (her şeye galiptir)”

2- Mef'ûlü bih fiiline tekaddüm ettiğinde fâil ile karışma ihtimalı muhtemel olduğu zaman. Bu da mef'ûlü bihde ve fâilde lafzi 'irâb ve karine bulunmadığı zaman olur. (نصر عيسى موسى) gibi. (موسى نصر عيسى) dense, (موسى)nın mübtada olması ilk akla gelecek şeydir.²⁷⁸

3- Mef'ûlü bih 1. Teaccüb fiilinin mef'ûlü bihi olduğu zaman.²⁷⁹ Mesela;

“İlkbahar ne kadar güzel!” ما احسن الربيع

“Ne güzel manzara!” ما أجمل المنظر

4- Mef'ûlü bihin fiili, (ان)-i mastariyyeli olduğu zaman.²⁸⁰ Mesela;

“Gece yarısı dersine çalışmana şaşırdım” عجبت أن تجتهد درسك منتصف الليل

²⁷³ Duhâ, 93/9-10.

²⁷⁴ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/42, Ayrıca bkz., el-Anâtâkî, *a.g.e.*, II/105.
el-Anâtâkî, *a.g.e.*, II/105.

²⁷⁵ Talû, *a.g.e.*, III/179

²⁷⁶ Talû, *a.g.e.*, III/179

²⁷⁷ Hacc, 22/40.

²⁷⁸ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 432.

²⁷⁹ el-Fağlî, *a.g.e.* s. 130.

²⁸⁰ el-Fağlî, *a.g.e.* s. 130.

5- Fâil ve mef'ûlû bihin her ikisinin de muttasıl zamir olması durumunda fâilin mef'ûlû bihe takdim etmesi vaciptir.²⁸¹ Mesela;

رَأَيْتُهُ

أَكْرَمْتُهُ

“Onu gördüm”

“Ona ikram ettim”

6- Mef'ûlû bihin âmili meczum muzari fiil olduğu zaman.²⁸² Mesela;

“Su içmedin”

لَمْ تَشْرِبِ الْمَاءَ

7- Mef'ûlû bihin fiili (لَنْ) ile mansûb olmuş muzari fiil olursa.²⁸³ Mesela;

“Hâlid'i asla dövmeyeceğim”

لَنْ أَضْرِبَ خَالِدًا

2.5. Mef'ûlû Bih Sarîhin Hazfî

Mef'ûlû bih cümlede fazlalık bir kelimedir. Cümle mef'ûlû bih olmadan da fiil ve fâil ile kurulabilir.²⁸⁴ Bundan dolayı karine bulunduğu zaman, mef'ûlû bih'in hazfî caizdir.²⁸⁵ Mesela;

لِمَنْ يَخْشَى اللَّهَ

طَهُ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى إِلَّا تَذَكُّرَةً لِمَنْ يَخْشَى²⁸⁶

“Tâ, Hâ, Ey Muhammed! Kur'an'ı sana sıkıntıya düşesin diye indirmedik. Ancak Allah'tan korkan kimse için bir öğüt olarak (indirdik)”

Zamir şeklinde olan mef'ûlû bihlerde, ism-i mevsûle dönen zamirler hazfî olur.²⁸⁷ Mesela;

مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَاكَ

وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى²⁸⁸

“Andolsun kuşluk vaktine. Ve sakinleştiği zaman geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı”

أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ؟

أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ؟

“Allah bunu mu gönderdi”

²⁸¹ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 432.

²⁸² el-Faqlî, *a.g.e.* s. 130.

²⁸³ el-Faqlî, *a.g.e.* s. 131.

²⁸⁴ İbn Ya‘îş, *a.g.e.*, I/419.

²⁸⁵ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşsal*, s. 70, Ayrıca bkz., el-Faqlî, *a.g.e.* s.133; el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 430; Talû, *a.g.e.*, III/181.

²⁸⁶ Taha, 20/ 1-3.

²⁸⁷ İbn Ya‘îş, *a.g.e.*, I/419.

²⁸⁸ Duḥâ, 93/1-3.

لَمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرْهُ

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ...²⁸⁹

“Allah, dilediği kimseye rızıkı genişletir de, daraltır da”

إِلَّا مَنْ رَحِمَهُ

... لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ...²⁹⁰

"Bu gün Allah'ın merhamet ettiğinden başkasını, Allah'ın bu emrinden koruyacak kimse yoktur."

كُنْتُمْ تَزْعُمُونَهُ

... أَأَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ²⁹¹

"Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz, hani nerede?"

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ...²⁹²

“(Bunu), Onun ürününden ve kendi elleriyle yaptıklarından yesinler diye (yaptık).”

Son verilen Yasin suresindeki ayette (عَمِلَتْ) fiiline muttasıl olarak gelen (ه) zamiri mef'ûlü bih olup hazf olmamıştır. İmam-ı Âsım (ö. 127/745), el-Kisâ'î (ö. 189/805) gibi kurrallar bunu ha'sız okumuşlardır. Diğer geri kalanlar ise yukarıdaki şekilde okumuşlardır.²⁹³

Bazen mef'ûlü bih ile ilişkili bir durum olmadığından dolayı müteaddî fiil, lâzım fiil olarak kabul edilir ve onun için mef'ûlü bih zikredilmez ve takdir edilmez.²⁹⁴ Mesela;

...هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ...²⁹⁵

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"

Aşağıdaki durumlarda mef'ûlü bihi hazf etmek caiz değildir:²⁹⁶

1- Birinci teaccüb fiilinin mef'ûlü bihi hazfedilemez. Karine bulunduğu ise hazf edilebilir. Mesela;

“Gökyüzü ne kadar güzel!”

ما أجمل السماء

2- Sorulan soruda mef'ûlü bih isteniyorsa eğer hazf etmek caiz değildir. Mesela;

“Ne yedin?”

“Meyve”

فاكهة

ماذا أكلت

²⁸⁹ Ra'd, 13/26.

²⁹⁰ Hûd, 11/43.

²⁹¹ Kaşas, 28/62.

²⁹² Yasin, 36/35.

²⁹³ İbn Ya'îş, a.g.e., I/420.

²⁹⁴ el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 430;

²⁹⁵ Zümer, 39/9.

²⁹⁶ Talû, a.g.e., III/181.

3- Mef'ûlû bih mahsûr olduğu zaman. Mesela;

“Abdullah’ın babasından başkasını görmedim”

ما رأيتُ إلاّ أبا عبد الله

4-Mef'ûlû bih "iştiğâl" olduğu zaman. Mesela;

“Ödüllendirdiğim Ferid’dir.”

فريداً كفأته

5- Mef'ûlû bih sadareti gerektiren lafızlardan biri veya onlardan birine muzâf olduğu zaman. Mesela;

“Kimi gördün”

من رأيتُ؟

“Kimin kitabını aldın”

كتاب من أخذتُ؟

6- Mef'ûlû bihin âmili mahzûf olduğu zaman. Mesela;

“Bizim için hayırlısı”

يجلب خيراً لنا

خيراً لنا

2.6. Mef'ûlû Bih Sarîhin Fiilinin (Âmilinin) Hazfi

Mef'ûlû bihin âmilinin hazfî iki şekilde olur:²⁹⁷

2.6.1. Hazfi Caiz Olanlar

Fiili anlatacak bir durum olduğunda mef'ûlû bihi hazf etmek caizdir. Yani karine olduğu zaman hazf etmek caizdir.²⁹⁸ Örneğin soruya cevap olduğunda mef'ûlû bihin âmilini hazf etmek caizdir. Mesela;

ضربتُ خالداً

خالدًا

من ضربتُ؟

“Hâlid’i dövdüm”

“Kimi dövdün”

أنزل خيراً

²⁹⁹

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا...

“Kötülüklerden sakınanlara: ‘Rabbiniz ne indirdi?’ denilince: ‘Hayır indirdi’ derler.”

“Konuş!”

(هَاتِ حَدِيثَكَ!)

حديثك!

³⁰⁰

...فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ...

²⁹⁷ Talû, *a.g.e.*, III/181.

²⁹⁸ Birgivî, *a.g.e.*, s. 52, Ayrıca bkz., Ömer, *a.g.e.*, I/339; el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 431.

²⁹⁹ Nahl, 16/30.

³⁰⁰ Nisâ, 4/171.

“Allah'a ve peygamberlerine iman edin. '(Tanrı) üçtür' demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin.”

إنهوا عن التثليث وائتوا خيراً لكم...³⁰¹

2.6.2. Hazfi Vacip (gerekli) Olanlar:

Semâî olanlar: Bunlar herhangi bir kâideye bağlı değildir. Mesela;

“Merhaba!”

(صَادَفَتْ مَرْحَبًا!)

مرحبًا

Kıyasî olanlar: Bunlar belli kaidelere bağlıdır.³⁰² Şimdi Âmili vucûben mahzûf bu mef'ûlû bihleri sırası ile inceleyelim.

2.6.2.1. Münâdâ

Âmili vucûben mahzûf mef'ûlû bihlerden birisi münâdâdır.³⁰³ Bilindiği gibi Türkçemizde, bir kimsenin dikketini çekmek üzere ünlem anlamı taşıyan ve " *Bakar mısınız!*, *Size sesleniyorum!*" anlamına gelen " *Hey...!*, *Ey...!*, *Hooop...!*, *Alo...!*, *Şışşt...!*" gibi muhatabı uyarıcı nitelikte birtakım giriş sözcükleri kullanılmaktadır. Türkçe'de olduğu gibi Arapça'da da kendisine seslenmek istediğimiz kişi veya hitap etmek üzere özel birtakım harfler kullanılır. Nidâ harfleri adını verdiğimiz bu harflere yapılan işlemin adına "*nidâ*", nidâ yoluyla kendisine seslendiğimiz kimseye ise "*Münâdâ*" adı verilir. Kısaca münâdâ, nidâ edatlarından sonra gelen ve dikkati çekilen ya da çağrılmak istenen isme denir.³⁰⁴ nidâ edatları (أُنَادِي) ya da (أَدْعُو) anlamındadır.³⁰⁵ Bundan dolayı münâdânın âmili, çok kullanıldığından dolayı³⁰⁶ takdiren mahzûf (أَدْعُو) ve (أُنَادِي) fiilleridir. nidâ harfleri toplam yedi tanedir. Bunlar (أ - آ - إ - هـ - هـَا - هِىَا - هِىَا) fiilleridir. nidâ harfleri toplam yedi tanedir. Bunlar (أ - آ - إ - هـ - هـَا - هِىَا - هِىَا) fiilleridir. nidâ harfleri toplam yedi tanedir. Bunlar (أ - آ - إ - هـ - هـَا - هِىَا - هِىَا) fiilleridir.³⁰⁷ münâdânın 'irâbı aşağıdaki gibidir:

Münâdâ lafzan olsun mahâllen olsun mansûbtur.³⁰⁸ Başta Sibeveyh olmak üzere Basralıların çoğunluğu münâdâyı mef'ûlû bih olarak mansûb kabul etmişlerdir. Ve Münâdânın haber olmadığı üzerinde icma etmişlerdir. münâdâyı nasp eden âmil ise

³⁰¹ Ömer, *a.g.e.*, I/340.

³⁰² Çörtü, *a.g.e.*, s.192.

³⁰³ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 49, Ayrıca bkz., İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s.19.

³⁰⁴ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 531, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/182; Ahmet Aslan, *Arapça Dilbisi "Nahiv İlmî"*, Cantaş Yay., İstanbul 2012, s. 506; Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 632.

³⁰⁵ Talû, a *a.g.e.*, III/182.

³⁰⁶ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 49.

³⁰⁷ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 531, Ayrıca bkz., Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 631.

³⁰⁸ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 532.

yukarıda dediğimiz gibi takdiren mahzûf (أَدْعُو) ve (أُنَادِي) fiilleridir.³⁰⁹ Veya nidâ harfleri de nasp eden âmil olarak kabul edilebilir.³¹⁰ Bir cümlede yer alan münâdâ iki ayrı katagoride 'irâb alır. Bunlar m'urâb olan münâdâ ve mebni olan münâdâ³¹¹ Şimdi bunlara bakalım.

-Münâdâ, müfred (muzâf, şibh-i muzâf olmayan), mücerred alem bir isim hâlinde ref'î ne ile ise o şey üzerine mebni olur.³¹²

فَالُوا يَانُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَكُتِرَتْ جِدَالُنَا فَاتَيْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ³¹³

"Dediler ki; 'Ey Nuh! Bizimle didişip durdun, didişmende de çok ileri gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bizi tehdit ettiğin şu azabı getir de görelim"

يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ³¹⁴

"Ey Musa! İyi bil ki, ben, mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allah'ım!"

-Münâdâ, muzâf, şibh-i muzâf³¹⁵ veya nekre-i gayr-ı maksûde olduğu zaman, mansûb olur.³¹⁶ Mesela;

"Ya Resulellah bize şefa'at et"

يَا رَسُولَ اللَّهِ أَشْفَعْ لَنَا

"Ey adam elimi tut"

يَا رَجُلًا خَذْ بِيَدِي

"Ey dağa tırmanmalar düşmeyin!"

يَا طَالِعًا جِبَالًا السَّقُوطِ السَّقُوطِ

"Yazıklar olsun o kullara ki..."

يَا خُسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ...³¹⁷

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ³¹⁸

"De ki: 'Pis olan şeyle temiz olan şey bir olmaz, pis olanın çokluğu hoşuna gitse bile.' Ey sağduyu sâhipleri Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz."

³⁰⁹ Sibeveyh, *a.g.e.*, II/186.

³¹⁰ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 532.

³¹¹ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 632.

³¹² el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 532, Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 506.

³¹³ Hûd, 11/32.

³¹⁴ Neml, 27/9.

³¹⁵ **Şibh-i Muzâf:** 'Tamlamaya benzer terkip' demektir. Arapça'da; ism-i fail, ism-i mef'ûl, sıfat-i müşebbehe, ism-i tafdil, mübalağalı ism-i fail gibi fiilden teretilmemiş olan bazı kelime türleri vardır ki, bunlar bazen kendilerinden sonra gelen ve anlamsal yönden kendileri ile ilintili olan kelime veya harflerle birlikte kullanılırlar. İşte "filimsi" olarak adlandırdığımız söz konusu sözlük türleriyle, bu sözcüklerin muhtevastaki eylemden bir şekilde etkilenen sözcüklerin oluşturmuş olduğu tamlamaya benzer yapılara denir. Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 634.

³¹⁶ el-Ğalayînî, *a.g.e.*, s. 532, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/182; Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 632.

³¹⁷ Yasin, 36/30.

³¹⁸ Mâide, 5/100.

Münâdâ tekrar ettiği zaman her ikisi mansûb veya birincisin merfû' ikincisinin ise mansûb okunması cazidir.³¹⁹ Mesela;

“Ey Zeyd!

يا زَيْدُ زَيْدَ

يا زَيْدَ زَيْدَ

Mütekellim yâ'sına muzâf olan münâdâda şu 4 şekil caizdir;³²⁰

1- Mütekellim yâ'sini, makablideki kesre ile iktifa ederek hazf etmek. Mesela;

يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ³²¹

“Ey kullarım! Bugün size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz.”

2- Mütekellim yâ'sini sakın kılmak. Yine makabli sahih olmalıdır. Mesela;

“Rabbim, bize merhamet et”

يا رَبِّي اِرْحَمْنَا

3- Mütekellim yâ'sini meftûh okumak. (يا صاحبي) gibi. Vakf hâlinde ha-i sekte (ه) getirilir. (يا صاحبيه) gibi. Mütekellim ye'sinin makabli elif veya sakın ye olduğu zaman meftûh olması vaciptir. Mesela;

“Ey dostum”

يا مَوْلَايَ

“Ey Müslüman”

يا مُسْلِمِي

4- Mütekellim yâ'sini, makablideki kesreyi fetha ile tebdîl ederek elife kalb etmek. Mesela;

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ³²²

“Ve onlardan yüz çevirdi de: ‘Ey Yusuf’un ateşi, yetti artık, yetti!’ dedi. Ve üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık yutkunuyor da yutkunuyordu.”

Münâdâ, yâ'i mütekellime muzâf olana muzâf olduğu zaman, yâ-i mütekellim meftûh veya sakın olarak sabit olur. Mesela;

“Ey babamın oğlu”

يا ابْنِ أَبِي

“Ey teyzemin kızı”

يا بِنْتَ خَالَتِي

Bundan dolayı (ابن ام) ile (ابن عم) müstesnadır. Bunlarda yâ'i mütekellim doğrudan doğruya mahzûf olup, (م) ler meksûr veya meftûh olur. Mesela;

³¹⁹ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 57-58.

³²⁰ Talû, *a.g.e.*, III/183.

³²¹ Zuhrûf, 43/68.

³²² Yûsuf, 12/84.

قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ...³²³

"(Harûn) 'Ey anamın oğlu! Sakalımı ve başımı (saçımı) tutma. Ben korktum...' dedi."

Münâdâ yâ'i mütেকellime muzâf (اب) ve (ام) kelimeleri olduğu zaman yukarıda zikredilen dört şekil, (يا ابا - يا ابي - يا ابي - يا ابا) caiz olduğu gibi, yâ'i mütেকellime ivaz meksûr veya meftûh (ت) getirilerek (يا اُمّت - يا اُمت) demek de caizdir.³²⁴ Mesela;

...قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ³²⁵

"İsmail: 'Babacığım sana ne emrediliyorsa yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi."

(ال) alan isimler münâdâ olduğu zaman; kendileriyle nidâ edatı arasına tevessût harfi (اِيهَا - اَيْتَهَا - اِيْهَذَا - هَذَا) getirilir. Tevessût harfi olmadan nidâ harfinin getirilmesi caiz değildir.³²⁶ Mesela;

"Ey Resul!"

يا أيها الرسول

"Ey, Rabbine, itaat edip huzura eren nefis!"

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ³²⁷

Böyle durumlarda (يا) nidâ harfi; (اِيْ - اِيْة) münâdâ, müfred marife olduğu için merfûdur. (ها - هذا) tevessût harfidir. Kendilerinden sonra gelen isim müştak ise nidâdan maksat sıfat, camid ise atf-ı beyân olur. (اِيْ) tesniyelenmez, cemilenmez. Sadece nidâdan maksat olan isme göre müzekker veya müennes olur.³²⁸ Söz konusu bu kaideler (الله) lafzı için geçerli değildir.³²⁹ Tevessût harf-i olmaksızın (يا الله) denir. (الله) lafzı şerifi, nidâ harflerinden sadece (يا) ile kullanılır. nidâ hâlinde, hemzenin kat'ı veya vaslı olması caizdir. (يا الله) yerine ekseriyetle (الله) lafzı kullanılır.³³⁰ Mesela;

قُلْ لِلّٰهِمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ...³³¹

"De ki: 'Ey mülkün sahibi Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden de onu çeker alırsın...' "

³²³ Taha, 20/94.

³²⁴ Talû, a.g.e., III/184.

³²⁵ Şaffât, 37/102.

³²⁶ el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 535, Ayrıca bkz., Günday-Şahin, a.g.e., s. 640.

³²⁷ Fecr, 89/27.

³²⁸ Talû, a.g.e., III/185.

³²⁹ ez-Zemaşşerî, el-Mufaşşal, s. 56.

³³⁰ Talû, a.g.e., III/185.

³³¹ Al-i İmrân, 3/26.

Başında lam-ı tarif bulunan bir alem, münâdâ olduğu zaman; lam-ı tarif hazf edilir.³³² Mesela;

“Ey Abbas”

يا عَبَّاس

الْعَبَّاس

Ancak münâdâ (اي) kelimesine hiçbir sekilde sıfat olmayacak şekilde olmak şartı ile nidâ harfinin hazf edilmesi de caizdir.³³³ Mesela;

³³⁴ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا...

"Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç!"

"Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!"

³³⁵ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ...

(أَيُّهَا الرَّجُلُ) ve ya (أَيُّهَا الْغُلَامُ) gibi nidâ cümlelerinden Nidâ harfini atmak caiz değildir. Çünkü bu kelimeler (الرجل) ve (الغلام) sıfat olabilirler.

Münâdânın tevâbiî', yani münâdâya sıfat, bedel, atfı beyân, te'kid gibi kelimelerin gelmesi hâlinde marife (mazmum) olmaları şartıyla merfû veya mansûb okunmaları caizdir. Mansûb okuduğu zaman münâdânın mahâllî itibar alınır, merfû okunduğu zaman ise münâdânın lafzı itibar alınır.³³⁶ Mesela;

“ Ey uzun Zeyd”

الطَوِيلُ

يا زَيْدُ الطَوِيلُ

“Ey bütün Temimliler”

أَجْمَعِينَ

يا تَمِيمُ أَجْمَعُونَ

Bununla alakalı Kur'ân'dan bir örnek vermek gerekirse;

³³⁷ ...يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ وَاللَّنَّاءُ لَهُ الْحَدِيدُ

"Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin" dedik. Ona demiri yumuşattık."

Ayette (الطَّيْرُ) kelimesi (يَا جِبَالُ) kelimesine atıf edilmiş ve münâdânın tevâbiî olarak mansûb okunmuştur. Bu şekildeki okuyuş sabit olmakla beraber bazı kurrâ (الطَّيْرُ) kelimesini merfû okumuştur.³³⁸ Bu ayetin okunuşu ile ilgili mef'ûlû me'ah başlığında da gelecektir.

³³² Talû, a.g.e., III/186.

³³³ İbn Ya'îş, a.g.e., I/362.

³³⁴ Yûsuf, 12/29.

³³⁵ 'Arâf, 7/143.

³³⁶ İbn Ya'îş, a.g.e., I/272.

³³⁷ Sebe', 34/10.

³³⁸ İbn Ya'îş, a.g.e., I/326.

Münâdânın son harfini tahfîf için hazf etmeye terhîm denir.³³⁹ Terhîm, münâdâyâ mahsustur.³⁴⁰ Münâdâyı terhîm etmek caizdir.³⁴¹ Terhîm yapmanın birtakım şartları vardır. Bunları en başında tabi ki terhîm yapılacak kelimenin münâdâ olması gerekir. Münâdânın terhîm edilmesinin sebebi çok kullanılmasından dolayıdır. Çok kullanıldığından kelimada özellikle de şairler tahfîfe gitmişlerdir.³⁴² Bu şartın dışında bir takım şartları daha vardır. Bunlar; terhîm yapılacak kelimenin müfred olması, alem olması, muzâf olmaması, mendûb veya müsteğâs olmaması, sonunda tâ-ı te'nis olanların dışında terhîm yapılacak kelimenin harflerin üçten fazla olması şartları vardır.³⁴³ Cümle olması durumunda caiz değildir.³⁴⁴ Mesela;

“Ey Aişe”	يا عائشة	يا عائشة
“Ey Cafer”	يا جعفر	يا جعفر

2.6.2.2. Nudbe

Âmili vucûben mahzûf mef'ûlü bihlerden biri de nudbedir. Nudbe, bir felaket veya üzüntü üzerine yapılan nidâdır.³⁴⁵ Münâdâsına “*el-Mendûb*” denir. Mendûb olan isim ya kendisi için üzüntü duyulan bir isimdir ya da kendisinden acı duyulan bir organdır. Nudbede iki edat kullanılır. Bunlar; (و) ve az kullanılamakla beraber (يا) edatlarıdır.³⁴⁶ Mendûb olan isim, marife ya da marife bir kelimeye muzâf olmuş isim bir kelimedir.³⁴⁷ Nekre bir isim ya da ism-i mevsûl, ism-i işaret gibi mübhem marife isimler mendûb konumunda bulunmazlar.³⁴⁸ Mendûb ile ilgili birtakım kurarlar şöyledir:

-Mendûb, münâdâ gibidir. Tekil özel bir isim ise aldığı merfu' harekesi üzerine mebnidir.³⁴⁹ Mesela;

³³⁹ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 92.

³⁴⁰ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 63.

³⁴¹ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/374.

³⁴² İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/374.

³⁴³ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 63.

³⁴⁴ İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s.20.

³⁴⁵ el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 320.

³⁴⁶ Sibeveyh, *a.g.e.*, II/221, Ayrıca bkz., ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 59; el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 320;

Aslan, *a.g.e.*, s. 512;

³⁴⁷ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 59.

³⁴⁸ el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 321, Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 512.

³⁴⁹ el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 321.

وا عليان

وا علي

“Vah iki Ali 'ye!”

“Vah Ali!”

-Mendûb isim muzâf durmunda ise mansûb olur. Mesela;

“Vah aşiretin hamisi!”

وا حامى العشيرة

- Mendûb isim, muzâfa benzer durumda ise mansûbtur. Mesela;

“Vah düşmanı kahreden kişi!”

وا قاهراً الأعداء

-Mendûb ismin sonuna elif eklenebilir.³⁵⁰ Yine sukût için elifin sonuna (ه) eklenebilir.³⁵¹ Mesela;

“Vah Ali!”

وا علياه

وا علياً

-Mendûb olan isim kendisinden acı duyulan organ ise nekre olarak gelebilir. Mesela;

“Ah kalbim!”

وا قلباه

وا قلبا

وا قلبب

-Mendûb olan isim sıla cümleleri ile meşhur olmuş ism-i mevsûl olarak gelebilir. Ancak yukarıda dediğimiz gibi sıla cümlesiyle meşhur olmamış ism-i mevsûl olamazlar. Mesela;

“Vah Mısır'ın fatihine!”

وا من فتح مصر

Nudbe edatını ve mendûb olan ismi hazf etmek caiz değildir.³⁵²

2.6.2.3. İstiğâse

Âmili vucûben mahzûf mef'ûlû bihlerden birisi de istiğâsedir. İstiğâse, bir kimseyi, herhangi bir konuda bir başka kimsenin yardımına çağırmaktır.³⁵³ Birini, bir kimsenin yardımına çağıran kimseye müsteğis, yardım etmesi için kendisine nidâ edilen kimsye müsteğâsu bih, felaket içinde olup da yardıma gereksinim duyan kişiye de müsteğâsun leh veya müsteğâsü min eclih denir.³⁵⁴ Müsteğâsü bih her zaman marife bir isim olur. Çünkü bilinmeyenden yardım istemek mümkün değildir.³⁵⁵ İstiğâsede sadece

³⁵⁰ Sibeveyh, *a.g.e.*, II/221.

³⁵¹ Sibeveyh, *a.g.e.*, II/222.

³⁵² el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/ 321,

³⁵³ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 731.

³⁵⁴ ‘Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, IV/77.

³⁵⁵ Aslan, *a.g.e.*, s. 517.

(يا) edatı kullanılır. Bu edata istiğâse edatı denir. Müsteğâsun bih ve müsteğâsun lehin başında bunları mecrûr hâle getiren (ل) harfi bulunur. Müsteğâsun bihin başındaki (ل) fethalıdır ve zâid bir harftir. Müsteğâsun bih mahâllen mansûb olur. Çünkü âmili vucûben mahzûf olan ve (ألتجى - أدعو) şeklinde takdir ettiğimiz fiillerin mef'ûlü bihidir. Müsteğâsun lehin başındaki (ل) harfi ise esrelidir ve harf-i cerdir.³⁵⁶ Mesela;

“Ey âlimler! Ediplerin yardımına koşun!” يا لِّلْعُلَمَاءِ وَلِلْأَدْبَاءِ

“Ey müslümanlar! Kudüs’ün yardımına koşun!” يا لِّلْمُسْلِمِينَ لِلْقُدْسِ

İstiğâse ile ilgili bir takım kurallar;³⁵⁷

Müsteğâsun bih olan isim müfred alem bir isim olarak gelebilir. Mesela;

“Ey Zeyd! Muhammed’in yardımına koş!” يا زَيْدٍ لِّمُحَمَّدٍ

Müsteğâsun bih olan isim bir kelimeye muzâf olmuş olarak gelebilir. Mesela;

“Ey adam gariblere acı!” يا لِّرَجُلٍ الْمُرُوءَةِ لِلْبَائِسِينَ

Müsteğâsun bih olan isim şibih muzâf (muzâfa benzer isim) olarak gelebilir.

Mesela;

“Ey dağa tırmanan mahsurlara yetiş!” يا لِّصَاعِدِ الْجَبَلِ لِلْمَحْصُورِينَ

Müsteğâsun bih nekre-i maksûde şeklinde gelebilir. Mesela;

“Ey doktor hastaya yetiş!” يا لِّطَبِيبٍ لِّلْمَرِيضِ

İstiğâse, müsteğâsun lehin aleyhine yapılmış ise (من) harf-i ceri ile mecrûr olabilir.³⁵⁸ Mesela;

“Ey Allah’ım zalimlerden uzak tut!” يا لِّلْظَالِمِينَ

(يا) harfî tekrar edilerek müsteğisun bihe atıf yapılabilir. Mesela;

“Ey Muhammed ve Ali yetimlerin yardımına koşun!” يا مُحَمَّدٌ وَيَا عَلِيَّ لِّلْيَتَامَى

(يا) harfî tekrar edilmeden müsteğisun bihe atıf yapılabilir. Bu durumda ikinci müsteğisun bihi başındaki (ل) harfi esreli olur. Mesela;

يا لِّلْكَرَامِ وَلِلْمُحْسِنِينَ لِلْفُقَرَاءِ

³⁵⁶ Aslan, *a.g.e.*, s. 516.

³⁵⁷ Aslan, *a.g.e.*, s. 516.

³⁵⁸ Talû, *a.g.e.*, III/189.

“Ey cömert ve ihsan sahibi insanlar fakirlerin yardımına koşun!”

Müsteğâsun lehten (ل) harfi kaldırılarak sonuna elif harfi getirilebilir. Mesela;

“Ey Muhammed Ali’ye yardım et!”

يا محمداً لعلّي

2.6.2.4. İstiğâl

Âmili vucûben mahzûf mef’ûlû bihlerden biri de istiğâldir.³⁵⁹ İstiğâl, bir fiilinin kendisinden önce gelen bir isme ait bir zamir veya o zamire bitişimiş olan bir isme etki yapmakta meşğûl iken kendisinden önce gelen isme etki etmekten geri kalmasıdır.³⁶⁰ Yani bir isim, kendisine ait bir zamirin bulunduğu bir fiilden önce gelmişse buna istiğâl denir. İstiğâlde fiil, kendisinden sonra gelen fakat kendisinden önce gelen isme ait olan zamire etki yapmakla meşğûl olmaktadır.³⁶¹ Fiil kendisinden sonra gelen zamirle meşğûl olmasaydı kendisinden önce gelen isme etki yapabilirdi.³⁶² Bu durumda isimden sonra gelen fiil, o ismin zamirini ya da zamirine bitişimiş olan bir ismi nasp etmekle meşgul iken asıl mef’ûlû olması gereken bir ismi nasp etmekten geri kalmasıdır. Fiilden önce gelen ve fiilin etkisinden kurtulan isme meşğûlun anhu, isimden sonra gelen fiile ise meşğûl, fiile bitişen ve onu meşğûl eden zamire ise şâğil yani meşğûl eden denir.³⁶³ Mesela;

“Ali’ye ikramda bulundum”

عليّ أكرمته

Cümlesinde istiğâl vardır. (أَكْرَمَ) fiili kendisinde sonra gelen ve kendisinden önce gelen isme ait bir zamiri nasp etmekle meşğûl olduğundan kendisinden önce gelen ve onun mef’ûlû bihi olması mümkün olan isme etki yapmamıştır. Mesela;

وَكُلِّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مِنْشُورًا³⁶⁴

“Her insanın amel defterini boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız.”

el-Ezheri, “Şerhu’t-Taşrîh ‘Ale’t-Tavdîh” adlı eserinde fiilden önce gelen yani meşğûlun anhu olan kelimeye iki yönde ‘irâb verilebileceğini söylemektedir. Bunların birincisi meşğûlun anhunun mübteda olarak merfû’ olması, ikincisi ise meşğûlun anhu

³⁵⁹ İbnu’l-Hâcib, *a.g.e.*, s. 21.

³⁶⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/441, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/192.

³⁶¹ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 117.

³⁶² İbn Ya’îş, *a.g.e.*, I/401.

³⁶³ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 118, Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 471.

³⁶⁴ İsrâ, 17/13.

olan kelimenin başında vucûben mahzûf bir fiil takdir edilip mef'ûl olarak mansûb olmasıdır. Takdir edilen mahzûf fiilinde mezkûr fiile anlam yönünden uygun olması gerekir. Çünkü mezkûr fiil mahzûf fiili açıklayıcı olarak gelmiştir.³⁶⁵ Mesela;

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ³⁶⁶

“Hani bir vakitler Yusuf, babasına: ‘Babacığım, ben rüyada onbir yıldızla güneşi ve ayı bana secde ederken gördüm’ dedi”

İstiğâli nasp eden mukadder âmil: İstiğâlden sonra zikredilen âmilin lafzan ve manen aynısı veya müradifi veya manasına uygun bir kelime olması gerekir.³⁶⁷ Mesela;

التلميذ كافأته كفات التلميذ “Öğrenciyi ödüllendirdim”

el-Kisâ’î istiğâli nasp eden âmilin kendisinden sonra zikredilen fiil olduğunu fakat fiile muttasıl olarak gelen zamirin âmilinin aynı fiil olmadığını söylemektedir. Kisâ’î’nin öğrencisi el-Ferrâ ise hem fiilden önce zikredilen ismin hem de fiile muttasıl olarak gelen zamirin âmilinin mezkûr fiil olduğunu söylemektedir.³⁶⁸

İstiğâlde meşgûlün anhu olan isim fiilin önünde yer alan şart, tahzîz (teşvik) ve istifhâm edatlarından sonra gelirse zorunlu olarak mansûb olur.³⁶⁹ Mesela;

إِنَّ الْعِلْمَ خِدْمَتُهُ نَفْعَكَ “İlme hizmet edersen sana fayda verir”

أَلَا التَّلْمِيزَ الْمُجْتَهِدَ تَحِبُّونَهُ “Çalıkan öğrenciyi sevmezmissiniz?”

هَلَا عَمَلًا صَالِحًا عَمَلْتَهُ “İyi bir iş yapabildin mi?”

هَلْ سَلِيمًا ضَرَبْتَهُ “Selim’i vurdun mu?”

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ³⁷⁰ “Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.”

Meşgûlün anhu olan isim, isim kelimelerin önünde yer alan edatlardan önce veya şart, istifham, tahziz (إن) ve benzerleri, te‘accüb mâ’sı, kem-i haberiyye, nefy mâ’sı gibi öncelikli kelimelerden önce gelirse zorunlu olarak merfû okunur. Mesela;

دَخَلْتُ الْبَيْتَ فَإِذَا الْوَلَدُ يَضْرِبُ أَبُوهُ

“Eve girdim. Bir de ne göreyim babası çocuğu dövüyor”

³⁶⁵ İbnu’l-Hâcib, *a.g.e.*, s. 22, Ayrıca bkz., el-Ezherî, *a.g.e.*, I/441.

³⁶⁶ Yûsuf, 12/4.

³⁶⁷ Talû, *a.g.e.*, III/192.

³⁶⁸ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/442.

³⁶⁹ Talû, *a.g.e.*, III/193, Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 471.

³⁷⁰ Kamer, 54/49.

سافرتُ و الشعبُ ينهّاه الخطيبُ عن حربٍ

“Hatip hâlkı savaştıktan men ederken ben yola çıktım”

“Sözünün söylediğin zaman tam tart sonra söyle.”

كلامُك إن قلته فزئنه

“Kitabı yazdın mı?”

الكتاب هل كتبته

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ...³⁷¹

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun”

“Lideri ben gördüm?”

الزَّعَمُ إِنِّي رأيته

“Muhammed’e nice ikramlarda bulundum?”

محمدٌ كم أكرمته

“İşledikleri her şey, kitaplarda mevcuttur.”

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ³⁷²

Eğer fiil ve şibih fiilin sonunda zamir olmazsa, mukaddem isim; onun mef’ûlü bihidir. İştigâl değildir. Mef’ûl âmiline tekaddüm etmiş demektir.³⁷³ Mesela;

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ...³⁷⁴

“Biz ona İshak’ı ve Ya’kûb’u da hediye ettik: Hepsine de doğru yolu gösterdik. Nitekim daha önce Nuh’a ve onun soyundan...”

2.6.2.5. İhtisâs

Âmili vucûben mahzûf mef’ûlü bihlerden birisi de ihtisâstır.³⁷⁵ İhtisâs, bir cümledeki genel hükmü cümledeki mezkûr kişilerle kasr eder.³⁷⁶ İhtisâs, fiili gizli olan mef’ûllerden sayılır ve Arapça’da nadir olarak kullanılır. Cümleye açıklık getirmek için ve yahut da övünme veya tevazu bildirmek gibi maksatlarla kullanılan mansûb, harf-i tarifli bir isimdir.³⁷⁷ Bir başka deyişle: İhtisâs, genelde mütekellim zamirinden sonra gelen ve (ال) takısı ya da izâfet tamlaması ile marife olmuş ve mütekellim zamirinden kastedileni açıklayan isim bir kelimedir. Marifeden başka bir isim olması caiz değildir. Çünkü muhtâs olan isim tek’id ve tadvîh için zikredilir. Eğer muhtâs olan kelime nekra

³⁷¹ Nûr, 24/2.

³⁷² Kamer, 54/52.

³⁷³ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 438, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/192.

³⁷⁴ En’âm, 6/84.

³⁷⁵ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 61, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/195.

³⁷⁶ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 74.

³⁷⁷ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 731.

bir kelime olursa cümle muğlâk olur.³⁷⁸ Mesela; *"Biz vefalı insanlarız"* denildiği zaman buradaki biz zamirinden ne kasdedildiği tam anlaşılmamaktadır. Ancak *"Biz Öğretmenler vefalı insanlarız"* denildiği zaman bu cümledeki biz zamirinden öğretmenleri kasdetmiş oluruz ve biz zamirine açıklık getirmiş oluruz. Mahsûs olan kelime vucûben mahzûf (أَخَصَّ - أَعْنَى) fiillerin mef'ûlü bihidir.³⁷⁹ Mesela;

“Siz Müslümanlar insanların en mutlularınız” أَنْتُمْ (أَخَصَّ) الْمُسْلِمِينَ أَسْعَدَ النَّاسَ

Mahsûs ya da muhtâs olan isim ya (ال) takısı almış ya da (ال) takısı ile belirlenmiş bir isme muzâf olarak gelir.³⁸⁰ Mesela;

“Biz öğrenciler dersi severiz” نَحْنُ مَعْشَرَ الطَّلَابِ نَحِبُّ الدَّرْسَ

İhtisâs münâdâ şeklinde olan ise nidâ harfi bulunmaksızın (أَيُّهَا) ya da (أَيْتَهَا) lafzı kullanılır.³⁸¹ Mesela;

“Bendeniz cesaretli adam savaştan korkmam” أَنَا أَيُّهَا الشَّجَاعُ لَا أَهَابُ الْحَرْبَ

“Ben kadın evimin düzenini yaparım” أَنَا أَيُّهَا الْمَرْأَةُ أَقُومُ بِتَمْظِيمِ بَيْتِي

Bu şekilde olan ihtisâslar zamme üzerine mebni olduklarından dolayı mahâllen mansûb olurlar. Bu lafızlardan sonra gelen isim bedel ya da sıfat olması hasebiyle merfû olur.³⁸² Yukarıdaki örneklerde (الشَّجَاعُ) kelimesi sıfat olup damme üzerine mebnidir. (الْمَرْأَةُ) kelimesi de bedel olup damme üzerine mebnidir.

Mahsûs olan isim münâdâ ile karıştırılmamalıdır. Çünkü ihtisâs nidâ değildir. Buna delil olarak ise muhtâs olan ismin nidâ gibi merfû olmamasıdır.³⁸³

2.6.2.6. Tahzîr

Âmili vucûben mahzûf mef'ûlü bihlerden biri de tahzîrdir.³⁸⁴ Tahzîr muhatabı bir şeyden sakındırmak ve kaçındırmak üzere tenbîh ve ikaz etmektir.³⁸⁵ Mesela; yolda giderken arkadan gelen arabanın çapmasına maruz kalması muhtemel olan insana

³⁷⁸ Sibeveyh, *a.g.e.*, II/236.

³⁷⁹ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 438.

³⁸⁰ Talû, *a.g.e.*, III/195, Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 465.

³⁸¹ Sibeveyh, *a.g.e.*, II/233, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/196.

³⁸² Aslan, *a.g.e.*, s. 467.

³⁸³ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/371.

³⁸⁴ el-Ğalîl b. Ahmet el-Ferâhîdî, *el-Cümel Fi'n-Nahv*, Thk., Faḥruddîn Kâbâve, Mü'essetü'r-Risâle, Beyrut 1985, s. 55, Ayrıca bkz., ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal*, s. 64.

³⁸⁵ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 61.

"araba araba" diye bağırırız ve böylece onu sakındırmaya çalışırız. Arapça da buna tahzîr denir. Tahzîrin âmili vucûben müstetir (إِتَّقِي - إِحْذَر - بَعْدُ) fiilleridir.³⁸⁶ Mesela;

"Yalandan sakın." إِحْذَرِ الْكَذِبَ الْكَذِبَ

"Dedikodudan sakın" بَعْدُ الْوَشَايَةَ الْوَشَايَةَ

Tahzîr dört şekilde yapılabilir:³⁸⁷

1- Sakındırılacak şeyin ismi, mansûb olarak tekrar edilerek.³⁸⁸ Böyle durumlarda fiilin düşmesi vaciptir.³⁸⁹ Mesela;

"Aslandan sakın." الْأَسَدَ الْأَسَدَ

"Arabadan sakın." السَّيَّارَةَ السَّيَّارَةَ

2- (إِيَّاكَ) zamiri ile yapılabilir.³⁹⁰ Böyle durumlarda fiilin düşmesi vaciptir.³⁹¹ Mesela;

"Kötülükten sakın." إِيَّاكَ وَالشَّرَّ

"Düşmanlıktan sakın." إِيَّاكَ مِنَ الْعَدَاوَةِ

"Seni ilgilendirmeyen şeylerle meşğul olmaktan sakın" إِيَّاكَ وَانْ تَشْتَغَلْ بِمَا لَا يَعْنِيكَ

"Kötülük yapmaktan sakın" إِيَّاكَ مِنْ أَنْ تَفْعَلَ الشَّرَّ

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü (إِيَّاكَ) ile yapılan tahzîrlerde muhazzarun minhu dört şekilde geldi. Bunlar birinci örnekte olduğu gibi muhazzarun minhunun atıf harfiyle kullanılması, ikinci örnekte olduğu gibi muhazzarun minhunun (من) harf-i ceriyle kullanılması, üçüncü örnekte olduğu gibi muhazzarun minhu (و) ve (أَنْ) li fiili-i muzârî olarak kullanılması ve son olarak atıf vâvı yerine (أَنْ) den önce lafzan veya takdire (من) harf-i ceri ile kullanılmasıdır.

3- Muhatab zahirine muzâf olarak mansûb olan bir isme, sakındırılacak şeyin ismini atıf etmekle.³⁹² Mesela;

³⁸⁶ İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s.22, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/196.

³⁸⁷ Aslan, *a.g.e.*, s. 467.

³⁸⁸ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 65, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/196.

³⁸⁹ Aslan, *a.g.e.*, s. 460.

³⁹⁰ Talû, *a.g.e.*, III/196.

³⁹¹ Aslan, *a.g.e.*, s. 461.

³⁹² Talû, *a.g.e.*, III/197.

“Arabanın kapısına kafanı vurmaktan sakın.”

رَأْسَكُمْ وَبَابَ السَّيَّارَةِ

2.6.2.7. İğrâ

Âmili vucûben mahzûf mef'ûlü bihlerden biri de iğrâdır. İğrâ muhatabı iyi bir şey yapmaya teşvik etmektir.³⁹³ Mesela; işine bağlı olmasını istediğimiz bir arkadaşımızı " *İşine sımsıkı sarıl*" diyerek onu işine teşvik ederiz. Arapça'da buna iğrâ denir. İğrânın âmili vucûben mahzûf (الزم) ve (أطلب) fiilidir.³⁹⁴

İğrâ şekilleri;³⁹⁵

1- Teşvik edilen şeyin (muğrâ bih) ismi, mansûb olarak tekrar edilmekle. Böyle durumlarda âmilin hazfi vaciptir. Mesela;

“İşe sarıl.”

العملَ العملَ

2- Teşvik edilen şeyin ismine, başka bir ismi atf etmekle. Böyle durumlarda âmilin hazfi vaciptir. Mesela;

“Tedbirli ve tasarruflu ol.”

التدبيرَ والإقتصادَ

3- Teşvik edilen şeyin müfred olarak kullanılması. Mesela;

“Doğruluğa sarıl”

الصدقَ

“Fazilete sarıl.”

الفضيلةَ

2.7. Mef'ûlü Bih İle İlgili Birtakım Kurallar

Mef'ûlü bihin temel kurallarını sıralayacak olursak:

1- Fiiller, müteaddî ve lâzım olmak üzere ikiye ayrılır. Müteaddî olanlar, doğrudan doğruya mef'ûlü bih sarîh olanlardır. Lâzım olanlar ise mef'ûlü bih gayr-i sarîh yani cer ve mecrûr olurlar.

2- Mef'ûlü bih, halini temsil eder. Kendi üzerinde müteaddî fiilin etkisi görülür. Hükmü, lafzen veya mahâllen mansûbtur ki müfred ve cem-i teksir hâllerinde üstün

³⁹³ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 165.

³⁹⁴ Talû, *a.g.e.*, III/197, Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 458.

³⁹⁵ el-Lubedî, *a.g.e.*, s. 165.

hareke alır. Cem-i müzekker salim hâlinde (يَ in) alametini ve cem-i müennes salim hâlinde de esre alır.

3- Mef'ûlû bih gayr-i sarîh, lâzım fiilin harf-i cer sayesinde aldığı mecrûr bir isimdir. Burada dikkat edilecek nokta, her fiilin esas itibariyle, kendisine mahsus bir harf-i ceri vardır. Bu özellikler hemen her dilde cümle kuruluşunun üçte birini oluşturur. Buna karşılık müteaddî bir fiilin de kendi tabiatına göre normal olarak aldığı mef'ûlû bihinden veya mef'ûlû bihlerinden sonra, yerine göre manayı genişletmek gayesiyle car-ı mecrûrla aldığı mef'ûlû bih gayr-i sarîhleri vardır.³⁹⁶

2.8. Mef'ûlû Bihin 'Îrâbı

أَخْبَرَ فَرِيدٌ أَبَاهُ الْبَنَاتِ مَرِيضَاتٍ

أَخْبَرَ : Fetha üzerine mebni fiili mazidir.

فَرِيدٌ : Damme ile merfû'lanmış fâildir.

أَبَاهُ : (أب) mef'ûlû bih, evveli elif ile mansûbtur. Çünkü o esmâ-i hamsedendir ve muzâftır. Ha ise cer mahâllinde damme ile mebni olmuş muzâfun ileyhın zamiridir.

الْبَنَاتِ : Kesre ile mansûb olmuş ikinci mef'ûlû bihtir. Çünkü cem'i müennesi salimdir.

مَرِيضَاتٍ : Kesre ile mansûb olmuş üçüncü mef'ûlû bihtir. Çünkü cem'i müennesi salimdir.

3. MEF'ÛLÛ FÎH (المفعول فيه)

3.1. Tanım

Fiilin bildirdiği işin, olayın meydana geldiği yeri veya zamanını belirten mef'ûlûdür.³⁹⁷ Mef'ûlû fîh aynı zamanda zarftır.³⁹⁸ Basralılar mef'ûlû fihe zarf derler.³⁹⁹ Zarf zamana ve mekâna delâlet eden isimlerdir.⁴⁰⁰ Fakat zamana ve mekâna delâlet eden her

³⁹⁶ Uralgiray, *a.g.e.*, s. 252.

³⁹⁷ Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 204, Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 457.

³⁹⁸ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 71.

³⁹⁹ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/515;

⁴⁰⁰ İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, s. 23, Ayrıca bkz., İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 191; İbn Dehhân, *a.g.e.*, I/239; Mansûr, *a.g.e.*, I/286; el-Fadlî, *a.g.e.*, VII/136; Hıdır, *a.g.e.*, II/ 47; Nimet, *a.g.e.*, XII/72; Talû, *a.g.e.*, s. 233; Sarmış, *a.g.e.*, s. 285; Çörtü, *a.g.e.*, s. 200.

isim zarf olamaz. Zarf olabilmesi için kendisinde bir iş, bir olay meydana gelen bir zamana veya mekâna delâlet etmesi gerekir. Bunun için de zamana veya mekâna delâlet eden bir ismin zarf olabilmesi için lafzan veya takdire (فى) harf-i cerinin olması gerekir.⁴⁰¹ Mesela;

سفرت يوم الجمعة فى يوم الجمعة “Cuma günü yola çıktım”

Ama aşağıdaki misaller mef’ûlü fih olamaz. Çünkü (فى) harf-i ceri lafzan ve mahâllen takdir edilememektedir. Bundan dolayı buradaki ismi mekân veya zaman cümle içindeki durumuna göre mübteda, haber, fâil, mef’ûlü bih ve bunun dışında başka bir isim olabilmektedir. Mesela;

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ...⁴⁰²

“Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o onda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir.”

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا⁴⁰³

“Biz sert ve belalı bir günde Rabbimizden korkarız.”

Mef’ûlü fih olan kelime başına harf-i cer gelmediği müddetçe mansûbtur.⁴⁰⁴ Harf-i cerli mef’ûlü fihler ise mahâllen mansûbtur.⁴⁰⁵

Mef’ûlü fihin âmili fiil veya şibih fiildir. Âmili ya zahir olur ya da mukadder olur.⁴⁰⁶ Mesela;

جلستُ أمامَ المدرسةِ “Okulun önünde oturdum.”

صُمتُ يومَ الخميسِ “Perşembe günü oruç tuttum.”

خالد مسافرٌ يومَ السبتِ “Hâlid, cumartesi günü yolcudur.”

أنا واقفٌ لديكَ “Ben önünde duruyorum.”

Âmilin mukadder olmasına şöyle bir örnek verilebilir. Mesela yolculuktan gelen birine (كم سرت) diye sorulduğın da (فرسخين) denmesi gibi.

⁴⁰¹ Talû, *a.g.e.*, III/197.

⁴⁰² Mü'min, 40/18.

⁴⁰³ İnsân, 76/10.

⁴⁰⁴ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 329.

⁴⁰⁵ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 337.

⁴⁰⁶ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 461.

Zarfin (mef'ûlû fih) zamiri mansûb olarak getirelemez. Bilakis (فى) harf-i ceri ile cer etmek gerekir.⁴⁰⁷ Mesela;

“Perşembe gününde oruç tuttum.”

يوم الخميس صمْتُ فيه

Mef'ûlû fihin 'irâb durumu ikidir:⁴⁰⁸

1- Mef'ûlû fih (فى) veya o manada (mesela ب) olan harf-i cerle lafzan mecrûr, mahâllen mansûb olur. Mesela;

“Genç denizde yüzyüyor.”

يعوم الشاب فى البحر

“Şehirde yeni bir okul inşa edildi.”

انشئت مدرسة جديدة بالمدينة

Mef'ûlû fih âmilinin kendi lafzından bir ism-i mekân veya ism-i zaman olduğu zaman (فى) hazfedilir.⁴⁰⁹ Mesela;

وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا⁴¹⁰ فى مقاعد

"Doğrusu biz göğün bazı mevkilerinde dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinleyecek olursa kendini gözetleyen parlak bir alev buluyor."

Bazen (ل) harf-i ceri de mef'ûlû fih olarak kullanılır. Mesela;

اقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ...⁴¹¹

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl”

2- Mef'ûlû fih, lafzan mansûb olur. Mesela;

“Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.”

وَجَاءُوا آبَاءَهُمْ عِشَاءَ يَبْكُونَ⁴¹²

Mef'ûlû fihin âmili karine bulunduğu zaman hazf edilebilir.⁴¹³ Mesela;

استيقظت قبيل

قبيل الفجر

متى إستيقظت؟

الفجر

“Sabaha doğru uyandım”

“Ne zaman uyandın?”

⁴⁰⁷ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 464.

⁴⁰⁸ Talû, *a.g.e.*, III/198.

⁴⁰⁹ Talû, *a.g.e.*, III/199.

⁴¹⁰ Cin, 72/9.

⁴¹¹ İsrâ, 17/78.

⁴¹² Yûsuf, 12/16.

⁴¹³ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 73, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/200.

Bu gibi zarflara ‘zarf-ı lağv’ denir. Bir de buna tekabül eden “zarf-ı mustakar” vardır ki altı yerde âmili zorunlu olarak düşürülür. Onlar da şöyledir:⁴¹⁴

I- Zarfin âmili haber durumunda olursa atılır. Mesela;

“Çiçekler önümüzdedir” الأزهار أمامنا

Bu cümle aslında şöyle idi;

الأزهار موجودة أمامنا

II- Hâl durumunda olursa düşürülür. Mesela;

“Bu aslan barınağının önünde fare gibidir.” هذا الأسد أمام مروضه كالفأر

Bu cümle aslında şöyle idi;

هذا الأسد واقفاً أمام مروضه كالفأر

III- Zarfin âmili sıfat durumunda olursa düşürülür. Mesela;

“Yalancı şahitlik hükmü aleyhine dönderir.” إنَّ شهادة زور القضاء تنقلب عليه

Bu cümle aslında şöyle idi;

إنَّ شهادة زور مدلاةً أمام القضاء تنقلب عليه

IV- Zarfin âmili sıla durumunda olursa düşürülür. Mesela;

“Sende olan doğruluğu kutluyorum.” إحتفيت بالصدق الذي معك

Bu cümle aslında şöyle idi;

إحتفيت بالصدق الذي يكون معك

V- Zarfin âmili iştiğâl durumunda olursa düşürülür. Mesela;

“Pazar günü yola çıktığım gündür.” يومَ الأحد سافرتُ فيه

Bu cümle aslında şöyle idi;

سافرت يومَ الأحد سافرتُ فيه

3.2. Mef’ûlü Fîh Çeşitleri

Mef’ûlü fîh ikiye ayrılır:⁴¹⁵

⁴¹⁴ Talû, *a.g.e.*, III/200.

⁴¹⁵ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 459, Ayrıca bkz., İbnu’s-Serrâc, *a.g.e.*, I/190, İbn Ya’îş, *a.g.e.*, I/422.

3.2.1. Zaman Zarfı

Eylemin yapıldığı zamana işaret eden mef'ûlü fihtir.⁴¹⁶ Gerek mübhem olsun gerek muhtas zaman zarfı olsun (فی) manasını taşımak şartıyla kesinlikle nasp edilmesi gerekir.⁴¹⁷ Eğer (فی) manası yoksa âmiline göre harekelemek gerekir. Mesela;

“Yarın bir araba satın alacağım.” سَأَشْتَرِي سَيَارَةً غَدًا

“Öğrenci dersine hergün çalışır.” يَدْرُسُ الطَّالِبُ دُرُوسَهُ كُلَّ يَوْمٍ

Yine (متي) ya cevap olabilecek bütün kelimeler zaman zarfı olabilir.⁴¹⁸ Mesela;

يوم الجمعة متى حضرت؟

“Cuma günü” “Ne zaman geldin?”

3.2.2. Mekân Zarfı

Fiilin oluş yerini, mekânını bildiren mef'ûlü fihtir.⁴¹⁹ Mesela;

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا...⁴²⁰

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.”

“Öğrenciler okulun önünde oynuyor.” يلعب الطلاب امام المدرسة

“Gece gündüz Allah'a sığın.” نَهَارًا وَ لَيْلًا اسْتَعِذُّ بِاللَّهِ مِنْهُ

“Türkiye Irak'ın kuzeyine düşer.” تقع تركيا شمال العراق

Mahdûd yani sınırı belli mekân zarfından önce mutlaka (في) bulunur.⁴²¹

Mesela;

“Mescitte namaz kıldım.” صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ

Bazen (في) yerine (ب) gelir. Mesela;

⁴¹⁶ el-Anîkî, *a.g.e.*, II/ 125, Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 459; Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 329; Aslan, *a.g.e.*, s. 153.

⁴¹⁷ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/190.

⁴¹⁸ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/191.

⁴¹⁹ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 459, Ayrıca bkz., Çörtü, *a.g.e.*, s. 200.

⁴²⁰ İsrâ, 17/1.

⁴²¹ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/426.

“Şehirde bir ay kaldım.”

مكثت بالمدينة شهراً

تجىء السيارة الخاصة صباحاً وتقف يمين الطريق بمحاذاة الرصيف أمام بابنا

“Araba, özellikle sabahları gelir ve kapımızın önündeki kaldırımın hizasında yolun sağında durur.”

Dediğimiz zaman bu ifadede (يمين, امام, صباحا) kelimeleri üstünlüdür ve mana itibariyle (في) kelimesini içerir. Bu mana ile bunlar (في الصباح- في اليمين-في الامام) demektir. Anlamda hepsi mef'ûlü fihtir. Lakin nahiv ıstılahında, Basra medresesine lâfzen (في) kullanılmadığı yerde o kelimeye –gerek mu'râb olsun gerek mebni olsun- zarf adı verilir. Mesela;

“Kavuşma günüyle korkutmak için”

لينذريوم التلاق⁴²²

Burada (يوم) kelimesi, zarf şeklinde görünmesine rağmen (ينذر) fiilinin mef'ûlü bihidir.⁴²³ Veya (يوم الجمعة مبارك) denildiği zaman (يوم) kelimesinden haber verdiği için mef'ûlü fih olmaz. Fakat (سرت يوم الجمعة) denilse idi o zaman mef'ûlü fih olurdu. Çünkü yürüme yapılan zaman belirtilmiştir.⁴²⁴

3.3. Bazı Kelimelerin Mef'ûlü Fih Olarak Kullanılması

Zarf yerine nâib olarak bazı kelimeler gelir ve mef'ûlü fih olarak nasp olurlar.⁴²⁵ Bunlar;

1- Zarf-ı zaman veya mekâna muzâf olan ism-i adedler ve (كل بعض نصف) isimleri. Mesela;

والمطلقات يتريصن بأنفسهن ثلاثة قروء...⁴²⁶

“Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hâli beklerler”

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ...⁴²⁷

“(Resûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da

⁴²² Mü'min, 40/15.

⁴²³ Uralgiray, a.g.e., I/297.

⁴²⁴ el-Muberrred, a.g.e., I/95.

⁴²⁵ el-Ezherî, a.g.e., I/516, Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, a.g.e., s. 463.

⁴²⁶ Bakara, 2/228.

⁴²⁷ Müzemmil, 73/20.

(böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır”

“Muhammed her sabah kaldırımında yürür.” يجري محمد كل يوم علي الرصيف

“Bazı zamanlar ben onu görürdüm” كنت قد رأيته بعض الاحيان

2- Zaman ve mekân zarfı olarak kullanılan ism-i işaretler de mef'ûlû fih yerine nâib olurlar. Mesela;

“Bu köye geldim” نزلت هذه القرية

“Bugün yorucu bir yürüyüş yürüdüm.” مشيتُ هذا اليومَ مشياً متعباً

3- Zaman veya mekân zarfı olan mevsûf hazfedildiğinde sıfatı onun yerine mef'ûlû fih olur. Mesela;

“Uzun vakit uyudum” نمت طويلاً

“Evin balkonunda oturdum” جلستُ شرفيَّ الدار

4- Zarf manası taşıyan masdarlar da mef'ûlû fih olarak kullanılır. Buradaki şart, zarfın mastara muzâf olmasıdır. Daha sonra zarfın muzâfı atılır. Mastar (yani muzâfun ileyh) zarfın yerine nâib olur. Mesela;

جاء المسلمون طلوعَ الشمس

“Müslümanlar güneşin doğduğu vakit geldi.”

3.4. Bazı Zarfların Harf-i Cer ve Diğer Harflerle Kullanılışı

1- عند harf-i ceri, من harf-i cerinden başkası ile kullanılamaz. Mesela;

“Onun yanından geldim” قدمت من عنده

2- إلى, sadece إلى harf-i ceri ile kullanılır. Mesela;

“Beni ne zamana kadar azarlayacaksın” إلى متى تلومني؟

3- أين harf-i ceri ancak من ve إلى harf-i ceri ile kullanılır. Mesela;

“Kardeşin nereye yöneldi” إلى أين متوجه أخوك؟

“Nereden geliyorsun” من أين تجيء؟

4- قبل ve بعد başlarına harf-i cer gelmeksizin muzâf olduklarında mansûbdurlar. Muzâf olup, başlarına harf-i cer geldiğinde mecrûr olurlar. Mesela;

“Ömer Mahmut’tan sonra geldi” جاء عمر من بعد محمود

Cümleye muzâf olduklarında cümleinin başında أن bulunur. Mesela;

“Çocuk babası işten dönmeden önce uyudu.” نام الطفل قبل أن يرجع أبوه من العمل

قبل ve بعد nin muzâfun ileyi hazfedilince damme üzere mebni olur.⁴²⁸ Mesela;

“Yakub önceden kaçtı.” فر يعقوب من قبل

5- أن kelimeleri cümleye muzâf olduklarında başlarına أن gelmez. Mesela;

“Öğrenciler zil çaldığı zaman sınıfa girdi.” دخل الطلاب الصف حين دق الجرس

6- Bazı mastarlar anlam genişlemesinden dolayı zarfların yerine nâib olarak kullanılabiliyorlar.⁴²⁹ Mesela (صلاة العصر) veya (خفوق النجم) zarf olarak kullanılır. Aslında bunları aslı (وقت صلاة العصر) ve (وقت خفوق النجم) şeklinde idi. Muzâf olan (وقت) kelimesi hazf edilince muzâfun ileyi onun yerine geçti ve bu şekilde kullanılmaya başlandı.⁴³⁰

3.5.Mef‘ûlü Fîh Alma Bakımından Özellikli Bazı Fiiller

1- دخل fiilinin mef‘ûlü fîhi dört şekilde gelir. Mesela;

“Ülkeye girdim” دخلتُ البلد

“Ülkeye girdim” دخلتُ في البلد

“Ülkeye girdim” دخلتُ بالبلد

“Ülkeye girdim” دخلتُ إلى البلد

2- نزل fiilinin mef‘ûlü fîhi üç şekilde gelir. Mesela;

“Kâmil otele geldi” نزل كاملٌ فندقاً

“Kâmil otele geldi” نزل كاملٌ في الفندق

“Otele geldi” نزل بالفندق

⁴²⁸ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 341.

⁴²⁹ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 72.

⁴³⁰ İbn Ya‘îş, *a.g.e.*, I/430, Ayrıca bkz., eş-Şabbân, *a.g.e.*, II/133; el-Bakâî, *a.g.e.*, I/199-200.

3- fiilinin mef'ûlû fihi üç şekilde gelir.⁴³¹ Mesela;

“Dedem köyde oturuyordu” كان جدي يسكن القرية

“Dedem köyde oturuyordu” كان جدي يسكن في القرية

“Dedem köyde oturuyordu” كان جدي يسكن بالقرية

3.6. Önemli Bazı Zarflar

ذات الشمال	sola,solda	ذات اليمين	sağa,sağda
ذات الليلة	bir gece	ذات يوم	bir gün
ذات مرة	bir defasında	عند	yan,yanında
تحت	alt,altında	فوق	üst, üzeri, üzerinde
بين	arasında	وسط	ortada, ortasında
خلف\وراء	arkasında	قدام\أمام	önünde
داخل	içinde	حول	etrafında
خارج	dışında	جانب	yanında
قرب	yakınında	مقابل	karşısında ⁴³²

Zarflar genellikle hepsi mu'râbtir. Ama gerek mekân zarfı olsun gerek zaman zarfı olsun belli lafızlar vardır ki bunlar mebnidir.⁴³³ Zaman zarfı olarak kullanılan ve mebni olan lafızlar şunlardır;

أَيَّانَ - إِذَا - مَتَى - إِذْ - أَمْسَ - أَلَّانَ - مُذْ - مُنْذُ - قَطُّ - عَوْضُ - بَيْنَا - بَيْنَمَا - رَيْثَ - رَيْثَمَا - كَيْفَ كَيْفَمَا - مَآ⁴³⁴

Mesela;

أَيَّنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ...

“Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!”

⁴³¹ Çörtü, *a.g.e.*, s. 203.

⁴³² Çörtü, *a.g.e.*, s.203.

⁴³³ el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/126.

⁴³⁴ el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 459.

⁴³⁵ Nisâ, 4/78.

إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ⁴³⁶

“O zaman boyunlarında demir hâlkalar ve zincirler olduğu hâlde, sürüklenecekler”

...وَأَذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا⁴³⁷ “Düşünün ki siz az idiniz de...”

وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَدَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا⁴³⁸

“ Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti”

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ⁴³⁹

“Hele can boğaza dayandığı zaman. O vakit siz bakar durursunuz”

Mekân zarfı olarak kullanılan ve mebni olan lafızlar şunlardır;

حَيْثُ - هُنَا - تَمَّ - أَيْنَ

Hem zaman hem de mekân zarfı olarak kullanılan lafızlar ise şunlardır;

أَنَّى - لَدَى - لَدُنْ

3.7. Muhtas ve Mübhem Zarflar

Zarf-ı zamanlar ve zarf-ı mekânlar, muhtas⁴⁴⁰ ve mübhem olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁴¹

3.7.1. Mübhem Zarflar

3.7.1.1. Mübhem Zarf-ı Zamanlar

Tahdît edilmemiş yani sınırlandırılmamış zamanı ifade eden zarf-ı zamandır. Yani zaman suresi belli olmayan nekra olan zarfı zamandır.⁴⁴² (غداة - عشية - صباح - زمن - مدة) (حين ve وقت gibileri, mübhem zarf-ı zamanlardır ki; burada belli noktada bir başlangıç veya belli noktada bir son görülmemektedir. Mesela;

⁴³⁶ Mü'min, 40/71.

⁴³⁷ 'Arâf, 7/86.

⁴³⁸ Meryem, 19/16.

⁴³⁹ Vâkı'a, 56/83-84.

⁴⁴⁰ Muhtas, mahdud ve müvekkat olarak da bilinir. Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 459.

⁴⁴¹ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/523, Ayrıca bkz., İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/423; Aslan, *a.g.e.*, s. 153.

⁴⁴² İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/423; Ayrıca bkz., Aslan, *a.g.e.*, s. 153.

“Ramazan ayında oruç tuttuk” gibi mansûb olabileceği gibi صمنا في شهر رمضان gibi في ile mecrûr olarak da kullanılabilir.⁴⁴⁹ Mesela;

سافرت اليوم “Bugün yola çıktım”

Cümlesinde (اليوم) muhtas bir zarf-ı zamandır. Lamu't-tarif ile mahsus olmuştur. Suresi belli olan bir zaman zarfıdır. Burada belli olan bir günden bahsedilmektedir. Mesela;

صمنا شهر رمضان “Ramazan ayında oruç tuttuk.”

Cümlesinde (شهر رمضان) muhtas zaman zarfıdır. İzâfet tamlaması ile mahsûs olmuştur. (رمضان) muzâfun ileydir. Suresi belli olan bir zaman zarfıdır. Mesela;

قضينا أياماً ثلاثة “Üç gün geçirdik.”

Cümlesinde (أياماً) muhtas zaman zarfıdır. Sayı ile mahsûs olmuştur. Çünkü suresi belli olan bir zaman zarfıdır. Mesela;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا⁴⁵⁰

“Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin.”

Ayetindeki (بُكْرَةً وَأَصِيلًا) kelimesi muhtas zaman zarfıdır.

3.7.2.2. Muhtas Zarf-ı Mekânlar

Alanı tahdît edilmiş ya da sınırlandırılmış mekân zarfıdır. Bu tür kelimeler zarf değil ism-i mekân olurlar.⁴⁵¹ Mesela; (مكة - الشام - خان - مسجد - غرفة - بيت - دار - سوق) gibi zarflar, muhtas zarf-ı mekândır. Mesela;

ذهبت إلى قيصري “Kayseri'ye gittim.”

Cümlesinde (قيصري) kelimesi muhtas mekân zarfıdır. Önünde harf-i cer olduğu için kesra ile mecrûrdur.

Bunlardan başka ⁴⁵²بريدٌ ⁴⁵³فرسخٌ, ⁴⁵⁴ميلٌ, ⁴⁵⁵غلوٌ gibi kelimeler, miktar gösteren ma'lûm muhtas zarflardır.⁴⁵⁶ Mesela;

⁴⁴⁹ Müştak, türetilmiş olarak ‘مَفْعَلٌ veya مَفْعُلٌ’ vezinlerinde zamana delalet etmek için ve cümlede kullanılan fiilin maddesinden olmak şartıyla getirilen kelime, muhtas zarf-ı mekândır. Mesela; قعدت مقعد الضيف gibi.

⁴⁵⁰ Ahzâb, 33/41-42

⁴⁵¹ Aslan, a.g.e., s. 158.

⁴⁵² 12 mildir.

⁴⁵³ 3 mil veya 5 km.dir.

⁴⁵⁴ Kara mili 1609, coğrafi mil 1853 m.dir.

⁴⁵⁵ 12 fersahlık mesafedir.

“Bir fersah yürüdüm.”

سرت فرسخا

3.8. Zarf Çeşitleri

Zarflar, mutasarrif olup olmamaları bakımından iki kısma ayrılır.⁴⁵⁷

3.8.1.Mutasarrif Olmayan Zarflar

İbarede devamlı zarf veya ona müşabih olarak kullanılan ve başka türlü kullanılmayan zarflara gayr-ı mutasarrif denir.⁴⁵⁸ Yani sadece mef'ûlû fih olarak kullanılan zarflardır. (أول - مرّة - ابدًا - بكرة - قطّ - عوض - بدل - ذات مرّة) zarfları gibi. Mesela;

“Onunla ilk defa karşılaştım”

لقيته أول مرّة

“Bunu bunun yerine al”

خذ هذا بدل هذا

Zarfa müşabehetten maksat: Ancak (من) harf-i ceri ile mecrûr olarak kullanılınca zarf olmaktan çıkabilen zarflardır. (عند - لدن - فوق - قبل) gibi zarflar. Mesela;

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁴⁵⁹

“Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin”

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ⁴⁶⁰

“Eğer iman edip kendilerini kötülükten korusalardı, şüphesiz, Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke bunları anlasalardı!”

İbarede sadece mef'ûlû fih olarak kullanılan yaygın bazı zarflar şunlardır;

asla, hiç.....: قطّ

Genellikle olumsuz mazi bir fiille kullanılır. Fasihi (ق) harfinin üstünü ve (ط) harfinin ötresi ve şeddesiyle kullanılır. (قطط) kelimesinden müştak olmuştur. Olumsuz cümleden veya istifhamdan sonra kullanılır.⁴⁶¹ Ötre ile mebni olan bir zarftır. Mesela;

⁴⁵⁶ Mansûr, *a.g.e.*, I/287.

⁴⁵⁷ el-Bakâî, *a.g.e.*, I/199.

⁴⁵⁸ Talû, *a.g.e.*, III/ 201.

⁴⁵⁹ Al-i ‘İmrân, 3/8.

⁴⁶⁰ Bakara, 2/103.

⁴⁶¹ el-Ğalâyinî, *a.g.e.*, s. 464.

“Onu asla görmedim.”

ما رأيته قطّ

asla, hiçbir zaman.....: عَوْضَ

Bu genellikle olumsuz muzari bir fiilden sonra kullanılır. Gelecek zamana şâmindir. Bir şey gelecekte asla yapılmayacaksa bu zarf kullanılır. İzâfet edilmezse ötre veya üstün ya da esre ile mebni olur. İzâfet edilirse mu'rab olur.⁴⁶² Mesela;

“Onu asla karşılamayacağım.”

لن أقابله عوضَ

esnasında, sırasında.....: بينا بينما

Aslı (بين) dir ve zarf-ı mekândır. Zamanda da kullanılabilir. Her iki durumda muzâftır; ancak (بين بين) gibi terkip hâlinde ise izâfet edilmez. Bazen “وإن خفتم شقاق”⁴⁶³ ayetinde olduğu gibi mu‘râb da olabilir. Sonuna (!) ve (ما) gelirse, gayr-i mutasarrıf zarf-ı zaman olur. Bu durumda zorunlu olarak isim veya fiil cümlesine izâfet edilir. Bu cümleden sonra da ona cevap mahiyetinde diğer bir cümle gelir.⁴⁶⁴ Mesela;

بينما أنصفتني بالوَدِّ ظلمتني بالمرِّ

“Bana sevgi ile davranmakla beraber minnet ile de zülmetti.”

...e yerine...: بَدَل

Mesela;

“Bunu bunun yerine al.”

خذْ هذا بدل ذاك

Burada بَدَل مکان - manasına kullanılmıştır.

sahur zamanı....: سَهَر

“Beni sahur zamanı uyandır.”

أيقظني سَهَر

sahr burada özel ism-i cinstir. عَشِيَّة: akşam üstü, عَتَمَة: yatsı kelimeleri de böyledir.

Bir sabah, sabahleyin...: ذا صباح

ذا kelimesi de böyledir. Zarf-ı zaman olarak kullanılması şarttır. ذات kelimesi de böyledir. Zarf-ı zaman olarak daima mansûbturlar. Başına في harfinin getirilmesi,

⁴⁶² el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 465.

⁴⁶³ Nisâ, 4/35.

⁴⁶⁴ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 465.

mümkün değildir. ذات kelimesi, bazen (اليمين ve الشمال) bu gibi kelimelere muzâf olarak kullanılır ve o takdirde mutasarrıf mekân zarfı olur. Mesela;

“Bir sabah kardeşimi karşıladım” قابلت الأخ ذا صباح

“Bir gece onunla konuştum” كلمته ذات ليلة

etrafında...: حول

(حول ve حولي) kelimeleri de anlamı itibariyle müfred manasını taşıyarak cümledeki (حول) kelimesi gibi kullanılırlar.⁴⁶⁵ Zarftırlar. Mesela;

“Evin etrafında döndüm” درتُ حول البيت

e tarafına, e yönüne...: شطر

manasındadır. Mesela;

...فَوَلَّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...⁴⁶⁶

“Sende (bundan sonra) yüzünü Mescid-i Haram’a dön”

إزاء (سرُّ وزن الجبل ve سرُّ زنة الجبل) de böyledir. manasındadır.

..e yanında...: لدى لَدُنْ

Her ikisi de mekân ve zaman zarfı olarak kullanılır. (عند) manasındadır. Her ikisi de sukûn üzerine mebnidir. Çoğunlukla (لَدُنْ) başına (من) alır.⁴⁶⁷ Mesela;

...وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا⁴⁶⁸

“Tarafımızdan bir ilim öğretmiştik”

(لَدُنْ) zaman ve mekân zarfı olarak mahâllen nasp olabilir.⁴⁶⁹ Mesela;

“Güneşin doğmasıyla yola çıktım.” سافرتُ لَدُنْ طُلُوعِ الشَّمْسِ

“Yanında oturdum.” جَلَسْتُ لَدُنْكَ

e sonra, e önce...: بعدُ قَبْلُ

⁴⁶⁵ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 469.

⁴⁶⁶ Bakara 2/144.

⁴⁶⁷ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 467.

⁴⁶⁸ Kehf, 18/65.

⁴⁶⁹ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 469.

İkisi de zaman zarfıdır. Mef'ûlû bih olarak nasp da edilir (من) harf-i ceri ile cer de edilir.⁴⁷⁰ Mesela;

فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ⁴⁷¹

“(Bu da) birkaç yıl içinde (olacaktır). Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır ve o gün müminler, sevineceklerdir”

“Yenilgiden önce de sonra da”

ای من قبل الغلبة و من بعدها

se, sa...: إذا

Genellikle gelecek zaman için kullanılmasıyla beraber şart manasını da taşır. Fiil cümlelerinin başına gelmekle diğerlerinden ayrılır. Gerek mazi gerek de muzari fiilde kullanılır.⁴⁷² Mesela;

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا...⁴⁷³

“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar”

Şart manasını taşımadığına dair örnek;

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى⁴⁷⁴

“(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye, Açılıp ağardığı vakit gündüze”

“Ve sükûna erdiğinde geceye ki”

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى⁴⁷⁵

...dığı zaman: أَيَّانَ

Gelecek zaman için kullanılıp soru edatıdır. Gelecek zamanda özel bir vaktin tayin edilmesini talep etmek için kullanılır. Manası (أَيَّ حِينٍ) dir. Aslı ise (أَيَّ أَنْ)dir. Mesela;

“Ceza gününün ne zaman olduğunu sorarlar.”

يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ⁴⁷⁶

Ayrıca şart edatı olarak kullanılıp iki fiili muzariyi cezm edebilir.⁴⁷⁷

Nerede..: أَنَّى

⁴⁷⁰ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 466.

⁴⁷¹ Rum, 30/4.

⁴⁷² el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 465.

⁴⁷³ Cuma, 62/11.

⁴⁷⁴ Leyl, 92/1-2.

⁴⁷⁵ Duḥâ, 93/2.

⁴⁷⁶ Zariyat, 51/12.

⁴⁷⁷ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 466.

Mekân zarfıdır. Şart ismi olup (أَيْنَ) manasındadır. Mesela;

“Nerede oturursan otur.”

أَنَّى تَجْلِسُ أَجْلِسُ

Ayrıca mekân ismi olarak (مِنْ أَيْنَ) manasında istifhâm edatıdır.⁴⁷⁸ Mesela;

“Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?”

...يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا...⁴⁷⁹

(كَيْفَ) manasında da kullanılır. Mesela;

...قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا...⁴⁸⁰

“Dedi ki: ‘Bunu bu ölümünden sonra Allah, nasıl diriltecek?’”

متى: ne zaman...

Zaman zarfıdır. Sukûn üzerine mebnî olur. İstifhâm edatı olarak kullanılıp mahâllen mef‘ûlû fih olur. Başına (حَتَّى) ve (إِلَى) gelerek mecrûr yapılabilir.⁴⁸¹ Mesela;

“Ne zamana kadar sapık sapkınlığında kalacak”

حَتَّى مَتَى يَبْقَى الضَّالُّ فِي ضَلَالِهِ

3.8.2. Mutasarrıf Olan Zarflar

İbarede zarf (mef‘ûlû fih) olarak ve zarf olmayarak da kullanılabilen, yani yerine göre müsned, müsnedi ileyh, mef‘ûl veya muzâfun ileyh olabilen zarflara mutasarrıf denir.⁴⁸² Mesela;

...قَالَ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ...⁴⁸³

“Allah, kıyamet günü onlar hakkında hükmünü verecektir”

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ...⁴⁸⁴

“Mahşer vaktinde sizi toplayacağı gün, işte o zarar günüdür”

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا...⁴⁸⁵

“Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım!”

⁴⁸⁷ ذات الشمال ve ذات اليمين⁴⁸⁶, شمال, يمين, شهر

⁴⁷⁸ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 466.

⁴⁷⁹ Al-i ‘İmrân, 3/37.

⁴⁸⁰ Bakara, 2/259.

⁴⁸¹ el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 468.

⁴⁸² el-Ezherî, *a.g.e.*, I/526, Ayrıca bkz., el-Ğalâyînî, *a.g.e.*, s. 460; Talû, *a.g.e.*, III/201.

⁴⁸³ Bakara, 2/113.

⁴⁸⁴ Teğâbün, 64/9.

⁴⁸⁵ Secde, 32/14.

⁴⁸⁶ يمينك أوسع من شمالك gibi.

3.8.3. Semâi Zarflar

Ovaya ve Dağa...: السهل والجبل

Mesela;

“Bize, ovaya ve dağa yağmur yağdırıldı” مُطرنا السهلَ والجبلَ

Sırtında ve Karnında... : الظهر و البطن

Mesela;

“Hem sırtına hem de karnına vurarak düşmanı dövdüm” ضربتُ العدوَّ الظهرَ و البطنَ

Zarf-ı zamanın ve mekânın yerine gelen semâi, kulaktan dolma sözler vardır. Önceden (في) ile mecrûr iken harf-i cer düşürülmüş, anlamda genişleme kabilinden nasbedilmiştir. Onlar da şunlardır:

Gerçekten...: حقًا

Mesela;

أحقًا أنك مسرور؟ أ في الحقِّ أنك مسرور؟

“Gerçekten sen memnun musun?”

Şüphesiz...: غير شكَّ

Mesela;

“Şüphesiz, gerçekten sen çalışkansın.” غير شكِّ أنك مجتهدٌ

Kuvvetli kanaatime göre...: جهد رأيي

Mesela;

جهد رأيي أنك محسن

“Kuvvetli kanaatime göre sen, gerçekten ihsan eden kimsesin”

Sanarak...: ظنًا

Mesela;

تقدمتُ إليك ظنًا مني أنك أديب

“Senin edîb olduğunu sanarak sana yöneldim”

⁴⁸⁷ (ذات) kelimesinin, (الشمالي ve اليميني) kelimelerine muzâf olması şarttır.

3.10. Mef'ûlü Fîhin 'Îrâbı

إنتظرکم خمس ساعاتٍ

إنتظر : Fetha üzerine mebnî mazi bir fiildir. Fâil gizli zamirdir. Takdiri 'هو' dir.

کُم : Zamir mef'ûlü bihtir. Nasb mahâllinde sukûn üzerine mebnidir.

خمس : Fetha ile mansûb olmuş zaman zarfıdır ve muzâftır.

ساعات : Kesre ile mecrûr olmuş muzâfun ileyhtir.

4. MEF'ÛLÜ LEH(المفعول له)

4.1. Tanım

Mef'ûlü leh, kendinden önceki fiilin oluşu sebebini açıklayan,⁴⁸⁸ cümlede mastar isim olarak zikredilen kelimedir.⁴⁸⁹ Ya da fiilin kendisi için gerçekleştiği kelimeye mef'ûlü lieclih denir.⁴⁹⁰ Mef'ûlü lieclih ancak mastardan başka bir kelime olmayıp, bu mastar da mef'ûlü mutlak gibi âmilinden müştak değildir.⁴⁹¹ Mef'ûlü lieclih,⁴⁹² diyelik mef'ûlü⁴⁹³ veya mef'ûlü min eclih⁴⁹⁴ olarak da isimlendirir.

Fiilin bildirdiği iş ve olayın yapılış, meydana geliş sebebini belirten mef'ûldur ki; ona *mef'ûlü leh (li-eclih)* denir. Mef'ûlü leh, umûmiyetle masdar olur ve neden, niçin sorularına cevap olur.⁴⁹⁵ Yani (لم) sorusunun cevabı olması gerekir.⁴⁹⁶ Mef'ûlü leh mastarın sebebinin anlaşılmasıdır. Yani fiilin sebebini açıklar.⁴⁹⁷ Ayrıca mef'ûlü lieclih marife ya da nekra olabilir.⁴⁹⁸ Mesela;

⁴⁸⁸ ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 77, Ayrıca bkz., eş-Şabbân, *a.g.e.*, II/122; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 209; el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 455; Talû, *a.g.e.*, III/201.

⁴⁸⁹ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/509, Ayrıca bkz., el-Anţâkî, *a.g.e.*, II/111; el-Fadlî, *a.g.e.*, s.134; Mansûr, *a.g.e.*, II/133.

⁴⁹⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/509.

⁴⁹¹ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/206, Ayrıca bkz., İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/449.

⁴⁹² el-Ezherî, *a.g.e.*, I/509, Ayrıca bkz., İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 243; el-Fadlî, *a.g.e.*, s.134.

⁴⁹³ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 164.

⁴⁹⁴ Talû, *a.g.e.*, III/201.

⁴⁹⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, s.188, Ayrıca bkz., İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 243; el-Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 22; el-Fadlî, *a.g.e.*, s. 134; el-Cârim-Emîn, *a.g.e.*, II/162 ; Feyyâd, *a.g.e.*, s. 125; Hıdr, *a.g.e.*, II/45; Uralgiray, *a.g.e.*, s. 325; Akdağ, *a.g.e.*, s. 230; Çörtü, *a.g.e.*, s.196.

⁴⁹⁶ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/206-207, Ayrıca bkz., Hıfînî-Şumûm-Diyâb, vd., *a.g.e.*, s. 284.

⁴⁹⁷ 'Abdul'azîz, *a.g.e.*, s. 264.

⁴⁹⁸ İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/208.

“Hâlid oğlunu terbiye için dövdi”

ضرب خالد ابنه تأديباً

Bu örnekte Hâlid'in oğlunu dövmesinin sebebi onu terbiye etmektir. Burada mef'ûlü leh olan (تأديباً) kelimesi dövme işinin sebebini açıklamaktadır. Bunun sağlaması da verilen cümlelerin şu soruya cevap olmasıdır:

“Oğlunu niçin dövdi”

لم ضرب ابنه؟

Mesela (وقف الجند) dediğimiz zaman dinleyen kişi ordunun durduğunu fakat niçin durduğunu idrak edemez. Ama cümleyi şu şekilde kurduğumuzda ordunun niçin durduğunu açıklığa kavuşmuş olur;

“Ordu komutana saygı için durdu”

وقف الجند إجلالاً للأمير

(إجلالاً) kelimesi burda mef'ûlü leh olup yapılan işin sebebini (illetini) bildirir. Örnekler;

“Sana saygı için kalktım”

قمت احتراماً لك

“Muhammed kitabı ilerlemek için ezberledi.”

حفظ محمد الكتاب رغبةً في التقدّم

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ⁴⁹⁹

“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir”

لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ

لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ⁵⁰⁰

“Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allah'ın korkusundan dolayı onu baş eğmiş, parça, parça olmuş görürdün. Bu misalleri düşünsünler diye insanlara veriyoruz.”

Bütün fâiller yaptıkları fiilleri bir sebebe (illete) binâen yaparlar. Bir amaç ve illete Mef'ûlü leh denir.⁵⁰¹ Mef'ûlü lehin hükmü nasptır ve âmili, sebebi açıklanan fiildir.⁵⁰² Mef'ûlü mutlaka en yakın mef'ûl çeşidi mef'ûlü lehtir. Çünkü her ikiside mastardır.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Mâide, 5/ 38.

⁵⁰⁰ Hâşr, 59/21.

⁵⁰¹ İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 243.

⁵⁰² el-Faḍlî, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁰³ ‘Abdul ‘azîz, *a.g.e.*, s. 263.

Mef'ûlû leh, Türkçe'de 'için, -den dolayı, sebebiyle, -sın diye, tâ ki, zîrâ, maksadıyla, uğruna' gibi mânâlara gelir.⁵⁰⁴ Mesela;

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ⁵⁰⁵

"Çünkü siz, **şehveti tatmin için** kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz"

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ...⁵⁰⁶

"Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu..."

...يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ⁵⁰⁷

"...O münafiklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Hâlbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır."

إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ⁵⁰⁸

(Salih'e şöyle demiştik:) "Şüphesiz biz, onlara bir imtihan olması sebebiyle, o dişi deveyi göndereceğiz. Şimdi onları gözetle ve sabret."

Şartlarını tamamlayan mef'ûlû lehi nasp etmek caizdir.⁵⁰⁹ Mef'ûlû leh master veya muzâf olabilir.⁵¹⁰ Mesela;

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ...⁵¹¹

"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz"

"Allah azze ve celleye itâat için oruç tutarız"

نصوم اطاعةً لله عز و جل

Mef'ûlû leh mansûb olarak da gelse mecrûr olarak da gelse asıl olan fiiline takdim etmemesidir. Fakat mef'ûlû leh mecrûr veya mansûb olarak âmiline takdim etmesi caizdir.⁵¹² Mesela şöyle denebilir;

⁵⁰⁴ Çörtü, *a.g.e.*, s.196.

⁵⁰⁵ 'Arâf, 7/81.

⁵⁰⁶ Bakara, 2/265.

⁵⁰⁷ Bakara, 2/19.

⁵⁰⁸ Kamer, 54/27.

⁵⁰⁹ el-An'âkî, *a.g.e.*, II/ 113.

⁵¹⁰ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 164.

⁵¹¹ İsrâ, 17/31.

⁵¹² eş-Şabbân, *a.g.e.*, II/125, Ayrıca bkz., 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/241; el-An'âkî, *a.g.e.*, II/ 114; el-Fağlî, *a.g.e.*, s.136.

“İlim için yola çıktım”	رغبةً في العلم سافرت
“Ticaret için yola çıktım.”	للتجارة سافرت
“Gezmek için vapura bindim.”	لطلب النزهة ركب الباخرة
“Gezmek için vapura bindim”	طلباً للنزهة ركب الباخرة

4.2. Mef‘ûlü Leh (Lieclih)in Şartları

a. Masdar Olmalı:⁵¹³ Eğer mastar dışında başka bir kelime gelirse nasp etmek caiz değildir.⁵¹⁴ Mesela şöyle denemez;

كتبت رسالةً أبا

denilmez. Çünkü bu cümlede mektubun baba için yazıldığı kastedilmektedir. Baba (أب) kelimesinin başına lam (ل) getirmek suretiyle bu cümleyi şu şekilde söylemek caiz olur.

كتبت رسالةً لأبي “Babam için mektup yazdım”

Mesela;

أعجبني الحديقة لأشجارها وسرتني أشجارها لثمارها

“Bahçe ağaçlarından dolayı hoşuma gitti ve ağaçları meyvelerin dolayı beni sevindirdi”

Bu cümlede (أشجار) ve (ثمار) kelimeleri mastar olmadığından dolayı nasp etmek caiz değildir. Aşağıdaki ayette olduğu gibi;

“Allah, yeri canlılar için yaratmıştır”⁵¹⁵ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ

b. Kalbi Bir Mastar Olmalı:⁵¹⁶ Kalbi mastarlar istek, korku, sevgi, nefret, arzu ve bilgi gibi mastarlardır. Bunlarda genelde insanın batinında gerçekleşen şeylerdir. Bunun dışında insanda gerçekleşen yürümek, binmek, yemek yemek ve oturmak gibi zahirde olan şeylerde mastarı nasp etmek caiz değildir. Mesela şöyle denemez;

ذهبت إلى المطعم أكلاً

⁵¹³ ez-Zemaḥşerî, *el-Mufaṣṣal*, s. 77; Ayrıca bkz., el-Ezherî, *a.g.e.*, I/509; İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 244, ‘Abdul‘azîz, *a.g.e.*, s. 264; el-Faḍlî, *a.g.e.*, s. 135.

⁵¹⁴ el-Anṭâkî, *a.g.e.*, II/ 111.

⁵¹⁵ Raḥmân, 55/10.

⁵¹⁶ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/509, Bazı nahivciler bunu şart koşmamışlardır. Bkn., el-Anṭâkî, *a.g.e.*, II/111; el-Faḍlî, *a.g.e.*, s.135; Hıfni-Ṭumûm-Diyâb, vd., *a.g.e.*, s. 286; el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 456.

Bu şekilde (أكل) kelimesini nasp etmek caiz değildir. Bilakis (ل) harfî ile bu cümleyi şu şekilde kullanmak caizdir.⁵¹⁷

“Lokantaya yemek yemek için gittim”

ذهبت إلى المطعم للأكل

c. Zaman Olarak Fiille Aynı Zamanda Gerçekleşmiş Olmalı:⁵¹⁸ Mesela;

“İlim için yola çıktım”

سافرت رغبة في العلم

Örneğe baktığımızda ilim isteği sefer esnasında gerçekleşiyor. Ama yapılan fiil ile yapılan fiilin sebebini açıklayan kelime aynı zamanda gerçekleşmez ise bu kelimeyi mef'ûlü lieclih olarak nasp etmek caiz değildir. Yani şu şekilde söylemek caiz değildir;

ذهبت إلى الساحل إستجماما

Çünkü fiili yapılış sebebini açıklayan (إستجمام) yüzme eylemi, sahile gitme işinin gerçekleşmesinden sonra olacaktır. Bundan dolayı mef'ûlü lieclih olarak nasp etmek caiz değildir. Ama (إستجمام) kelimesinin başına bir (ل) getirerek cümleyi şu şekilde söylemek caizdir.⁵¹⁹

“Sahile yüzmek için gittim.”

ذهبت إلى الساحل لإستجمام

d. Fiilin Fâili İle Mef'ûlü lieclihin Fâili Aynı Olmalı:⁵²⁰ Mesela;

...يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ⁵²¹

“Yıldırımlardan ölmek korkusundan dolayı parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, inkârcıları tamamen kuşatmıştır.”

Yukarıdaki ayette parmakların niçin kulaklara kapandığının sebebini açıklamaktadır. Fiil (جعل) ile sebep yani mef'ûlü lieclih (حذر) kelimesinin fâilleri aynı olup kâfirlerdir. Eğer hem fiil ve hem de mef'ûlü lieclihin fâili aynı olmasa idi nasp etmek caiz olmazdı.⁵²² Mesela şöyle denemez;

أرسلت زيداً إلى المدرسة طلباً للعلم

Çünkü gönderme işini yapan ile ilim talep eden kişiler farklıdır. Ama (طلباً) 'nin başına (ل) getirerek cümleyi şu şekilde söylemek caizdir;

⁵¹⁷ el-Anţâkî, **a.g.e.**, II/ 112.

⁵¹⁸ el-Ezherî, **a.g.e.**, I/512, Ayrıca bkz., el-Ġalâyînî, **a.g.e.**, s. 456.

⁵¹⁹ el-Anţâkî, **a.g.e.**, II/ 112.

⁵²⁰ el-Ezherî, **a.g.e.**, I/509, Bazı nahivciler bunu şart koşmamışlardır. Bkn., el-Anţâkî, **a.g.e.**, II/ 112.

⁵²¹ Bakara, 2/19

⁵²² el-Ezherî, **a.g.e.**, I/511.

أرسلت زيداً إلى المدرسة لطلب العلم

“Zeyd’i ilim taleb etmesi için okula gönderdim.”

Bazı nahivciler Ra’d suresinin 12. ayetini delil getirerek mef’ûlü lieclih ile fiilin fâilinin aynı olmamasının caiz olduğunu söylemişlerdir.⁵²³ Bu ayet;

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْثِي السَّحَابَ ثِقَالًا

“O, size korku ve ümit içinde şimşegi gösteren ve (yağmur dolu) ağır bulutları meydana getirendir.”

şeklinde olup bu ayetteki (يُرِي) fiilinin fâili Allah (c.c) olup mef’ûlü lieclih olan (خَوْفًا) ve (طَمَعًا) kelimelerinin fâili ise ayetin muhatablarıdır. Böyle olunca geçen kurala uymamakta ve bundan dolayı fiilin fâili ile mef’ûlü lieclihnin fâili arasında ittihadın olmamasının caiz olduğu söylenmiştir.⁵²⁴ Zemaşşehrî (ö. 538/1144) ise (خَوْفًا) ve (طَمَعًا) kelimelerinin hâl olduğunu söylemiştir.⁵²⁵ Kanaatimizce de bu iki kelime hâldir. Bundan dolayı tercüme ederken hâl kabul edilecek tercüme edilmiştir.

Bazı örneklerde ise hem zaman da hem de fâilde ittihad olmayabilir. Böyle durumlarda mef’ûlü lieclih olan kelimenin başına ta’lîl lamı (لِ) getirilir. Mesela;

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ...⁵²⁶

“Güneşin batıya kaymasından, gecenin karanlığına kadar (belirli vakitlerde) gereği üzere namazı kıl.”

Örneğe baktığımız da (أَقِمِ) fiilinin fâili muhatablar olurken (لِذُلُوكِ الشَّمْسِ) güneşin doğunun fâili ise başkadır. Yine güneş doğmadan önce namaz kılındığından dolayı zaman da bir birlik yoktur. Bundan dolayı (ذُلُوكِ الشَّمْسِ) mef’ûlü lieclihin başına (لِ) getirildi.

e. Fiille Aynı Kökten Olmaması Gerekir:⁵²⁷ Fiille aynı lafızda olursa mef’ûlü mutlak olacağından fiille aynı lafızda olmaması gerekir. Mesela şöyle denemez;

فهمت فهماً “İyice anladım”

⁵²³ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/513.

⁵²⁴ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/513.

⁵²⁵ Ebi Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, Dâru’l-Marife, III. Baskı, Beyrut 2009, s. 536.

⁵²⁶ İsrâ, 17/78.

⁵²⁷ İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 244.

f. Fiilin Oluş sebebini Açıklaması:⁵²⁸ Mesela;

عبدتُ الله عبادةً أطعت الرسول إطاعةً

“Allah’a kulluktan dolayı ibadet ettim ve Resul’e itâat etmek için uydum.”

Her iki cümleye baktığımızda (عبادة) ve (إطاعة) kelimeleri mastardırlar ama yapılan fiilin sebebini açıklamamaktadırlar. Bundan dolayı bu iki kelimeye mef’ûlü lieclih demek caiz değildir. Bilakis (عبادة) ve (إطاعة) kelimeleri fiil ile aynı kökten gelen ve fiilin anlamını pekiştiren kelimeler olduğundan mef’ûlü mutlaktır.

Bütün şartları taşıyan mef’ûlü lieclihyi mansûb yapmak caiz olduğu gibi sebeb bildiren harflerden (من - ل - في - ب) biri ile mecrûr yapmakta caizdir. Yalnız bunları kullanırken en çok tercih edilen şekilleri ile kullanmak gerekmektedir.

Bütün şartları taşıyan mef’ûlü lehin üç şekilde gelir.⁵²⁹

a. Harf-i Tarifsiz ve İzafetsiz Gelmesi: Bu durumda gelen mef’ûlü lieclihde en çok kullanılan şekli (ل) takısı olmadan ve izâfet yapılmadan gelmesidir. Ama az kullanılsa da başına (ل) alarak cer olması da mümkündür. Mesela;

زرت المريض اطمئنناً للاطمئنان

“Gönül rahatlığı için hastayı ziyaret ettim”

أحترم القانون دفعاً للضرر لدفع الضرر

“Zararı defetmek için kanunlara saygı gösteririm”

ينفقون أموالهم ابتغاء مرضاة الله لإبتغاء مرضاة الله

“Allah rızasını kazanmak için mallarını infak ediyorlar.”

b. Muzâf Olması: Muzâf olarak gelen mef’ûlü leh, nasp edilir ama (ل) ile mecrûr yapmakta mümkündür. Mesela;

ضربت ابني تأديبه ضربت ابني لتأديبه

“Oğlumu terbiye etmek için dövdüm.”

أسأل الخبير قصداً الاسترشاد لقصدي الاسترشاد

“Doğru yolu göstermesi için uzmana sordum.”

⁵³⁰ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ

⁵²⁸ el-Faḍlî, **a.g.e.**, s. 135.

⁵²⁹ ‘Abbâs Ḥasan, **a.g.e.**, III/237, Ayrıca bkz., el-Faḍlî, **a.g.e.**, s. 135; ‘Abdul‘azîz, **a.g.e.**, s. 265-266.

⁵³⁰ Bakara, 2/19.

“Yıldırımlardan ölmek korkusundan dolayı parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, inkârcıları tamamen kuşatmıştır.”

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا⁵³¹

“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.”

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ...⁵³²

“Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu...”

c. Harf-i Tarifli Gelmesi: Bu tür durumlarda genellikle başına (ل) takısı almadan nasp edilerek kullanılır. Mesela;

اجلس بين الاصدقاء الصلح اجلس بين الاصدقاء للصلح

“Arkadaşlar arasında sulh için otur”

أسعى بين المتخاصمين التوفيق أسعى بين المتخاصمين للتوفيق

“İki düşman arasında anlaşma sağlamak için uğraşıyorum”

Mef'ûlû lieclihin bütün şartlarının tamam olduğuna dair bir kaç örnek vermek gerekirse;

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ...⁵³³

“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızınızı veririz”

يسافر الطلابُ إلي أوربَا تعلُّماً للعلم

“Öğrenciler Avrupa'ya ilim öğrenmek için gidiyor”

عاقب القاضى المجرمَ تأديباً له

“Kadı suçluyu terbiye etmek için cezalandırdı”

4.3. Mef'ûlû lieclihin Harf-i Cerli Gelmesi

Eğer yukarıda sayılan şartlardan herhangi birisi cümlede yoksa ve fiilin oluş sebebi açıklanmak isteniyorsa sebep bildiren (ta'ilil) harflerinden biri kelimenin başına getirilerek cümle söylenir. Bunlar (من - ل - في - ب)⁵³⁴ dir. Mesela;

⁵³¹ İsrâ, 17/31.

⁵³² Bakara, 2/265.

⁵³³ İsrâ, 17/31.

“Kalemi yazmak için tuttum”

أَمَسَكَتِ الْقَلَمَ لِلْكِتَابَةِ

“Allah, yeri canlılar için yaratmıştır”

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ⁵³⁵

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ...⁵³⁶

“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızınızı veririz”

قال رسول الله (ص): دخلت امرأة النار في هرة

“Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: Bir kadın kediden dolayı cehenneme girdi”

4.4. Mef'ûlû lieclihin Harf-i Cer Alma Durumları

Mef'ûlû lieclih;

1- Masdar değilse harf-i cer alır. Mesela;

“Sana bir ihtiyaçtan dolayı geldim”

اتَيْتَكَ لِحَاجَةٍ

“O, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı”⁵³⁷ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا...

2- Marife olursa harf-i cer alır. Mesela;

“Fakülteye eğitim için geldim”

حَضَرْتُ الْكَلِيَّةَ لِلتَّعْلِيمِ

3- Fiilin fâili ile mef'ûlû lieclihin fâilleri farklı ise harf-i cer alır. Mesela;

“Cömertliğinden dolayı sana ikram ettim.”

أَكْرَمْتُكَ لِإِكْرَامِكَ

4- Fiil ile mef'ûlû lieclihin oluş zamanları farklı ise harf-i cer alır. Mesela;

“Dün verdiğim sözden dolayı bugün geldim.”

أَتَيْتُ الْيَوْمَ لَوَعْدِي أَمْسِي

Not: Mef'ûlû lieclih izafet terkibi hâlinde gelirse, harf-i cerli veya harf-i cersiz gelebilir.⁵³⁸ Mesela;

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ...⁵³⁹

“Allah'ın rızasını kazanmak için mallarını hayra sarfedenlerin durumu...”

⁵³⁴ İbn Hişâm el-Enşârî, **a.g.e.**, s.253, Ayrıca bkz., el-Anţâkî, **a.g.e.**, II/ 112, el-Fağlî, **a.g.e.**, s.135; el-Ğalâyînî, **a.g.e.**, s. 457.

⁵³⁵ Raḥman, 55/10.

⁵³⁶ En'âm, 6/151.

⁵³⁷ Bakara, 2/29.

⁵³⁸ Talû, **a.g.e.**, III/236, Ayrıca bkz., Çörtü, **a.g.e.**, s. 197-198.

⁵³⁹ Bakara, 2/265.

تَصَدَّقْتُ لِإِبتِغَاءِ مَرْضَاةِ اللَّهِ

تَصَدَّقْتُ لِإِبتِغَاءِ مَرْضَاتِ اللَّهِ.

“Allah rızası için tasadduk ettim”

4.5. Mef‘ûlü lieclih Olan Belli Başlı Cümleler

1- كَى ve لَكَ ile başlayan fiil cümleleri:

“Öğrenmek için geldim.”

حَضَرْتُ لَكَ أَتَعَلَّمُ

“Öğrenmek için geldim.”

حَضَرْتُ كَى أَتَعَلَّمُ

2- Lâmu't-ta‘lîl , لَ , لِ ile başlayan fiil cümleleri:

“Dinlenmek için uyurum”

أَنَا مُ لَاسْتَرِيحُ

“Dinlenmek için uyurum”

أَنَا مُ لِأَنَ اسْتَرِيحُ

3- Sebep bildiren حَتَّى ile başlayan fiil cümlesi:

“Başarmak için çalışırım”

أَدْرُسُ حَتَّى أَنْجَحَ

4- لَأَنَّ ile başlayan isim cümlesi:

“İşçiler çok çalıştıklarından dolayı yoruluyorlar”

تَعَبَ الْعَمَالُ لِأَنَّهُمْ يَشْتَغِلُونَ كَثِيرًا

4.6. Mef‘ûlü lieclih, Belirli ve Belirsiz Olarak Görünmekte Üç Çeşittir

Birincisi: Mesela;

“Babamın önünde hürmet için kalktım”

قَمْتُ إِجْلَالًا لَوَالِدِي

cümlesindeki (إِجْلَالًا) kelimesi gibi nekre olur.

İkincisi: Mesela;

“Doğru yolu göstermen için sana soruyorum”

أَسْأَلُكَ قَصْدَ الْإِسْتِشَارَةِ

cümlesindeki (قَصْدَ) kelimesi gibi muzâf olur.

Üçüncüsü: Mesela;

“Korktuğumdan dolayı kavgadan vazgeçmem”

لَا أَقْعُدُ الْجَبْنَ عَنِ الْهَيْجَاءِ

cümlesindeki (الْجَبْنَ) kelimesi gibi belirli olur.

4.7. Karine Bulunduğu Takdirde Mef'ûlü lieclihin Hazf Edilmesi

Karine bulunması durumunda mef'ûlü lieclih hazf edilebilebilir.⁵⁴⁰ Mesela;

“Allah’a şükür için ibadet edin ve itaat edin.” فاعْبُدُ اللَّهَ شُكْرًا وَأَطِعهُ شُكْرًا

cümlesinde (أَطِعهُ شُكْرًا) den sonra (لَهُ) kelimesi düşürülmüş bulunmaktadır. Mesela;

“Şaşkınlığınız için Allah size açıklama yapıyor.” 541...يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ أَنْ تَضِلُّوا...

ayet-i kerimesinde (أَنْ تَضِلُّوا) derken (كراهة) kelimesini, yani masdar-ı müevveli kullanmamıştır. (أَنْ تَضِلُّوا) burada masdar-ı müevveldir, mef'ûlü lieclihtir. Bazen de, mef'ûlü lieclih kalır, âmili düşürülebilir. Mesela;

“Neden köye yöneldin?” لَمْ قَصَدْتَ إِلَى الْقَرْيَةِ

diye sorulan bir soruya cevap olarak (بُعْدًا عَنِ الضَّوْءِ) “Gürültüden uzaklaşmak için” derken fiilin düşürüldüğü gibi.⁵⁴²

4.8. Atıf Yapılmadan Veya Bedel Olmadan Mef'ûlü lieclih, Mansûb Veya Mecerûr Olması

Atıf yapılmadan veya bedel olmadan mef'ûlü lieclih, mansûb veya mecerûr olsun birden fazla olmaz yani teaddüd etmez.⁵⁴³ Mesela;

544...وَلَا تُمَسِّكُوهُمْ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا...

“Haksızlık ederek ve zarar vermek için onları tutmayın”

derken (ضِرَارًا) mef'ûlü lieclihtir. (لِّتَعْتَدُوا) ise (ضِرَارًا) kelimesinin câr-ı mecerûrudur. Ancak (ضِرَارًا), (مَضَارِينَ) manasında hâl yapılırsa o zaman (لِّتَعْتَدُوا) mef'ûlü lieclih olur. Mesela;

طَاطًا رَأْسَهُ أَمَامَ عَظْمَةِ اللَّهِ أَحْبَاتًا خُشُوعًا تَوَاضَعًا

“Allah’ın büyüklüğü karşısında saygı, huşû’ ve tevâzu’ için başını eğdi”

Örneğe baktığımız da (أَحْبَاتًا), (خُشُوعًا) ve (تَوَاضَعًا) kelimelerinin mef'ûlü lieclih olduğunu görürüz. Bu üç kelimenin bedel olması hasebiyle mef'ûlü lieclih teaddüd etti.

⁵⁴⁰ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/240.

⁵⁴¹ Nisâ, 4/176.

⁵⁴² ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/241.

⁵⁴³ Uralgiray, *a.g.e.*, s. 327.

⁵⁴⁴ Bakara, 2/231.

4.9. Mef'ûlü Leh (Lieclih) İle İlgili Birtakım Kurallar

Mef'ûlü lieclih'in temel kurallarını sıralayacak olursak;

1- Mef'ûlü lieclih, cümlede işlenen fiilin oluş sebebini bildiren, aynı fâil tarafından, aynı zamanda işlenen bir *masdar* demektir.⁵⁴⁵ Mesela;

يسارع المسلمون إلى أداء زكاة الفطر تطهيراً لأموالهم

“Müslümanlar mallarını temizlemek için fıtır sadakasını eda etmeye koşuyorlar.”

Yukarıdaki örneğe baktığımızda (تطهيراً) kelimesinin mastar olup mef'ûlü lieclih olduğunu görürüz. Aynı zaman yapılan fiilin (يسارع) sebebini de (تطهيراً) kelimesi açıklamaktadır.

2- Hükmü, cümledeki fiilin sebebini gösterip aynı fâil tarafından aynı zamanda işlenmişse mansûbdur. Mesela;

“Ordu komutana saygı için durdu”

وقف الجند إجلالاً للأمير

“Sana saygı için kalktım”

قمت احتراماً لك

“Muhammed ilerlemek için kitabı ezberledi”

حفظ محمد الكتاب رغبةً في التقدّم

3- Mef'ûlü lieclih mansûb da olsa mecrûr da olsa teaddüd etmez. Çünkü bir fiilin sebebi tek bir şey olur. Bir âmil için bir tane mef'ûlü lieclih olması gerekir. Mef'ûlü lieclih'i atıf yapmakta veya bedelinin olmasında da bir engel yoktur. Atıf yapılmasına örnek Hz Ali (r.a)'ın şu sözü örnek verilebilir;⁵⁴⁶

لا تلتقى بدمهم الشفتان استصغاراً لقدرتهم وذهاباً عن ذكرهم

4.10. Mef'ûlü Leh (Lieclih)'in 'Îrâbı

⁵⁴⁷ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ

يَجْعَلُونَ : Fiili muzaridir. Merfû'dur. Ref' alâmeti sondaki nûnun i'râbının sübûtudur; çünkü o 'efâl-i hamse' dendir. Çokluk vavı ise fâildir.

أَصَابِعَهُمْ : Mef'ûlü bih, mansûbtur. Ve muzâftır. Hâ ise muzâfun ileyhtir. Mim cemi alametidir.

⁵⁴⁵ el-Anfâkî, *a.g.e.*, II/ 114

⁵⁴⁶ 'Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/241.

⁵⁴⁷ Bakara 2/19.

فى : Harf-i cer'dir.

أَدَانِهِمْ : İsmi mecrûr ve muzâftır. Hâ ise muzâfun ileyhtir. Mim cemi alametidir.

مِنْ : Harf-i cerdir.

الصَّوَاعِقِ : İsm-i mecrûrdur.

حَذَرَ : Mef'ûlû lieclih, mansûbtur. Nasp alameti açık fethadır. Ve muzâftır.

الْمَوْتِ : Muzâfun ileyh, mecrûrdur.

5. MEF 'ÛLÛ ME'AH (المفعول معه)

5.1. Tanım

Atıf yapılması lâfzen ve manen doğru olmayan ve (مع) manasında olan (و) dan sonra zikredilen mansûb isimdir.⁵⁴⁸ Mef'ûlû me'ah beraberlik ifade eder.⁵⁴⁹ Mutlaka (و) dan sonra ve lâzım fiilden sonra gelmesi gerekir.⁵⁵⁰ Başka bir deyişle; bir fiil veya şibih fiili takip eden bir (و) harfinden (vavul-maiyye)⁵⁵¹ sonra gelen, bununla birlikte anlam bakımından kendisinden önceki kısma atfı mümkün olmayan mansûb isme *mef'ûlû me'ah* (المفعول معه) denir.⁵⁵² Mef'ûlû me'ah bir fiil cümlesinde fiilin vukû' esnasında fâile eşlik eden isim bir kelimedir.⁵⁵³ Ayrıca mef'ûlû me'ah cümleye eklenen fazlalık isimdir⁵⁵⁴ ve müfred kelimedir.⁵⁵⁵ Mesela;

“Bekir ile beraber yapmadın”

مَا صَنَعْتَ وَبَكْرًا

“Nil boyunca yürüdüm.”

سَرْتُ وَالنَّيْلَ

Birinci örnekte (ما), istifhamiyye olup mef'ûlû bihtir. (صَنَعْتَ) fiil ve fâildir. (و), (مع) manasındadır. Atıf yapılması doğru değildir. Çünkü merfû' munfasıl zamir üzerine

⁵⁴⁸ Sibeveyh, *a.g.e.*, I/297, Ayrıca bkz., İbnu's-Serrâc, *a.g.e.*, I/209; ez-Zemaşşerî, *el-Mufaşşal*, s. 73; İbn Hişâm el-Ensarî, *a.g.e.*, s. 258; el-Ezherî, *a.g.e.*, I/528; eş-Şabbân, *a.g.e.*, II/132; İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 246; Ahmed el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 211.

⁵⁴⁹ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 167, Ayrıca bkz., Talû, *a.g.e.*, III/ 202.

⁵⁵⁰ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/439.

⁵⁵¹ Hıfînî-Ṭumûm-Diyâb, vd., *a.g.e.*, s. 54; Ayrıca bkz., Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 167.

⁵⁵² el-Ezherî, *a.g.e.*, I/528, Ayrıca bkz., Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 687.

⁵⁵³ Aslan, *a.g.e.*, s. 148.

⁵⁵⁴ İbn Hişâm el-Ensarî, *a.g.e.*, s. 258, Ayrıca bkz., el-Ezherî, *a.g.e.*, I/528; İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 246;

‘Abbâs Ḥasan, *a.g.e.*, II/305; el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 475, ‘Abdul‘azîz, *a.g.e.*, s. 282.

⁵⁵⁵ ‘Abbâs Ḥasan, *a.g.e.*, II/305. Müfreden kasıt vavdan sonra cümle ve benzerlerinin olmamasıdır.

atıf yapılabilmesi için, önce o zamirin merfû‘ munfasıl zamirle te'kid edilmesi veya arada bir fasılanın bulunması gerekir.⁵⁵⁶ Yani atıf halinde;

“*Sen ve Bekir yapmadın*” ما صنعتَ انتَ و بكر

denilmesi gerekir. Yukarıdaki misalde ise öyle denmemiştir. Bundan dolayı (بكر) kelimesi mef'ûlü me'ah olur. Mezkûr ikinci misalde ise; atfa manen mani vardır. Çünkü (و) atıf olursa mana "*Ben ve Nil yürüdük*" olurdu ve yanlış bir anlam çıkardı. Çünkü Nil'in yürümesi mümkün değildir. Başka bir örnek incelemek gerekirse;

“*Kitapla(kitap okuyarak) uzun müddet oturdum.*” جلسْتُ و الكتابَ طويلاً

Örneğine baktığımızda (الكتاب) kelimesi mef'ûlü me'ah'tır. Çünkü (الكتاب) kelimesi (و) dan önceki fiile bizzat iştirak etmemiştir. Fiil, sadece mütekellim şahıştan sudur etmiştir. (الكتاب) kelimesi ise fiilin vukû‘ esnasında fâile eşlik etmiştir. Buradaki (و) harfi vavul-maiyyettir.

Beraber, birlikte manasına gelen (مع)'yla aynı anlamı taşıdığı için bazı gramerciler ona da mef'ûlü me'ah demişlerse de onun zarf olduğu görüşü daha ziyade tercih edilmiştir.⁵⁵⁷

Mef'ûlü me'ahın beraberlik bildirdiğine dair şöyle bir örnek de verebiliriz;

“*Muhammed lamba eşliğinde ezberledi*” حفظ محمد و المصباح

Bu örnekte aslında şu söylenmek istenmiştir.

حفظ محمد كتابه في الليل مع وجود المصباح امامه للإستضاءة به.

“*Muhammed gece kendisini aydınlatması için önünde bulunan lambayla birlikte kitabını ezberledi*”

Mesela gitmek istediğin bir yerin adresini sorduğunda;

“*Yeni cadde boyunca git*” اذهب و الشارع الجديد.

Aslında bu cümle şöyle söylenmek istenmiştir;

اجعل ذهابك مصاحباً للشارع الجديد.

“*Gidişinde bu yeni caddeyi esas al.*”

⁵⁵⁶ Talû, *a.g.e.*, III/ 202.

⁵⁵⁷ İbn Hişâm el-Enşârî, *a.g.e.*, s. 193, Ayrıca bkz., İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 246; Feyyâd, *a.g.e.*, s. 126; Fâdıl es-Sâmîrâî, *ed-Dirâsâtü'n-Nahviyye ve'l-Luğaviyye 'Inde'z-Zemaşşerî*, Bağdat 1971, s. 348; el-Faqlî, *a.g.e.*, VII/ 136; Hıdır, *a.g.e.*, II/ 48; el-Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 22; Yasdîman, *a.g.e.*, s. 600.

Birinci cümle ile ikinci cümle arasında anlam bakımında hiçbir fark yoktur. Birinci cümle ile söylersek sözü fazla uzatmadan tek cümle ile derdimizi anlatmış oluruz.

Mef'ûlû me'ah ya fâilde beraberlik bildirir; ya da mef'ûl de beraberlik bildirir.⁵⁵⁸ Mesela;

“Deniz boyunca yürüdüm.”

سرت و البحر

“Sana kardeşinle beraber bir ekmek yeter.”

كفاك و اخاك خبز

Mef'ûlû me'ahın âmili fiil, şibh-i fiil veya manay-ı fiildir.⁵⁵⁹ Şibih fiilden kasıt onun fiil gibi amel eden ismi fâil, ismi mef'ûl , mastar ve isim fiildir. Mesela;

“Öğrenci yol boyunca yürüdü.”

مشى التلميذ و الطريق

“Ben bahçeler boyunca yürüyorum”

انا سائر و الحدائق

“Araba şöförü ile birlikte terk edilmiştir”

السيارة متروكة و السائق

“Kaldırımında yürümen hoşuma gidiyor”

يعجبني سيرك و الطَّوَّار

ای أمهل نفسك مع الغضب

رُوَيْدَكَ و الغضب

“Kızgınlık anında kendini serbest bırak”

İstifham için olan (ما) ve (كيف) den sonra gelen ma'iyye vâvı olarak kendisinden sonra gelen ismi nasp eder. Çünkü âmili vücûben mahzûf olmuştur ve mef'ûlû me'ah olmak üzere mansûb olurlar.⁵⁶⁰ Mesela;

ای ما تكون و صديقك

ما انت و صديقك

“Sen arkadaşınla beraber olmadın”

ای كيف تكون و الامتحان

كيف انت و الامتحان

“Sınavın nasıldı?”

Mef'ûlû me'ah âmiline veya musahibine tekaddüm edemez.⁵⁶¹ Yani mef'ûlû me'ah fiilden sonra olması gerekir.⁵⁶² Mesela;

⁵⁵⁸ Talû, *a.g.e.*, III/ 203.

⁵⁵⁹ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/446, Ayrıca bkz., el-Ezherî, *a.g.e.*, I/531; 'Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/305; el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 480; 'Abdul'azîz, *a.g.e.*, s. 284; Talû, *a.g.e.*, III/ 203.

⁵⁶⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/531, Ayrıca bkz., 'Abdul'azîz, *a.g.e.*, s. 282. Talû, *a.g.e.*, III/ 203; Aslan, *a.g.e.*, s.149.

⁵⁶¹ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/440, Ayrıca bkz., İbn Dehhân, *a.g.e.*, s. 246; el-Fağlî, *a.g.e.*, s.135; 'Abbâs Hâsan, *a.g.e.*, II/308; el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 480; Talû, *a.g.e.*, III/ 203.

⁵⁶² İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 258.

مشى و الحديقة الرجل

والحديقة مشى الرجل

denemez.

Mef'ûlü me'ahın vavı hazfedilemez⁵⁶³ ve mef'ûlü me'ah vavdan sonra vâki' olan bütün isimlerle kıyas edilir.

Bir kelimenin mef'ûlü me'ah olabilmesi üç şart vardır.⁵⁶⁴ Bunlar;

1- Mef'ûlü me'ahın cümleye eklenen fazlalık bir isim olması. Yani mef'ûlü me'ah olmadan da cümlenin doğru olması. Mesela;

“Zeyd, güneşin doğmasıyla kalktı”

قام زيد و طلوع الشمس

Örneğe baktığımızda (طلوع الشمس) kelimesi mef'ûlü me'ah olduğunu görürüz. Çünkü Zeyd kalkma işini güneşin doğması ile beraber yapmıştır. Burada mef'ûlü me'ah olan (طلوع الشمس) kelimesi olmasa da bu cümle tek başına (قام زيد) olarak anlam ifade edecekti. O hâlde (طلوع الشمس) kelimesi bu cümlede fazlalıktır ve buradaki (و) vâvu'l-maiyyedir. Ama şöyle bir cümle olsa idi;

“Saîd ve Hâlîl ortak oldu.”

اشترك سعيد و خليل

bu cümlede (و) dan sonra gelen kelimeye fazlalık diyemeyiz. Çünkü Said kendi kendine ortak olamaz. Bundan dolayı Hâlîl bu cümlenin asıl öğelerindendir ve ma'tûf olur. Burada kullanılan (و) da vâvu'l-ma'îyye değil atıf vavıdır.

2- Öncesinde bir cümle olması gerekir. Eğer öncesinde cümle gelmezse atıf yapılmış olur. Mesela;

“Herkes kendi hâlinde?”

كلُّ امرئ و شأنه

Cümlesinde (و) dan sonra gelen (شأنه) kelimesi ma'tûftur. (كلُّ) kelimesi mübteda, (امرئ) kelimesi muzâfun ileyh, (شأنه) kelimesi ise muzâfa ma'tûftur. Cümlenin haberi ise vücûben mahzûfur. Bu cümlenin hazıfsız takdiri ise şöyledir;

“Herkes kendi durumu ile beraberdir.”

كلُّ امرئ و شأنه مقترنان

3- Vav'ın (مع) manasında olması gerekir. Mesela;

“Hâlid geldi ve Said öncesinde/sonrasında geldi.”

جاء خالد و سعيد قبله. او بعده

⁵⁶³ İbnu's-Serrâc, **a.g.e.**, I/212, Ayrıca bkz., 'Abbâs Hasan, **a.g.e.**, II/310.

⁵⁶⁴ el-Ezherî, **a.g.e.**, I/529, Ayrıca bkz., el-Galâyînî, **a.g.e.**, s. 476.

Buradaki (و), (مع) manasında değildir. Çünkü Hâlid, Said'den ya önce gelmiştir ya da sonra gelmiştir. Eğer vâvu'l-ma'îyye dersek anlam şu şekilde bozulabilir;

“Hâlid Saîd ile beraber öncesinde/sonrasında geldi.” جاء خالد مع سعيد قبله. او بعده

Bütün şartlarını tamamlayan mef'ûlü me'aha birkaç örnek vermek gerekirse;

“Ali dağ boyunca yürüdü” سار عليّ والجبال

“Oruçlu güneşin batmasıyla iftar etti.” أفطر الصائم وغروب الشمس

“Ordu sabah ışıyla düşman bölgelerine saldırdı.” هجم الجيش والفجر على مواقع العدو

Mef'ûlü me'ah Türkçe'de " **beraber ve birlikte** " gibi anlamlarda kullanılır. Mef'ûlü me'ah Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ayetlerde kullanımları ve bu ayetlerde mef'ûlü me'ahın aldığı anlamlar şöyledir;

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِىِ مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ⁵⁶⁵

"Ve andolsun ki biz, Dâvûd'a, katımızdan lûtfettik, üstünlük verdik. Ey dağlar dedik, onunla berâber tenzîh edin beni ve **ey kuşlar**, siz de ve ona, demiri yumuşattık."⁵⁶⁶

"Andolsun ki, biz Davud'a tarafımızdan bir fazilet verdik. "Ey dağlar! Onunla beraber tesbih edin." dedik ve bunu **kuşlara da** (emrettik) ve ona demiri yumuşattık."⁵⁶⁷

"Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve **kuşlar**! Davut tesbih ettikçe siz de onunla beraber tesbih edin..."⁵⁶⁸

Görüldüğü gibi meallerde aynı mahiyette farklı lafızlarda mef'ûlü me'aha anlamlar takdir edilmiştir. Ayetteki (وَالطَّيْرَ) kelimesi mef'ûlü me'ah'tır. Hz Davut'la beraber dağlar ve kuşların da Allah'ı tesbih etmesi isteniyor.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ⁵⁶⁹

"O gün Rabbin onları ve **Allah'ı bırakıp da taptıkları şeylerle beraber toplar** ve: "Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendi kendilerine mi yoldan saptılar?" der.

فَقَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Sebe', 34/10.

⁵⁶⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, **Kur'an-ı Kerim ve Meali**, İstanbul 2007.

⁵⁶⁷ Muhammed Hamdi Yazır, **Kur'an-ı Kerim ve Meâl-i Şerifi**, (Haz. ve Not. Ertuğrul Özalp), İşaret Yay., İstanbul 2000. s. 430.

⁵⁶⁸ Hüseyin Atay, Yaşar Kutluay, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı**, T.D.V., Ankara 1986. s. 426.

⁵⁶⁹ Furkân, 25/17.

⁵⁷⁰ Enbiyâ', 21/79.

"Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik. **Kuşları** da tesbih eden dağlarla **birlikte** Davud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız."

وَإِئْتِ عَلَيْهِمْ نَبَأُ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِي⁵⁷¹

"Onlara Nuh'un başından geçenleri anlat: Milletine, 'Ey milletim! Eğer durumum, Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa ki ben Allah'a güvenmişimdir siz ve **koştüğunuz ortaklar elbirliği edin**;(ortak koştuklarınızla birlikte) yapacağınız iş sonra size bir tasa vermesin. Sonra onu bana uygulayın ve beni ertelemeyin' demişti."

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ⁵⁷²

"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi onu da yapamazlardı. Artık onları uydurdukları **şeylerle** başbaşa bırak."

Bu son ayetteki mef'ûlü me'ahın açıklaması tezimizin ilerleyen kısmında tafsilatlarıyla gelecektir.

5.2. Ma'îyye Vâvı İle Atıf Vavı

Vâvu'l-ma'îyyeden sonra gelen kelimenin ma'tûf oluşuna iki temel engel bulunmaktadır.⁵⁷³ Bunlar;

a. Atıf Kuralına Aykırı Olması

Bir fiilde muttasıl-merfû' bir zamir veya gizli merfû' bir zamir varsa ve atıf bu zamire yapılacaksa, bu durumda önce söz konusu muttasıl zamir, munfasıl bir zamirle te'kid edilir, atıf bu işlem后会 sonra yapılır. Mesela;

"Selim ile birlikte botanik bahçede gezdik." تجَوَّلْتُ وَ سَلِيمًا فِي حَدِيقَةِ النَّبَاتَاتِ

dediğimiz zaman buradaki vavın, vâvu'l-ma'îyyeden başka birşey olması mümkün değildir. Eğer atıf dersek buna cümleinin şu şekilde olması gerekir;

⁵⁷¹ Yûnus, 10/71.

⁵⁷² En'âm, 6/112.

⁵⁷³ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 687.

تجولتُ انا و سليمٌ في حديقة النباتات “Selim ve ben botanik bahçede gezdik.”

b. Anlamın Atıfa Müsait Olmaması

Vâvu'l-ma'iyeden sonra gelen kelimenin önceki kelimeye atfedilemeyeşine sebep bazen de bu iki kelimenin birbirine atfedilmesinin aklen ve mantıken doğru olmayışıdır.⁵⁷⁴ Yani vâvdan sonra gelen isim ile önce gelen ismin aynı fiilde ortak olmasının imkansızlığıdır.⁵⁷⁵ Mesela;

ذهبتُ فاطمة و طلوعَ الشمسِ “Fatma güneşin doğması ile gitti”

Bu cümlede gitme işinde, güneşin doğmasının Fatıma'yla ortak olması mümkün değildir. Buradaki anlam Fatıma'nın güneşin doğmasıyla birlikte gitmesini/gidişini ifade eder. Böyle bir durumda vâvın, ma'iyye vâvı sayılıp ondan sonra gelen ismin mef'ûlü me'ah olarak mansûb okunması gerekir. Başka şekilde okunması doğru değildir.

Vâvu'l-ma'iyye ile atıf harfî olan vâvı birbirinden ayırt etmenin kestirme bir yolu şudur: Şayet bu vâv harfî kaldırılarak yerine (أمام حول بين) gibi mekân zarfı veya (وقت حين زمن) gibi bir zaman zarfı getirmek mümkünse söz konusu harf atıf harfî değil, ma'iyye vâvıdır.⁵⁷⁶

Bir fiil cümlesinde (و) sonra gelen kelime fiile hem iştirak hem de beraberliğe uygun olabiliyorsa mef'ûlü me'ah olması ya da ma'tûf olması caiz olur.⁵⁷⁷ Mesela;

أخذَ الفائزَ الجائزةَ و أصدقائه

“Kazanan kişi ve arkadaşları ödül aldı”/ “Kazanan kişi arkadaşlarıyla beraber ödül aldı”

Cümlesinde (أصدقاء) kelimesi mansûb okunabileceği gibi merfû' da okunabilir. Çünkü (و) harfini vav'u'l-ma'iyye olarak kabul edersek ki; bu cümlede bu şekilde ele alınmaya müsait (أصدقاء) mef'ûlü me'ah olması hasebiyle mansûb olur. Diğer taraftan (أصدقاء) kelimesini fiile bizzat iştirak etmiş olduğunu kabul edersek ma'tûf olması hasebiyle merfû' olur. Bu durumda (و) harfini de atıf harfî olarak ele alırız.

⁵⁷⁴ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 687.

⁵⁷⁵ Sarmış, *a.g.e.*, s. 528.

⁵⁷⁶ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 687.

⁵⁷⁷ Aslan, *a.g.e.*, s.150.

5.3. Vâv'dan Sonraki Durumlar

Vâv'dan sonra vaki olan ismin dört hâli vardır.⁵⁷⁸ Bunlar;

a. Ma 'iyye Vâvı Üzerine Nasp Edilmesinin Vacip Olması:

Bu durumda atıf caiz değildir. Atıf yapılmasına manevi ve sinaî bir engel vardır.⁵⁷⁹ Bundan dolayı atıf yapılırsa cümlelerin anlamı bozulur. Mesela;

“Hâlil gece gitti.”

سافر خليل و الليل

Bu örnekte ma 'iyye vâvı üzerine nasp etmek vaciptir. Çünkü burada atıf yapılması hâlinde anlam bozulur. Eğer (الليل) kelimesi ma 'tûf yaparsak cümle;

“Hâlil gitti ve gece giti.”

سافر خليل و سافر الليل

olmuş olur ki bu da anlamı bozar. Mesela;

“Said güneşin doğmasıyla döndü”

رجع سعيد و الشمس

Bu cümlede de atıf mümkün değildir. Eğer (الشمس) kelimesi ma 'tûf yapılırsa cümle;

“Said döndü ve güneş döndü.”

رجع سعيد و رجع الشمس

olur. Güneş dönemeyeceğine göre burada atıf yapmak anlamı bozar. Mesela;

...فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ⁵⁸⁰

Bu ayete şu şekilde mealler verilmiştir: " Siz ve koştüğünüz ortaklar elbirliği edin"⁵⁸¹, "Siz de, ortaklarınız da toplanın, ne yapacağınızı kararlaştırın"⁵⁸², " Artık siz ve ortaklarınız her ne yapacaksanız toplanıp bütün gücünüzle karar veriniz"⁵⁸³, " siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınız işi kararlaştırın da işiniz başınıza dert olmasın."⁵⁸⁴ ayete verilen meallere anlaşılan burada atıf yapmanın mümkün olmadığıdır. Çünkü eğer atıf yaparsak şöyle bir anlam çıkabilir. "Kendi işiniz hakkında bir karar

⁵⁷⁸ eş-Şabbân, *a.g.e.*, II/138, Ayrıca bkz., el-Bakâi', *a.g.e.*, I/201-202; 'Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/308; İbn Hişâm el-Ensârî, *Qaṭru'n-Nedâ* adlı eserinde vav'dan sonra gelen ismin üç hâli olduğunu söylemiştir. Bkn., İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 259; el-'Abdul'azîz, *a.g.e.*, s. 284. el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 476;

⁵⁷⁹ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/533, Ayrıca bkz., İbn Hişâm el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 259.

⁵⁸⁰ Yûnus, 10/71.

⁵⁸¹ Atay-Kutluay, *a.g.e.*, 216.

⁵⁸² Gölpınarlı, *a.g.e.*,

⁵⁸³ Yazır, *a.g.e.* s. 218.

⁵⁸⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an Kerim'in Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Nesriyat, İstanbul ts., s. 216.

verin ve ortaklarınız hakkında bir karar verin". Böyle bir anlam ayetin mefhumuna terstir. Çünkü ayette murad edilen ortaklarla beraber karar verilmesidir. Bundan dolayı oradaki vâv, vâvu'l-ma'yyedir. (شركاء) kelimesi de mef'ûlü me'ahtır.⁵⁸⁵

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ...⁵⁸⁶

"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler..."

Burada eğer (الْإِيمَانَ) kelimesini (الدَّارَ) kelimesine atfedersek anlam bozulur. Çünkü evde oturulur (تَتَبَوَّءُوا) ama iman da böyle bir şey mümkün değildir. Bundan dolayı buradaki vâv vâvu'l-ma'yyedir ve (الْإِيمَانَ) kelimesi de mef'ûlü me'ahtır.

Bu iki ayetteki vâvın atıf yapılmasının caiz olduğu bazı kaynaklarda geçmiştir.⁵⁸⁷ Buradaki (الْإِيمَانَ) ve (شركاء) kelimeleri mahzûf fiillerin mef'ûlü bihleri kabul edilip oradaki vâvın atıf olduğunu söylemişlerdir. Ve bu mef'ûlü bih olan kelimelere (ادعوا) ve (اجمعوا) fiilleri takdir edimiştir.

b. Atıf Yapmak Caiz Olduğu Hâlde, Vâvu'l-Ma'yye Üzerine Nasbın Tercih Edilmesi:

Bu tür durumlarda atıf caiz olmakla beraber atıf yapmak ma'yye vâvı üzerine nasp yapmaktan daha zayıftır. Çünkü örneklerde görüleceği gibi merfû' muttasıl zamir üzerine atıf yapmak için merfû' muttasıl zamir ile atıf vâvı arasına te'kid için bir munfasıl zamir veya bir fasılanın girmesi gerekir.⁵⁸⁸ Mesela;

جئْتُ أَنَا وَخَالِدٌ

"Ben ve Hâlid geldik."

اذهب أنتَ وسليمٌ

"Sen ve Selim gidin"

جئْتُ وَخَالِدًا

"Hâlid'le beraber geldim."

اذهب وسليماً

"Selimle beraber git"

Mansûb muttasıl zamir ile ilgili örnek:

اكرمتك انت وسعيد

"Sana ve Said'e ikram ettim."

اكرمتك وسعيداً

"Said ile sana ikram ettim."

⁵⁸⁵ İbn Ya'îş, *a.g.e.*, I/442.

⁵⁸⁶ Haşr, 59/9.

⁵⁸⁷ el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 477.

⁵⁸⁸ el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 478.

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ⁵⁸⁹

“İbrahim: ‘And olsun ki sizler de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz’ dedi.”

Mecrûr muttasıl zamir üzerine atıf yapmak cumhura göre caiz değildir.⁵⁹⁰ Şöyle denemez;

“Sana ve babana iyilik ettim.”

أَحْسَنْتَ إِلَيْكَ وَأَبِيكَ

Bilakis bu cümlelerin doğru biçimi şöyle olmalıdır;

“Babanla sana iyilik ettim.”

أَحْسَنْتَ إِلَيْكَ وَأَبَاكَ

Mesela;

...وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَتَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ...⁵⁹¹

“Kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'dan sakınmakla beraber akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının.”

Bu tür durumlarda ma‘iyye vâvı üzerine nasp etmek lafzı ve manevi ayıptan kaçınmak içindir. Lafzı ayba misal;

أسرعت والصدق/الصدق “Arkadaşla beraber hızlandım/Ben ve arkadaş hızlandım.”

Bu örnekte (الصدق) kelimesi merfû‘ muttasıl zamir üzerine atıf edip ref etmek caiz olduğu gibi ma‘iyye üzerine nasp etmekte caizdir. Ma‘iyye üzerine nasp etmek efdal olandır. Çünkü merfû‘ muttasıl zamir üzerine atıf yapmak için bir fasılanın olması gereklidir.⁵⁹²

Manevi ayba misal ise;

لو تركت الناقة وفصيلها لرضعها⁵⁹³

“Deveyi süttten kesilmiş yavrusuyla birlikte bırakırsan ondan süt emer.”

Eğer (فصيل) kelimesini (الناقة) kelimesine atıf edersek anlam şöyle olur;

⁵⁸⁹ Enbiya, 21/54.

⁵⁹⁰ İbn Ya‘îş, **a.g.e.**, I/444, Ayrıca bkz., el-Galâyînî, **a.g.e.**, s. 478.

⁵⁹¹ Nisâ, 4/1.

⁵⁹² ‘Abbâs Hasan, **a.g.e.**, II/310.

⁵⁹³ İbnu’s-Serrâc, **a.g.e.**, I/210.

لو تركت الناقة وتركك فصيلها لرضعها

“Deveyi ve süttten kesilmiş yavrusunu bırakırsan ondan süt emer.”

Bu şekilde cümlede asıl söylenmek istenen anlam bozulmaktadır. Bundan dolayı ma‘iyye üzerine nasp etmek en uygun olanıdır.

c. Mütekellim Tarafından Maiyye'nin Kast Edilmesi ve Ma‘iyye Üzerine Nasp Edilmesi:

Bu tür durumlarda atıf mümkün değildir. Çünkü atıf yapılan bir işte ortaklık bildirir. Ama örneklerde görüleceği gibi mütekellim burada ortaklık kastetmemiştir.⁵⁹⁴ Mesela;

“Zenginlikle beraber kibir seni aldatmasın.”

لا يغرك الغنى و البطر

“Tok olmakla beraber yemek hoşuna gitmesin”

لا يعجبك الأكل و الشبع

İkinci örneğe baktığımız zaman burada atıf yapmanın mümkün olmadığını görürüz. Çünkü mütekellim, muhatab olan kişinin toklukla beraber yemekten hoşlanmama gereğini belirtmiş. Eğer atıf yapılsa idi muhatab hem yemek yemekten hemde tok olmaktan hoşlanmayacaktı ve anlamsız olacaktı.

d. Atıf Üzerine Ref Etmenin Vacip Olması:

Bu tür durumlarda ma‘iyye üzerine nasp yapmaya bir engel vardır. Fiil veya şibh fiilde iştirak (ortaklık) anlamı olmasından dolayı fiil veya şibh fiil teaddüdü gerektirir. Bundan dolayı da ma‘iyye üzerine nasp edilmesi mümkün olmayıp, atıf etmek vacip olur.⁵⁹⁵ Mesela;

“Kaplan ve fil dövüştü.”

تقاتل النمر و الفيل

“Adil ve zalim düşman oldu.”

إختصم العادل و الظالم

“Tacir ve üretici anlaştı.”

اتفق التاجر و الصانع

Her üç örnekteki fiillerde ortaklık anlamı olduğundan dolayı işi yapan kişilerin teaddüdü gerekli oldu. Çünkü tek başına savaş olmayacağı gibi düşmanlık ve anlaşma

⁵⁹⁴ el-Galâyînî, *a.g.e.*, s. 478.

⁵⁹⁵ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/533, Ayrıca bkz., ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/311.

da olmaz. Müşareket anlamı katan bu fiillerde vâvdan sonra gelen kelimeyi atıf etmek vaciptir.

Bütün bu anlatılan durumlardan sonra şöyle bir neticeye varabiliriz. Eğer atıf etmek ve ma‘iyye üzerine nasp etmek uygunsa her iki durumda da cümlemin anlamının bozulmaması gerekir. Atıf, mat‘ûf ve mat‘ûfun aleyh arasında manada kesin bir ortaklık gerektirir. Zaman ortaklığının olması şart değildir. Mesela;

“Mahmut ve Salih beni yolculukta unuttu.” نَسِينِي محمود و صالح في السفر

Örneğe baktığımızda manada tam bir ortaklığın olduğu görülür. (نَسِينِي محمود و أنسانی صالح) denildiği zaman da anlamda bir bozulma olmuyor. Ama zaman konusunda ortaklık olması şart değildir. Müttekellimi yolculukta unutan Mahmut ve Salih aynı yolculukta da unutmuş olabilirler veya değişik yolculuklarda unutmuş olabilirler. Müttekellimin Mahmut ve Salih'i aynı anda zikretmesi zamanda ortaklık anlamına gelmez.

Ma‘iyye üzerine nasp etmede ise zamanda ortaklık olma şartı vardır. Ama fiilde ortaklık olma şartı yoktur.⁵⁹⁶ Mesela;

“Kervan çöl boyunca gitti.” سافر الرحالة و الصحراء

Örnekte zamanda ortaklık olduğu hâlde manada ortaklık yoktur. Çünkü çöl(الصحراء) sefere çıkmaz. Ama yolcular çölde yürüyecekleri için aynı zamanda gerçekleşiyor.

5.4. Mef‘ûlü Me‘ahın ‘Îrâbı

مشينا و ساحل البحر

مشي : Mâzî fiil, sukûn üzerine mebnidir. Çünkü fâile delalet eden zamire bitişmiştir.

نا : Fâil, mahallen merfû‘dur.

و : Vâvu'l-Ma‘iyye, mebnidir.

ساحل : Mef‘ûlü me‘ah, fetha ile mansûbtur.

البحر : Muzâfun ileyh, kesra ile mecrûrdur.

⁵⁹⁶ ‘Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II/311.

İKİNCİ BÖLÜM

EN'ÂM SURESİNDE MEF'ÛLLERİN KULLANILMASI

1. En'âm Suresi Hakkında Genel Bir Bilgi

Mushaftaki sıralamada 6., iniş sırasına göre 55. suredir. Sure 165 ayettir. Hicr suresinden sonra, Saffât suresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Tamamına yakının Mekke'de indiği hususunda ittifak vardır. Abdullah b. Ömer'e ulaşan rivayete göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: " *Enam suresi bana toplu indi. 70.000 melek tesbih ve hamd sözleriyle inişine eşlik etti*". Abdullah b. Abbas'tan aktarılan bir rivayette de Mekke' de bir defada indiği teyit edilmiştir. Ancak birkaç ayetinin Medine'de indiğine dair görüşler de vardır.

Surenin adı olan En'âm sözlükte "deve" anlamına gelen, ayrıca sığır, koyun gibi bazı evcil hayvanlarla ceylan, geyik ve benzeri yabani hayvanlar ve bazı binek hayvanları için de kullanılan "neam" kelimesinin çoğulu olup bu suresin 136, 138, 139 ve 142. ayetlerinde altı defa tekrar edilmiştir. Söz konusu ayetlerde Arapların hayvanlarla ilgili bazı uygulamaları ve telakkileri anlatıldığı için sureye bu isim verilmiştir.

Surenin konusu ağırlıklı olarak Allah'ın birliği (tevhid), ilim, irade, kudret, adelet gibi sıfatlar; peygamberlik, vahiy, yeniden dirilme, müşrik ve inkarcı zümrelerin bâtil inançlarının reddi, doğru inanca ulaşmanın yolları vb. itikadî konulardır. Hz Peygamber ve arkadaşlarına ümit ve teselli verilmiştir.⁵⁹⁷

En'âm sûresinin fazileti hakkında nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, sûrenin tamamının kendisine bir defada nâzil olduğunu ve kalabalık bir melek topluluğu tarafından dünyaya uğurlandığını ifade etmiştir. Sûrenin fazileti hakkında başka rivayetler varsa da bunlar sahih kabul edilmemiştir. Ancak sûre bu rivayetler sebebiyle

⁵⁹⁷ Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l- Kur'ân*, İnsân Yay., İstanbul 1986, I/461-463, Ayrıca bkz., Hayrettîn Karaman, İbrahim Kafî Dönmez, Mustafa Çağrı, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara 2007, II/368-369.

müslümanlar tarafından çok okunmuş ve güzel hatla yazılmıştır. Nitekim En‘âm sûresinin Yâsîn ve Mülk sûreleriyle beraber, “en‘âm-ı şerif” veya kısaca “en‘âm” denilen bir mecmua halinde güzel hatla yazılması hattatlar arasında bir gelenek haline gelmiştir. Bilhassa Osmanlı sanatkârları en‘âm-ı şeriflerin yazılması, tezhip edilmesi ve ciltlenmesi hususunda ince zevk ve hünelerlerini göstermişler, bu alanda İslâm sanatlarının en güzel örneklerini vermişlerdir.⁵⁹⁸

2. En‘âm Suresindeki Mef‘ûllerin Tahlili

Bu başlık altında En‘âm suresindeki mef‘ûllerin kullanım şekillerini inceleyeceğiz. Öncelikle içinde mef‘ûl olan ayeti yazıp mef‘ûl olan kelimelerinin altını çizip altına o mef‘ûlü çeşidini ve ‘irâbını vereceğiz. Kural dışı kullanılan, takdim ve te‘hir eden, hazf olan, âmili hazf olmuş bütün kullanım şekillerini de belirteceğiz. Şimdi ayetleri tek tek inceleyip mef‘ûl örnekleri inceleyeceğiz. Bu mef‘ûllerden kaynaklanan tercüme farklılıkları varsa onları da belirteceğiz.

1- الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. (Bunca âyet ve delillerden) sonra kâfir olanlar (hâla putları) Rab'leri ile denk tutuyorlar.”

(السَّمَاوَاتِ) kelimesi mef‘ûlü bihtir. Nasp alameti cem-i müennesi salim olduğundan dolayı kesradır. (الْأَرْضَ) kelimesi de (السَّمَاوَاتِ) kelimesine atfedilmiştir, mef‘ûldur nasp alameti sonundaki zahir fethadır.⁵⁹⁹

(الظُّلُمَاتِ) kelimesi yine mef‘ûldur. (وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ) cümlesinin hepsi (خَلَقَ السَّمَاوَاتِ) cümlesine atfedildiğinden onun ‘irâbı gibi ‘irâblanır. Ama (جَعَلَ) fiilini (صَيَّرَ) yani tahvil filleri olarak düşünersek o zaman (الظُّلُمَاتِ) fiilinin (جَعَلَ) kelimesinin 1. mef‘ûlü (النُّورَ) kelimesi ise 2. mef‘ûlü olur ve iki mef‘ûl almış olur. Böyle düşünüldüğü takdirde ayetin meali “Karanlığa aydınlığa dönüştüren...” olur.⁶⁰⁰ Fakat

⁵⁹⁸ Emin Işık, “En‘âm Süresi”, *DİA*, İstanbul 1995, XI/170.

⁵⁹⁹ Muhyiddîn ed-Dervîş, ‘*İrâbu'l-Kur‘ân ve Beyânûhu*, Dâru'l-İrşâd li Şu‘ûni'l-Camiyyeti, Suriye 1980, III/61, Ayrıca bkz., ‘Abdulvâhid Behçet Şâlih, *el-‘İrâbu'l-Mufasssal li Kitâbıllahi'l-Mürettel*, Dâru'l-Fikri li'n-Neşri ve't-Tevzî‘, Ürdün 1993, III/175.

⁶⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te‘vîlu'l-Kur‘ân*, Mü‘essetü'l-Risâle, , 1944 Beyrut, III/ 218; Ayrıca bkz., ez- Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s. 318.

(النُّور) kelimesi (الظُّلُمَاتِ) atfedersek ayetin meali "*Karanlığı ve aydınlığı vareden...*" olur. Çoğu tefsir kaynağı ikinci şekilde olanı tercih etmişlerdir.⁶⁰¹

2- هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ

"Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel (kıyamet günü) vardır. Siz hâla şüphe ediyorsunuz."

(خَلَقَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كم) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (خَلَقَ) kelimesi ve nasp alameti sukûndur. (أَجَلًا) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili (قَضَىٰ) kelimesi olup nasp alameti fethadır.⁶⁰²

(عِنْدَ) kelimesi mekân zarfıdır.⁶⁰³ Yani mef'ûlü fihtir. Fetha üzerine mebnidir. Âmili (تَمْتَرُونَ) fiilidir. Âmiline takdim etmiştir.

3- وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَخَيْرُكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ

"O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. Gizlinizi, açığınızı bilir. (Hayır ve şerden) ne kazanacağınızı da bilir."

(جَهْرَكُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili ise (بَعْلُمْ) fiilidir. (سِرَّكُمْ) kelimesi de (سِرَّكُمْ) kelimesine atfedilmiştir.⁶⁰⁴

(مَا) ise mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. (تَكْسِبُونَ) fiili ise sıla cümlesi olup 'irâbta mahâlî yoktur.⁶⁰⁵

4- وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ

"Rablerinin âyetlerinden onlara (kâfirlere) bir âyet gelmeye dursun, o âyetlerden ille de yüz çevirirler"

(تَأْتِي) fiiline muttasıl olarak gelen (هم) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (تَأْتِي) fiili olup nasp alameti sukûn üzerine mebni olmasıdır.

⁶⁰¹ Ebu Ubeyde, Ma'mer b. Müşennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hâncî, ts. Kahire, I/185.

⁶⁰² Şâlih, *a.g.e.*, III/175; Ayrıca bkz., Muhammed b. İsmail en-Nehhâs, *Îrâbu'l-Kur'ân*, Daru'l-Marife, II.Baskı, Beyrut 2008, s. 256.

⁶⁰³ Mahmûd Şâfi, *el-Cedvel fi 'Îrâbu'l-Kur'ân ve Şarfuhu ve Beyânûhu*, Dâru'r-Reşid, III. Baskı, Dimeşk 1995, IV/80.

⁶⁰⁴ Mahmûd Süleyman Yakût, *Îrâbu'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyyeti, Mısır ts., IV/1348, Ayrıca bkz., Şâlih, *a.g.e.*, III/177.

⁶⁰⁵ Şâlih, *a.g.e.*, III/177.

5- فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Gerçekten onlar, kendilerine Hak geldiğinde onu yalanlamışlardı. Fakat yakında onlara alay ettikleri şeyin haberleri gelecektir”

5. ayette (بِالْحَقِّ) kelimesi başında harf-i cer bulunduğundan dolayı mef'ûlü bih ğayr-ı sarihtir. Âmili (كَذَّبُوا) fiili olup nasp alameti sonundaki kesradır. Mahâllen mansûbtur. Daha önce de belirttiğimiz gibi başında harf-i cer bulunan mef'ûlü bihe mef'ûlü bih ğayr-ı sarîh denir. En'âm suresinde bunun kullanımı çoktur. Bundan dolayı bu örneklerin hepsini zikretmek konuyu uzatmak olacağından sadece bir kaç yerde bu şekildeki mef'ûller zikredilecektir. “*Îrâbu'l-Kur'ân*” eserlerine bakıldığında bu şekildeki kullanımlar car-mecrûr denilmiş ayrıca mef'ûlü bih ğayr-ı sarîh denilmemiştir.⁶⁰⁶

(جَاءَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (جَاءَ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.⁶⁰⁷

(يَأْتِي) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri ise mukaddem mef'ûlü bihtir. Fâilin önüne geçen buradaki mef'ûlü bihin âmili (يَأْتِي) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

6- أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ تُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا

وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ

“Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.”

(كَمْ) kelimesi mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmili (أَهْلَكْ) fiili olup, nasp mahâllinde sukûn üzerine mebnidir.⁶⁰⁸ (كَمْ) gibi sadereti gerektiren kelimeler mef'ûl oldukları zaman âmillerini takdim ederler.

(مَكَّنَّا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) mef'ûlü bihtir. Âmili (مَكَّنْ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir. (مَا) ism-i mevsûl olup aynı zamanda (مَكَّنْ) fiilinin 2. mef'ûlü

⁶⁰⁶ ed-Dervîş, *a.g.e.*, III/64, Ayrıca bkz., Şalîh, *a.g.e.*, III/178; Şâfi, *a.g.e.*, IV/84; Yakût, *a.g.e.*, IV/1349.

⁶⁰⁷ Şalîh, *a.g.e.*, III/178.

⁶⁰⁸ Şâfi, *a.g.e.*, IV/85.

konumundadır.⁶⁰⁹ Çünkü (مَكَّنَ) fiili (منح) anlamındadır. (منح) kelimesi iki mef'ûl alan fiillerimizdendir.

(السَّمَاءِ) kelimesi mef'ûlü bihtir. Âmili (أَرْسَلَ) fiili olup nasp alameti zahir fethadır. (مُذَرَّارًا) kelimesi hâl olarak kabul edilmesi rağmen⁶¹⁰ aşağıdaki cümlede âmili hazf olmuş mef'ûlü mutlak olarak da düşünülebilir.⁶¹¹

أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الْغِيُوثَ تَدْرُدْرًا

(وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ) cümlesi (وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ) cümlesine atfedildiği için onun gibi 'irâblanır. Yani (تَجْرِي) kelimesi mef'ûlü bih olur ve âmili (جَعَلَ) olup nasp alameti zahir fethadır. (تَجْرِي) kelimesi ile başlayan cümle hâl cümlesidir. Çünkü marifeden sonra gelmiştir. Fakat (جَعَلَ) fiilini (حَوْلَ) veya (صَيَّرَ) manasında düşünürsek eğer (تَجْرِي) fiili ile başlayan cümle (أَوْجَدَ) kelimesinin ikinci mef'ûlü kabul edilir. Fakat buradaki (جَعَلَ) fiili (أَوْجَدَ) manasında olduğu için hâl olarak kabul etmek en doğrusudur.⁶¹²

(فَأَهْلَكْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (أَهْلَكَ) fiili olup nasp mahâlinde sukûn üzerine mebnidir.

(قَرَأْنَا) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (أَنْشَأْنَا) fiilidir. Nasp alameti sonundaki zahir fethadır.

7- وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

“Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir, derlerdi.”

(كِتَابًا) kelimesi ise mef'ûlü bih sarihtir. Âmili (نَزَّلْنَا) fiili olup nasp alameti sonundaki zahir fethadır.

(فَلَمَسُوهُ) kelimesine muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (لَمَسُوا) fiili olup mebnidir. (إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ) cümlesinde mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.⁶¹³

8- وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَفُضِّي الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ

⁶⁰⁹ Şalih, *a.g.e.*, III/179.

⁶¹⁰ Yakût, *a.g.e.*, IV/1351.

⁶¹¹ Şalih, *a.g.e.*, III/179.

⁶¹² Şalih, *a.g.e.*, III/180.

⁶¹³ Şalih, *a.g.e.*, III/181.

“Muhammed'e (görebileceğimiz) bir melek indirilseydi ya! dediler. Eğer biz öyle bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine göz bile açtırılmazdı”

(لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكًا) cümlesi mahâllen mef'ûlü bih konumundadır. Âmili (قَالُوا) fiilidir. (مَلَكًا) kelimesi de mef'ûlü bihtir. Âmili (أَنْزَلْنَا) fiili olup cümlede nasp alameti sonundaki zahir fethadır.

9-وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ

“Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan sûretine sokar onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük.”

(جَعَلْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri tahvil fiili olan (جَعَلْنَا) fiilinin birinci mef'ûlü bihidir. Nasp alameti sukûn üzerine mebni olmasıdır. (مَلَكًا) kelimesi ise (جَعَلْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlüdür.

(وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ) cümlesi (جَعَلْنَاهُ مَلَكًا) ise cümlesine atfedilmiş olduğundan onunla aynı şekilde 'irâblanır.⁶¹⁴

(مَا) ism-i mevsûl olup nasp mahâllinde vucûben mukaddem mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebnidir ve âmili ise kendisinden sonra gelen (يَلْبَسُونَ) fiilidir.⁶¹⁵

10- وَلَقَدْ اسْتَهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

“Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti.”

(مِنْهُمْ) kelimesi mef'ûlü bih gayr-ı sarihtir. Âmili (سَخِرُوا) fiilidir.

11- قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

“De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra (peygamberleri) yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bakın!”

(انظُرُوا) fiilidir.⁶¹⁶ (كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ) cümlesi mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (انظُرُوا) fiilidir.

⁶¹⁴ Şâfi, *a.g.e.*, IV/89.

⁶¹⁵ Şalih, *a.g.e.*, III/181.

⁶¹⁶ ed-Derviş, *a.g.e.*, III/71.

12- قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ لِيَجْمَعَ كُفْرًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ

فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“(Onlara) Göklerde ve yerde olanlar kimindir? diye sor. 'Allah'ındır' de. O, merhamet etmeyi kendi zatına farz kıldı. Sizi, varlığında şüphe olmayan kıyamet gününde elbette toplayacaktır. Kendilerini ziyana sokanlar var ya işte onlar inanmazlar.”

(لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) cümlesi mahâllen mansûb olup, mef'ûlü bihtir. (لَهُ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bih konumundadır. Âmilleri emir fiili olan (قُلْ) fiilidir. Bu cümledeki (الرَّحْمَةُ) kelimesi de mef'ûlü bihtir. Âmili (كَتَبَ) fiili olup, nasp alameti sonundaki zahir fethadır.

(لِيَجْمَعَ) kelimesine muttasıl olarak gelen (كُفْرًا) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (يَجْمَعُ) fiili olup, sukûn üzerine mebnidir.

(الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) cümlesi şüphe ile beraber mansûb kabul edilebiledilir. Bu şekilde kabul edilirse bu ayete şu şekilde meal vermek gerekir:⁶¹⁷

" **Kendilerini ziyana sokanlar ve o inanmayanlara;** Göklerde ve yerde olanlar kimindir? diye sor . "Allah'ındır" de. O, merhamet etmeyi kendi zatına farz kıldı. Sizi, varlığında şüphe olmayan kıyamet gününde elbette toplayacaktır." Fakat genel itibariyle meallere baktığımızda böyle bir anlamın verilmediğini görürüz. Bundan dolayı (الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) cümlesi merfû' olarak kabul edilmiş ve yapılan birçok mealde buna göre yapılmıştır. Mesela;

"De ki: 'göklerde ve yerde olanlar kimindir?' 'Allah'ındır' de. O, rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır; and olsun ki, sizi vukû'u şüphe götürmeyen kıyamet gününde toplayacaktır. **Kendilerine yazık ettiler; çünkü onlar inanmazlar.**"⁶¹⁸

(أَنْفُسَهُمْ) kelimesi de mef'ûlü bihtir. Âmili (خَسِرُوا) fiilidir. Nasp alameti sonundaki zahir fethadır.⁶¹⁹

13- وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

⁶¹⁷ Şalih, *a.g.e.*, III/185-186.

⁶¹⁸ Atay-Kutluay, *a.g.e.*, s. 128.

⁶¹⁹ Yakût, *a.g.e.*, IV/1356.

(فِي اللَّيْلِ) kelimesi car-mecrûr olup mahallen mef'ûlû fihtir. Amili (سَكَنَ) fiilidir. Yine (النَّهَارِ) kelimesi (اللَّيْلِ) kelimesine atfedildiğinden onun mahallen mansûb mef'ûlû fihtir.

14- قُلْ أَغْنِيَ اللَّهُ عَنْكَ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُهُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ

أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği hâlde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim! De ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! (denildi).”

(أَغْنِيَ اللَّهُ عَنْكَ) ile başlayan cümle mahâllen mansûb olup cümlede mef'ûlû bih konumundadır. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(عَنْكَ) kelimesi (أَغْنِيَ) fiilinin mukaddem birinci mef'ûlû bihidir. Nasp alameti zahir fethadır. (أَغْنِيَ) fiilinin ikinci mef'ûlû bih sarihi ise (وَلِيًّا) kelimesidir. Nasp alameti zahir fethadır.⁶²⁰

(قُلْ) emir fiilidir. (إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

15- قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“De ki: Ben, Rabbim'e isyan edersem gerçekten büyük bir günün (kıyametin) azabından korkarım.”

(إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(عَصَيْتُ) fiili olup nasp alameti mukadder fethadır. (رَبِّي) kelimesi mef'ûlû bihtir. Âmili (أَخَافُ) fiilidir.

16- مَنْ يُصْرِفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

“O gün kim azaptan kurtarılsa, gerçekten Allah onu esirgemiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.”

(يَوْمَئِذٍ) kelimesi zaman zarfıdır. Yani mef'ûlû fihtir. (رَحِمَهُ) fiiline de muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri fâiline takdim etmiş mef'ûlû bihtir.⁶²¹ Damme üzerine mebnidir.

⁶²⁰ Şalih, a.g.e., III/187.

17- وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Eğer Allah seni bir zarara uğrattırsa, onu kendisinden başka giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayır verirse, (bunu da geri alacak yoktur). Şüphesiz O herşeye kadirdir.”

(يَمْسَسْكَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. Yani failine takdim etmiştir. Fetha üzerine mebnidir. (وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ) cümlesi (اللَّهُ يَمْسَسْكَ اللَّهُ) cümlesine atfedilmiştir. Onun gibi 'irâblanır. (يَمْسَسْكَ) muttasıl zamir olarak gelen (كَ) mukaddem mef'ûlü bihtir.⁶²²

18- وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ

“O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, herşeyden haberdardır.”

(فَوْقَ) kelimesi burada mekân zarfı olarak mansûbtur ve mef'ûlü fihtir. Fetha üzerine mebni olan bu mekân zarfının âmili kendinden önce gelen ve şibih fiil olan (الْقَاهِرُ) kelimesidir.⁶²³

19- قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ

“De ki: Hangi şey şahadetçe en büyüktür? De ki: (Hak peygamber olduğuma dair) benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur'an bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu. Yoksa siz, Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: 'Ben buna şahitlik etmem.' 'O ancak bir tek Allah'tır, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım' de.”

(أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً) ve (اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ) cümleleri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtirler. Âmilleri (قُلْ) emir fiilidir. İkinci mahâllen mansûb cümlede yer alan (بَيْنِي) kelimesi mekân zarfı olarak mef'ûlü fihtir. Sonundaki mütekellim ya'sından dolayı takdiren fetha üzerine mebnidir. Âmili şibih fiil olan (شَهِيدٌ) sıfatı müşebbehesidir. Yine (بَيْنَكُمْ) kelimesi de (بَيْنِي) kelimesine atfedilmiştir. Onun 'irâbı gibi 'irâblanır.

⁶²¹ Salih, a.g.e., III/189.

⁶²² ed-Dervîş, a.g.e., III/79.

⁶²³ Salih, a.g.e., III/190.

(إِلَيْ) kelimesi başında harf-i cer bulunduğundan dolayı mukaddem mef'ûlû bih gayr-ı sarihtir. Kendisinden sonra gelen nâibu'l-fâil (هَذَا الْقُرْآنُ) kelimesine takdim etmiştir. Âmili (أَوْحِيَ) kelimesidir.

(لَا تُنْذِرَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri de mef'ûlû bihtir. Âmili (أَنْذَرَ) fiilidir. Sukûn üzerine mebnidir.

(وَمَنْ بَلَغَ) cümlesine baktığımızda (مَنْ) ism-i mevsûlünün mahâllen mansûb olup mef'ûlû bih olduğunu görürüz. Çünkü (مَنْ) kelimesini (بِهِ) kelimesine şu şekilde takdir ettiğimiz mahzûf mef'ûlû bihine atfedilmiştir;

لَا تُنْذِرُكُمْ بِهِ يَا أَهْلَ مَكَّةَ وَأَنْذِرَ مَنْ بَلَغَهُ الْقُرْآنَ

(بَلَغَ) kelimesi mâzi fiil olup, fâili cevâzen hazf olmuş ve takdiri (هُوَ) dir. (بَلَغَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiride hazf olmuştur. Aslında (بَلَغَهُ) olması gerekirdi. Bu şekilde hazf yapmak caizdir.

(لَا أَشْهَدُ) cümlesi mahâllen mansûb olup, mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) kelimesidir. (إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ) cümlesi de mahâllen mansûb olup, mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) kelimesidir.⁶²⁴

20- الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resûlullah'ı) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar.”

(آتَيْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri (آتَيْنَا) filinin birinci mef'ûlû bihidir. Sukûn üzerine mebnidir. Âmili iki mef'ûlû alan (آتَى) fiilidir. (الْكِتَابَ) kelimesi de ikinci mef'ûlûdür. Nasp alameti fetha üzerine mebni olmasıdır.⁶²⁵

(عَرَفُونَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlû bihtir. Damme üzerine mebnidir. Buradaki (هُ) zamirinin takdiri (النَّبِيِّ) mahzûf mef'ûlû bihidir. Ama cümlelenin gelişinden bu zamiri, (الْقُرْآنَ) kelimesine de döndürmek caizdir.

(كَمَا) kelimesi car-mecrûrdur. (كَ) harf-i cer olup (مَا) da master-ı müevveldir. Buradaki (مَا) mahzûf mef'ûlû mutlak yerine nâib olarak kullanılmıştır. Aslında bu cümle şöyle olabilirdi;

يَعْرِفُونَهُ مَعْرِفَةً كَمَعْرِفَتِهِمْ أَبْنَاءَهُمْ

⁶²⁴ Şalih, *a.g.e.*, III/191-192.

⁶²⁵ Yakût, *a.g.e.*, IV/1365.

(أَبْنَاءَهُمْ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti zahir fethadır. Âmili (يَعْرِفُونَ) fiilidir.

(أَنْفُسَهُمْ) kelimesi de mef'ûlû bih olup nasp alameti zahir fethadır. Âmili (خَسِرُوا) fiilidir.⁶²⁶

21- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir! Şüphe yok ki, zalimler kurtuluşa ermezler!”

(افْتَرَى) kelimesi mef'ûlû bihtir. Nasp alameti sonundaki zahir fethadır. Âmili (كَذَّبَ) fiilidir.

22- وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

“Unutma o günü ki- onları hep birden toplayacağız; sonra da, Allah'a ortak koşanlara: Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız? diyeceğiz.”

(يَوْمَ) kelimesi zaman zarfıdır yani mef'ûlû fihtir. Fetha üzerine mebni olup, âmili mahzûftur. (نَحْشُرُهُمْ) kelimesine muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiride mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (نَحْشُرُ) fiilidir.

(أَيْنَ) istifham edatı, mekân zarfı olup fetha üzerine mebnidir. (أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمْ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. (تَزْعُمُونَ) fiilinin ise karine bulunduğundan dolayı iki mef'ûlû hazf edilmiştir. Bu cümle aslında (تَزْعُمُونَهُمْ شُرَكَاءَ اللَّهِ) olabilir.⁶²⁷

23- ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنْتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

“Sonra onların mazeretleri, 'Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!' demekten başka bir şey olmadı.”

(وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) cümlesi yemin cümlesi olup mahâllen mansûb konumundadır ve mef'ûlû bihtir. Âmili (قَالُوا) fiilidir.

24- انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“Gör ki, kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediler ve (tanrı diye) uydurdıkları şeyler kendilerinden nasıl kaybolup gitti!”

⁶²⁶ Şâfi, a.g.e., IV/106.

⁶²⁷ Şalih, a.g.e., III/195-196.

(انظُرْ) Âmili (كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (ضَلَّ) fiildir. (عَنْهُمْ) kelimesi car-mecrûr olup mef'ûlü bih gayr-ı sarihtir. Âmili (ضَلَّ) fiildir.

25- وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلِمَةً لَا

يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

“Onlardan seni (okuduğun Kur'an'ı) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldiklerinde: 'Bu Kur'ân eskilerin masallarından başka bir şey değildir' diyerek seninle tartışırlar.”

(عَلَى) kelimesi mef'ûlü bihtir. Nasp alameti zahir fetha olup âmili (جَعَلْنَا) fiildir. (عَلَى) kelimesini birinci mef'ûl kabul edersek (أَكِنَّةً) kelimesi de (جَعَلْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlü bihi olur. Ama bunlardan birincisi sarih olmayıp, ikincisi sarihtir.

(أَنْ يَفْقَهُوهُ) kelimesi mahâllen mef'ûlü lieclih konumunda olup âmili (جَعَلْنَا) fiildir.⁶²⁸ Bundan dolayı bu kısma şu şekilde de meal verebiliriz; "Kur'ân'ı **anlarlar diye** kalblerine örtüler kulaklarına da ağırlık koyduk." (يَفْقَهُوهُ) kelimesine muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri de mef'ûlü bihtir.

(وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا) cümlesi de (عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً) cümlesine atfedilmiştir ve onun gibi 'irâblanır. (كَلِمَةً) kelimesi de mef'ûlü bihtir. Nasp alameti zahir fetha olup âmili (يَرَوْا) fiildir.

(إِذَا) kelimesi cümlede zaman zarfıdır ve mef'ûlü fihtir. (جَاءُوكَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (جَاءُوكَ) fiildir. Aynı şekilde (يُجَادِلُونَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri de mef'ûlü bihtir.⁶²⁹

(إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Amili (كَفَرُوا) fiildir.

26- وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

⁶²⁸ Yakût, a.g.e., IV/1369.

⁶²⁹ ed-Dervîş, a.g.e., III/87.

“Onlar, hem insanları Peygamber'e yaklaştırmaktan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini helak ederler.”

(أَنْفُسُهُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti zahir fethadır. Âmili (يُهْلِكُونَ) fiilidir.

27- وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْقَوْمُ عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بَيِّنَاتٍ رَبَّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Onların ateşin karşısında durdurulup 'Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak!' dediklerini bir görsen!”

(إِذِ) kelimesi zaman zarfı olup (حين) manasındadır. Mef'ûlü fih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (تَرَى) kelimesidir.

(بَيِّنَاتٍ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالُوا) fiilidir. (يَالَيْتَنَا نُرَدُّ) kelimesi de car-mecrû olup mef'ûlü bih gayr-ı sarihtir. Âmili (نُكَذِّبُ) fiildir.

28- بَلْ بَدَأَ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) kendilerine göründü. Eğer (dünyaya) geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir. Zira onlar gerçekten yalancılardır.”

(يُخْفُونَ) kelimesine muttasıl olarak gelmesi gereken (•) zamiri mahzûf mef'ûlü bih olup ihtisar amaçlı hazf olmuştur. Takdiri (يُخْفُونَهُ)⁶³⁰dir.

29- وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ

“Onlar, hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha da diriltilecek değiliz, demişlerdi.”

29. ayetteki (إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir ve âmili (وَقَالُوا) fiilidir.

30- وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْقَوْمُ عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا نَعَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ

تَكْفُرُونَ

⁶³⁰ Şalih, a.g.e., III/202.

“Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allah: Bu (yeniden dirilme olayı), hak değil miymiş? diyecek. Onlar da 'Rabbimize andolsun ki evet!' diyecekler. Allah da, Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın! diyecek.”

(إِذْ) edatı zaman zarfıdır. (إِذْ وَفُّوا عَلَى رَبِّهِمْ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (تَرَى) fiilidir. Yine (فَدُّوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ), (بَلَى وَرَبِّنَا), (أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ) cümleleri de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtirler ve her üç cümlenin de âmilleri (قَالَ) fiilleridir.

Son cümlede yer alan (الْعَذَابَ) kelimesi de mef'ûlû bih sarihtir. Nasp alameti fetha olup âmili (دُفُّوا) fiilidir.⁶³¹

31- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ

“Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara kıyamet vakti ansızın gelip çatınca, onlar, günahlarını sırtlarına yüklenerek diyecekler ki: 'Dünyada iyi amelleri terketmemizden dolayı vah bize!' Dikkat edin, yüklendikleri şey ne kötüdür!”

(خَسِرَ) fiilinin mef'ûlû bihi hazf olmuştur. Aslında şu şekilde cümle takdir edilebilir;

قد خسروا ثواب أعمالهم

(يَلْقَاءُ) kelimesi car-mecrûr olup mef'ûlû bih gayr-ı sarihtir. Âmili (كَذَّبُوا) fiilidir.

(إِذَا) zaman zarfı olarak mef'ûlû fihtir ve sukûn üzerine mebnidir.

(جَاءَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlû bihtir ve sukûn üzerine mebnidir. (السَّاعَةُ) kelimesine takdim eden (هُمْ) mef'ûlûn âmili (جَاءَ) fiilidir.

(بَغْتَةً) kelimesi mansûb olup hâldir. Fakat bu kelimeye, eğer şöyle bir cümle takdir edersek mef'ûlû mutlak demek de caizdir;⁶³²

بغتهم الساعة بغتة

(قَالُوا) Âmili (يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir Âmili (قَالُوا) fiilidir.

⁶³¹ ed-Dervîş, *a.g.e.*, III/94.

⁶³² Şalîh, *a.g.e.*, III/202.

(يَحْمِلُونَ) (أَوْزَارَهُمْ) cümlesindeki (يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ) fiilidir.

33- قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

“Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”

(يَحْمِلُونَ) cümlesi mahallen mansûb olup âmili (نَعْلَمُ) fiilidir.

(يَحْزُنُ) fiili (يَحْزُنُ) fiiline muttasıl olarak (كَ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmili (يَحْزُنُ) fiili olup fetha üzerine mebnidir.

(يَقُولُونَ) fiiline muttasıl olarak gelmesi gereken ve mef'ûlü bih olan (هُ) zamiri mahzûf olmuştur. Aslında (يَقُولُونَهُ) idi.⁶³³

(يُكْذِّبُونَ) fiili (يُكْذِّبُونَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (يُكْذِّبُونَ) fiili olup fetha üzerine mebnidir.

34- وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَاِ الْمُرْسَلِينَ

“Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi.”

Bu ayette mef'ûl olarak sadece (أَتَى) fiiline muttasıl olarak gelen (هُم) zamiri ve (جَاءَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamirileri mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmilleri ise muttasıl olarak geldikleri fiillerdir.

35- وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَنْتَغِي نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldi ise, yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin! Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi, o hâlde sakın cahillerden olma!”

⁶³³ Şalih, a.g.e., III/206.

(أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ) cümlesi mahâllen mansûb konumunda olup mef'ûlü bihtir. Âmili (اسْتَطَعْتَ) fiilidir. Bu cümledeki içinde (نَفَقًا) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır ve âmili (تَبْتَغِيَ) fiilidir. (سُلْمًا) kelimesi de (نَفَقًا) kelimesine atıf edildiği için o da mef'ûlü bih olmaktadır.

Yine (فِي الْأَرْضِ) ve (فِي السَّمَاءِ) kelimeleri car-mecrûr olmakla birlikte mahâllen mansûb olup bir mekâna delâlet ettiklerinden dolayı mef'ûlü fihtirler.

(تَأْتِي) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir ve âmili (تَأْتِي) fiilidir.⁶³⁴

(وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ) cümlesine baktığımızda ihtisar amaçlı (شَاءَ) fiilinin mef'ûlü bihinin mahzûf olduğunu görürüz. Mahzûf mef'ûl şu şekilde takdir edilebilir;

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ هَدَايَتَهُمْ

36- إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

“Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O'na döndürülecekler.”

Bu ayette sadece (يَبْعَثُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (يَبْعَثُ) fiilidir.

37- وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْزِلَ آيَةً وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“O'na Rabbinden bir mucize indirilseydi ya! dediler. De ki: Şüphesiz Allah mucize indirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bilmezler.”

(وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ) ve (إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْزِلَ آيَةً) cümleleri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtirler. Birinci cümlelerin âmili (قَالُوا), ikinci cümlelerin âmili ise (قُلْ) emir fiilidir. Mahallen mansûb olan bu cümlelerden ikincisinde geçen (آيَةً) kelimesi de mef'ûlü bih sarihtir ve nasp alameti fethadır. Âmili ise (يُنْزِلُ) fiilidir.

Yine bu ayetin sonundaki (لَا يَعْلَمُونَ) fiilinin mef'ûlü hazf olmuştur. Buraya (لَا يَعْلَمُونَ الْحَقُّ) şeklinde mef'ûl takdir edilebilir. Böyle olunca ayetin meali “fakat onların çoğu **gerçeği** bilmezler” şeklinde düşünülebilir.

⁶³⁴ Yakût, **a.g.e.**, IV/1369.

38- وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُخْشَرُونَ

“Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler.”

(بِجَنَاحَيْهِ) kelimesi car-mecrûr olup mef'ûl un bih gayr-ı sarihtir. Âmili (يَطِيرُ) fiilidir. Yine (فِي الْكِتَابِ) kelimesi de car-mecrûr olup mahâllen mansûbtur ve mef'ûlü fihtir. Âmili (فَرَّطْنَا) fiilidir. (مِنْ شَيْءٍ) ve (إِلَىٰ رَبِّهِمْ) kelimeleri de mef'ûlü bih gayr-ı sarihtirler.

39- وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُومٌ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأْ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأْ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

" Ayetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu saptırır ve kimi dilerse onu doğru yola koyar. "

(مَنْ يَشَأْ اللَّهُ اضْلَلْهُ) cümlesinde (يَشَأْ) fiilinin mef'ûlü bihi hazf edilmiştir. Takdiri (مَنْ يَشَأْ اللَّهُ) dir. (يُضِلُّهُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (يُضِلُّ) fiilidir.

(وَمَنْ يَشَأْ يُجْعَلْهُ) cümlesi de (مَنْ يَشَأْ اللَّهُ يُضِلُّهُ) cümlesine atfedildiği için onun gibi 'irâblanır. (يُضِلُّهُ) fiilinin mef'ûlü yine burada hazf olmuştur. Takdiri (وَمَنْ يَشَأْ هِدَايَتَهُ) şeklindedir.⁶³⁵

40- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرِ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“De ki: Ne dersiniz; size Allah'ın azabı gelse veya o kıyamet gelip çatıverse size, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım)! ”

(أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ) cümlesi mahâllen mansûb konumunda mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. (أَرَأَيْ) fiiline muttasıl olan gelen (كُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (أَرَأَيْ) fiilidir. Yine (أَتَا) fiiline muttasıl olan gelen (كُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (أَتَا) fiilidir.

(أَتَتْ) cümlesi (أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ) cümlesine atfolduğundan onun gibi 'irâblanır. (أَتَتْ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir.

⁶³⁵ Şalih, a.g.e., III/214.

(أَعْيَرَ اللَّهُ تَدْعُونَ) cümlesine baktığımız zaman (عَيْرَ) kelimesi mef'ûlü bihtir. Nasp alameti fetha olup âmili mahzûf (تَدْعُونَ) fiilidir. Fiilinin mahzûf olduğu kendinden sonra gelen yine (تَدْعُونَ) anlaşılır. Takdiri (أَتَدْعُونَ عَيْرَ اللَّهِ) şeklindedir.⁶³⁶

41- بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ

“Bilâkis yalnız Allah'a yalvarırsınız. O da (kaldırılması için) kendisine yalvardığınız belâyı dilerse kaldırır; ve siz ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.”

(إِيَّاهُ) kelimesi munfasıl mansûb zamir olup mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmili (تَدْعُونَ) fiilidir.

(مَا) ism-i mevsûl olup mef'ûlü bih sukûn üzerine mebnidir. Âmili (فَيَكْشِفُ) fiilidir. yine ikinci olarak (مَا) ism-i mevsûl olup mef'ûlü bih sukûn üzerine mebnidir.⁶³⁷ Amili (تَنْسَوْنَ) fiilidir.

42- وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ

“Andolsun ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık.”

(رُسُلًا) cümlesinde (أَرْسَلْنَا) fiilinin mef'ûlü bihi mahzûf olup takdiren (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ) kelimesidir. Mahzûf mef'ûlü âmili (أَرْسَلْنَا) fiilidir.

(أَخَذْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (أَخَذْنَا) fiilidir.

43- فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Hiç olmazsa, onlara bu şekilde azabımız geldiği zaman boyun eğselerdi! Fakat kalpleri iyice katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını câzip gösterdi.”

(هُمْ) kelimesi zaman zarfıdır. Sukûn üzerine mebnidir. (جَاءَ) fiiline muttasıl olarak (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (جَاءَ) fiilidir.

(مَا) ism-i mevsûl olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olan bu kelimenin âmili (زَيَّنَ) fiilidir.

⁶³⁶ Şalih, a.g.e., III/216.

⁶³⁷ Şalih, a.g.e., III/217.

44- فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ

مُبْلِسُونَ

“Kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında, (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetleri kaldırıp) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar bütün ümitlerini yitirdiler.”

(فَلَمَّا) edatı zaman zarfı olup mansûbtur. Yani mef'ûlû fihtir. Nasp alameti sukûn üzerine mebni olmasıdır. Âmili (نَسُوا) fiilidir.

(ذُكِّرُوا) ism-i mevsûl olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olan (مَا)nin âmili (ذُكِّرُوا) fiilidir.

(فَتَحْنَا) kelimesi mef'ûl un bih olup fetha üzerine mansûbtur. Âmili (فَتَحْنَا) fiilidir.

(إِذَا) edatı zaman zarfı olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili kendisinden sonra gelen (فَرِحُوا) fiilidir.

(أَخَذْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebnidir. Âmili (أَخَذْنَا) fiilidir.

46- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ

نُصْرِفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْذِفُونَ

“De ki: Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse bunları size Allah'tan başka hangi tanrı geri verebilir! Bak, delilleri nasıl açıklıyoruz. Onlar hâla yüz çeviriyorlar!”

(قُلْ) şeklinde başlayan cümle mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Bu cümlede yer alan (سَمْعَكُمْ) kelimesi mef'ûlû bihtir. Âmili (أَخَذَ) fiili olup nasp alameti fethadır. (أَبْصَارَكُمْ) kelimesi de (سَمْعَكُمْ) kelimesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır.

Yine (يَأْتِي) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (يَأْتِي) fiilidir. (الْآيَاتِ) kelimesi de mef'ûlû bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak kesradır. Çünkü cem-i müennesi salimdir. Âmili (نُصْرِفُ) fiilidir.

(كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (انظر) fiilidir.

47- قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ

“De ki: Söyler misiniz; size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zalim toplumdaki başkası mı helâk olur?”

(قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ) cümlesinin tahlili 40. ayette geçmişti.

48- وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmeyecekler.”

Bu ayette sadece (الْمُرْسَلِينَ) kelimesi mef'ûlü bihtir. Âmili (نُرْسِلُ) fiili olup nasp alameti ye'dir. Çünkü cemi müzekker salimdir.

49- وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّنَهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, yoldan çıkmalarından dolayı onlar azap çekeceklerdir.”

(يَمَسُّ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir ve âmili (يَمَسُّ) fiilidir.

50- قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ

هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ

“De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyarım. De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?”

(قُلْ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) fiilidir. Bu cümledeki (عِنْدِي) kelimesi mekân zarfı, mef'ûlü fihtir. Âmili (لَا أَقُولُ) fiilidir.⁶³⁸

⁶³⁸ Şalih, a.g.e., III/225.

(لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ) cümlesi (وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ) cümlesine atfedildiği için mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Bu cümledeki (الْغَيْبَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَعْلَمُ) fiildir.

Yine (لَا أَقُولُ لَكُمْ) cümlesi mahallen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Amili (أَقُولُ) fiilidir. Bu kendi içinde ise (إِنِّي) cümlesine atfedildiğinden dolayı yine (قُلْ) fiilidir. Bu kendi içinde ise (إِنِّي) cümlesi mahallen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Amili (أَقُولُ) fiilidir.

(إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَى) cümlesinde ise ism-i mevsûl olan (مَا) kelimesi mukaddem mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (يُوحَى) fiildir.⁶³⁹

Yine (هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ) cümlesi mahallen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) fiilidir.

51- وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur'an ile) uyar. Onlar için Rablerinden başka ne bir dost, ne de bir aracı vardır; belki sakınırlar.”

(الَّذِينَ) ism-i mevsûlü mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (أَنْذِرْ) fiilidir olup fetha üzerine mebnidir.

(أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ) cümlesi mastar cümlesi olup mahâllen mansûb konumundadır ve mef'ûlü bihtir. Âmili (يَخَافُونَ) fiilidir.

52- وَلَا تَطْرُدْ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki onları kovup ta zalimlerden olasın!”

(الَّذِينَ) ism-i mevsûlü mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (تَطْرُدْ) fiilidir ve fetha üzerine mebnidir.

(يَدْعُونَ) kelimesi mef'ûlü bihtir. Âmili (يَدْعُونَ) fiili olup nasp alameti fethadır.

⁶³⁹ ed-Dervîş, a.g.e., III/94.

(بِالْعَدَاةِ وَالْعَنِيَّةِ) kelimeleri zarf olup mef'ûlü fihtirler. Amilleri (يَذْعُونَ) fiilidir. Başında harf-i cer olduğundan dolayı mahallen mansûb lafzen mecrûrdurlar.

Yine (وَجْهَهُ) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili (يُرِيدُونَ) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

(تَطْرُدُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُنَّ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (تَطْرُدُ) fiilidir.

53- وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ

“ Onların ‘Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı!’ demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?”

(كَذَلِكَ) kelimesindeki (ك) harfi (مثل) manasında olup manada mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmiştir. Yani (مثل ذلك الفتن فتنا) şeklinde takdir edebiliriz.⁶⁴⁰

(بَعْضَهُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (فَتَنَّا) fiilidir.

(أَهَؤُلَاءِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (يَقُولُوا) fiilidir.

54- وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı. Gerçek şu ki: Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tevbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

(إِذَا) kelimesi zaman zarfıdır. (جَاءَ) fiiline muttasıl olarak (كَ) zamir mukaddem mef'ûlü bih olup âmili (جَاءَ) fiilidir. Fetha üzerine mebnidir.

(سَلَامٌ عَلَيْكُمْ) cümlesi ise mahâllen mansûb olup mef'ûlü bih olup ve âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(الرَّحْمَةُ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (كَتَبَ) fiilidir. Nasp alamet fethadır. Yine (سُوءًا) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili (عَمِلَ) fiilidir. Nasp alamet fetha üzerine mebnidir.

⁶⁴⁰ Şalih, a.g.e., III/229.

55- وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ

“Böylece suçluların yolu belli olsun diye âyetleri iyice açıklıyoruz.”

(كَذَلِكَ) kelimesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü mutlak olmaktadır. Âmili (نَفْصِلُ) fiili olup fetha üzerine mebnidir. Şu şekilde bir cümle takdir edilirse mef'ûlü mutlak olduğu daha iyi anlaşılır;

مثل ذلك التفصيل الواضح نفصل الآيات

(الآيات) fiili de mef'ûlü bih olup âmili (نَفْصِلُ) fiilidir. Nasp alameti ise fethaya bedel olarak kesradır. Çünkü cemi müennesi salimdir.⁶⁴¹

56- قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

“De ki: Allah'ın dışında taptığınız şeylere tapmak bana yasak edildi. De ki: Ben sizin arzularınıza uymam, aksi hâlde sapıtırım da hidayete erenlerden olmam.”

(إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(الَّذِينَ) ism-i mevsûlü mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Fetha üzerine mebnidir. Yine (تَدْعُونَ) fiilinin de mef'ûlü bihi hazfedilmiştir. (تَدْعُونَهُمْ) şekilde mef'ûl takdir edilebilir.⁶⁴²

(لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Yine (أَتَّبِعُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَتَّبِعُ) fiilidir.

57- قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضُ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ

“De ki: Şüphesiz ben Rabbinden gelen apaçık bir delile dayanıyorum. Siz ise onu yalanladınız. Çabucak gelmesini istediğiniz (azap) benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O hakkı anlatır ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

⁶⁴¹ Yağûd, a.g.e., IV/1404.

⁶⁴² ed-Dervîş, a.g.e., III/129.

(قُلْ) emir fiilidir. (إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(يُقْضَىٰ) fiilidir. (عِنْدِي) kelimesi mekân zarfıdır. (الْحَقُّ) kelimesi de mef'ûlû bih olup âmili (يُقْضَىٰ) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

58- قُلْ لَّوْ أَنَّنِي عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ

“De ki : Acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, elbette benimle sizin aranızda iş bitirilmişti. Allah zalimleri daha iyi bilir. ”

(قُلْ) emir fiilidir. (لَوْ أَنَّنِي عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. (عِنْدِي) kelimesi mekân zarfıdır. Mahâllen mansûbtur. Yine (بَيْنِي) kelimesi de mekân zarfı olup mahâllen mansûbtur. (بَيْنَكُمْ) kelimesi (بَيْنِي) atıf edildiğinden onun gibi 'irâblanır.

59- وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”

(عِنْدُ) kelimesi mekân zarfıdır.

(يَعْلَمُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هَا) zamiri mef'ûlû bih olup sukûn üzerine mebnidir.

(فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) kelimeleri car-mecrûr olup aynı zamanda mef'ûlû fih konumundadır. Âmilleri ise (يَعْلَمُ) fiilleridir.⁶⁴³

60- وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

“Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi dirilten (uyandıran) O'dur. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir. ”

(يَتَوَفَّاكُم) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlû bih olup sukûn üzerine mebnidir.

⁶⁴³ Şalih, a.g.e., III/236.

(مَا) fiilden sonra gelen (يَعْلَمُ) ism-i mevsûlu mef'ûlû bih olup sukûn üzerine mebnidir. (مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (يَعْلَمُ) fiilidir.

Yine (يُنَبِّئُكُمْ) ve (يُبَيِّنُكُمْ) kelimelerine muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlû bih olup sukûn üzerine mebnidir. Amilleri muttasıl geldikleri fiilleridir.

61- وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرِطُونَ

“O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”

(فَوْقَ) kelimesi mekân zarfıdır. Mahâllen mansûbtur. (حَفَظَةً) kelimesi ise mef'ûlû bih olup âmili (يُرْسِلُ) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

(إِذَا) kelimesi zaman zarfıdır. Mahâllen mansûbtur. (أَحَدَكُمْ) kelimesi de mukaddem mef'ûlû bihtir. Fâil olan (الْمَوْتُ) kelimesine takdim etmiştir. Âmili (جَاءَ) fiili olup nasp alameti fethadır.

(تَوَفَّتْ) fiiline mutassıl olarak (هُ) zamiri mukaddem mef'ûlû bih olup âmili (تَوَفَّتْ) fiilidir.

62- ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ

Bu ayette sadece mef'ûl olarak sadece (إِلَى اللَّهِ) kelimesi vardır. Bu da car-mecrûr olup mef'ûlû bih gayr-ı sarihtir. Âmili (رُدُّوا) fiilidir.

63- قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ

الشَّاكِرِينَ

“De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) sizi kim kurtarır ki? (O zaman) O'na gizli gizli yalvararak 'Eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun şükredenlerden olacağız' diyerek dua edersiniz.”

(قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(يُنَجِّي) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (يُنَجِّي) fiilidir. Sukûn üzerine menbidir. Aynı şekilde (تَدْعُونَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (تَدْعُونَ) fiilidir.

(لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili ise mahzûf (قَائِلِينَ) ismi fâilidir.⁶⁴⁴ Âmilini bu şekilde takdir edilmesinden dolayı bu ayetin meali "De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) sizi kim kurtarır ki? (O zaman) O'na gizli gizli yalvararak 'Eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun şükredenlerden olacağız' **diyerek** dua edersiniz. "olur. Bu cümledeki (أَنْجَا) fiiline muttasıl olarak gelen (نَا) muttasıl zamiri de mef'ûlü bih olup âmili (أَنْجَا) fiilidir.

64- قُلْ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ

"De ki: Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarır. Sonra siz yine O'na ortak koşarsınız. "

(اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Bu cümlede geçen ve (يُنَجِّي) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (يُنَجِّي) fiilidir. Sukûn üzerine menbidir.

65- قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ

"De ki: 'Allah'ın size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe ya da birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter.' Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz!"

(هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ) diyerek başlayan ve devam eden kısım mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) fiilidir. (أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ) cümlesi de kendi içinde mansûb olup âmili (الْقَادِرُ) şibih fiilidir. Yine bu cümledeki (عَذَابًا) kelimesi mef'ûlü bih sarîh olup nasp alameti fethadır. Âmili (يَبْعَثُ) fiilidir.

(يَلْبِسَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (يَلْبِسَ) fiilidir. Sukûn üzerine menbidir.

⁶⁴⁴ Şalih, a.g.e., III/231.

(يُذِيقُ) fiili aslı mübteda ve haber olmayan iki mef'ûlü bih aldığından dolayı birinci mef'ûlü (بَعْضُكُمْ) kelimesi olup, ikinci mef'ûlü de (بَأْسَ) kelimesidir. Nasp alameteri fethadır.

(كَيْفَ تُصَرِّفُ الْآيَاتِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (انْظُرْ) fiilidir. Bu cümlede geçen (الْآيَاتِ) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili (تُصَرِّفُ) fiilidir. Nasp alameti ise fethaya bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cem-i müennesi salimdir.

66- وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

“Kur'an hak olduğu hâlde kavmin onu yalanladı. De ki: Ben size vekil (kefil) değilim.”

(لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) fiilidir.

68- وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.”

(إِذَا) zaman zarfıdır. Mahâllen mansûbtur. Âmili (رَأَيْتَ) fiilidir.

(الَّذِينَ) kelimesi ism-i mevsûlü mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Fetha üzerine mebni olup âmili (رَأَيْتَ) fiilidir.

(يُنْسِيَنَّكَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. (الشَّيْطَانُ) fâiline takdim etmiştir.⁶⁴⁵ Fetha üzerine mebnidir.

(لَا تَقْعُدْ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur. Fetha üzerine mebni olan zarfın âmili (لَا تَقْعُدْ) fiilidir. Yine (مَعَ) kelimesi de mekân zarfı olup fetha üzerine mebnidir. Fetha üzerine mebni olan zarfın âmili (لَا تَقْعُدْ) fiilidir.

69- وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرِى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Takvâ sahiplerine, inanmayanların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat belki korunurlar diye hatırlatmak gerekir.”

⁶⁴⁵ ed-Dervîş, a.g.e, III/142.

(ذَكَرَى) kelimesi mef'ûlü mutlak olabileceği gibi mahzûf mukaddem haberin ismi olması da caizdir.⁶⁴⁶ Birinci durumu yani mef'ûlü mutlak olarak kabul edersek, (ذَكَرَى) kelimesinin âmili mahzûf olmuş olur ve (يَذْكُرُونَهُمْ ذَكَرَى) şeklinde cümle takdir edilir. Böyle olunca anlam "...fakat sakınsınlar diye iyice hatırlıyorlar" olur. Ama (عليهم) kelimesi takdir edilerek mahzûf mukaddem haberin ismi kabul edilirse anlam "...fakat belki korunurlar diye hatırlatmak gerekir." olur.

70- وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَسْأَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

"Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete dâçar olmaması için Kur'an ile nasihat et. O nefis için Allah'tan başka ne dost vardır, ne de şefaathçi. O, bütün varını fîde olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır."

(الَّذِينَ) kelimesi ism-i mevsûl olup mahâllen mansûb konumunda mef'ûlü bihtir. Âmili (ذَرِ) emir fiilidir.

(اتَّخَذُوا) fiilinin iki mef'ûlü bih aldığı söylenmiştir. (دِينَهُمْ) kelimesi birinci mef'ûlü olup nasp alameti fethadır. (لَعِبًا) kelimesi ise ikinci mef'ûl olup nasp alameti fethadır. (وَلَهْوًَا) kelimesi (لَعِبًا) kelime atf edildiğinden onun gibi 'irâblanır.

(غَرَّتْ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. (الْحَيَاةُ) fâiline takdim etmiştir.

(ذَكَرَ) fiilinin mahâllen mansûb olup mef'ûlü lieclidir.⁶⁴⁷ Âmili (ذَكَرَ) fiilidir. Bu cümle mahâllen mef'ûlü lieclih olduğu için "Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete dâçar olmaması için Kur'an ile nasihat et." şeklinde meal verilir.

(وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ) cümlesine baktığımızda (كُلُّ) kelimesinin mansûb olduğunu görürüz. Çünkü mastar (mef'ûlü mutlak) yerine nâib olarak gelmiştir. Nasp alameti fetha olup âmili (تَعْدِلْ) fiilidir.

⁶⁴⁶ Yakût, a.g.e., IV/1419.

⁶⁴⁷ Şâfi, a.g.e., IV/184.

71- قُلْ أَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَأَمْرًا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

“De ki: Allah'ı bırakıp da bize fayda veya zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise: 'Bize gel!' diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri (inkârcılığa) mı döndürüleceğiz? De ki: Allah'ın hidayeti doğru yolun ta kendisidir. Bize âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir.”

(أَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. (مَا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

(لَا يَنْفَعُ) fiiline muttasıl olarak gelen (نَا) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (لَا يَنْفَعُ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir. (لَا يَضُرُّنَا) kelimesi de (لَا يَنْفَعُنَا) kelimesine atfedildğinden onun gibi 'irâblanır.

(نُرَدُّ) kelimesi mekân zarfı olup mef'ûlü fihtir.⁶⁴⁸ Fetha üzerine mebnidir. Âmili (نُرَدُّ) fiilidir.

(هَدَانَا) fiiline muttasıl olarak gelen (نَا) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. (اللَّهُ) fâiline takdim etmiştir.

(كَالَّذِي) kelimesinde (كَ) edatı hâl olarak kabul edileceği gibi (كَ) edatı mef'ûlü mutlakın sıfatı kabul edilebilir.⁶⁴⁹ Böyle kabul edilince şu şekilde cümle takdir edilmiş olur;⁶⁵⁰

نُرَدُّ رَدًّا مِثْلَ الَّذِي اسْتَهْوَتْ الشَّيَاطِينُ

Durum böyle olunca meal olarak bu ayetin bu kısmı mealen; "Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise: 'Bize gel!' diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri (inkârcılığa) mı döndürüleceğiz?" şeklinde olur.

⁶⁴⁸ Şaliḥ, a.g.e., III/251.

⁶⁴⁹ Yaḳûṭ, a.g.e., IV/1424.

⁶⁵⁰ Şaliḥ, a.g.e., III/252.

(الشَّيَاطِينُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mukaddem mef'ûlü bihtir. fiiline takdim etmiştir.

(يَقُولُونَ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili mahzûf olup takdiri (اِئْتِنَا) şeklindedir. (اِئْتِ) emir fiiline muttasıl olarak gelen (نَا) zamiri de mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir.

Yine (إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Son olarak (لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bih gayr-ı sarihtir. Âmili (أْمُرْنَا) emir fiilidir.

72- وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوا وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“ ‘Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun’ (diye de emredildik). O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır.”

(الصَّلَاة) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (أَقِيمُوا) kelimesidir. Nasp alameti fethadır.

(وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوا) cümlesi de bir önceki ayette geçen (لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) cümlesine atfedildiği için mef'ûlü bih gayr-ı sarihtir.

73- وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي

الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ

“O, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratandır. ‘Ol!’ dediği gün herşey oluverir. O'nun sözü gerçektir. Sûr'a üflendiği gün de hükümlerlik O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır”

(السَّمَاوَات) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alamet fetha yerine bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cemi müennesi salimdir. Âmili (خَلَقَ) fiildir. (الْأَرْضَ) kelimesi de (السَّمَاوَات) kelimesine atfedilmiş olduğundan mef'ûlü bih olur ve nasp alameti zahir fethadır.

(يَوْمَ) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur. Nasp alameti fethadır. Âmili (أُنْذِرْ) diye takdir ettiğimiz mahzûf fiilidir. (يَوْمَ) kelimesinin bir önceki ayette geçen (اتَّقُوا) fiiline

muttasıl olarak gelen (۵) zamirine atfı da caizdir. Böyle olunca mef'ûlü bih kabul edilir.⁶⁵¹

(كُنْ فَيَكُونُ) cümlesi mahâllen mansûb olu mef'ûlü bihtir. Âmili (يَقُولُ) fiilidir.

Yine (يَوْمَ) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur. Nasp alameti fethadır. Âmili (أَذْكُرُ) diye takdir ettiğimiz mahzûf fiildir.

74- وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“İbrahim, babası Âzer'e: ‘Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum’ demişti.”

(إِذْ) mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (اذكروا) diye takdir ettiğimiz emir fiildir.

(أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Amili (قَالَ) fiilidir. Bu cümlede yer alan (أَصْنَامًا) kelimesi (أَتَتَّخِذُ) fiilinin birinci mef'ûlü, (آلِهَةً) kelimesi ise ikinci mef'ûlü bihidir. Nasp alametleri fethadır. Yine (أَرَا) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri (أَرَا) fiilinin birinci mef'ûlü bihidir. Fetha üzerine mebnidir. (قَوْمَكَ) kelimesi ise ikinci mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır.

75- وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

“Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.”

(إِبْرَاهِيمَ) kelimesi (نُرِي) fiilinin birinci mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır. Gayr-ı munsarîf olduğundan dolayı tenvin almaz. (مَلَكُوتَ) kelimesi de (نُرِي) fiilinin ikinci mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır.⁶⁵²

76- فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.”

⁶⁵¹ Şalih, a.g.e., III/255, Ayrıca bkz., Yakût, a.g.e., IV/1426.

⁶⁵² Şalih, a.g.e., III/257.

(فَلَمَّا) kelimesi zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. Âmili (جَنَّ) fiilidir.

(كَوْكَبًا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (رَأَى) fiilidir.

(هَذَا رَبِّي) cümlesi mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

(فَلَمَّا) kelimesi zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. Âmili (أَفَلَّ) fiilidir.

Yine (لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

77- فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ

“Ay’ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi.”

(فَلَمَّا) kelimesi zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. Âmili (رَأَى) fiilidir.

(الْقَمَرَ) kelimesi (رَأَى) fiilinin birinci mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. (رَأَى) fiilinin ikinci mef'ûlü ise (بَازِعًا) kelimesi olup nasp alameti fethadır.

(هَذَا رَبِّي) cümlesi mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

(فَلَمَّا) kelimesi zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. Âmili (أَفَلَ) fiilidir.

(لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ) cümlesi mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir. Yine bu cümlede (لَمْ يَهْدِ) fiiline muttasıl olarak (ي) zamiri mef'ûlü bihtir. Amili (لَمْ يَهْدِ) fiilidir.

78- فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَاقَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ

“Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.”

(فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي) gibi cümlesi 77. ayetteki (فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي) gibi 'irâblanır.

(يَاقَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

79- إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”

(وَجَّهْتُ) fiilidir. Nasp alameti mukadder fethadır. (وَجَّهْتُ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (وَجَّهْتُ) fiilidir.

(فَطَرَ) fiilidir. Nasp alameti fetha yerine bedel olarak gelen fethadır. Çünkü cemi müennesi salimdir. (الْأَرْضِ) kelimesi de (السَّمَاوَاتِ) atıf edildiğinden onun gibi 'irâblanır. Mansûbtur nasp alameti sonundaki zahir fethadır.

80- وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِي وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

“Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştüğunuz şeylerden korkmam. Ancak, Rabbim'in bir şey dilemesi hariç. Rabbimin ilmi herşeyi kuşatmıştır. Hâla ibret almıyor musunuz?”

(حَاجَّ) fiiline muttasıl olarak (ي) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. Âmili (حَاجَّ) fiilidir. Yine (تُحَاجُّونِي) fiiline muttasıl olarak (ي) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (تُحَاجُّونِي) fiilidir.

(أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

(هَذَا) fiiline muttasıl olarak (ي) zamiri mef'ûlü bihtir. Âmili (هَذَا) fiilidir.

(مَا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (لَا أَخَافُ) fiilidir. Kendisinden sonra gelen cümlelerin i'râbta mahâlli yoktur.

(كُلِّ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (يَشَاءُ) fiilidir. Nasp alamet fethadır. Yine (كُلِّ) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili (وَسِعَ) fiidir. Nasp alameti fethadır.

81- وَكَيفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm indirmediği şeyleri O'na ortak koştuktan korkmazken, ben sizin ortak koştüğunuz şeylerden nasıl korkarım! Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki guruptan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır?”

(مَا) ism-i mevsûlû mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (أَخَافُ) fiilidir. (أَنْتُمْ أَشْرَكْتُمْ) ...بِاللَّهِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (تَخَافُونَ) fiilidir. Bu cümleden sonra gelen (مَا) ism-i mevsûlûde mahâllen mansûb mef'ûlû bihtir. Âmili (أَشْرَكْتُمْ) fiilidir.⁶⁵³

(سُلْطَانًا) kelimesi mef'ûlû bih olup âmili (يُنْزِلُ) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

82- الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır. ”

(إِيمَانَهُمْ) kelimesi mef'ûlû bih olup âmili (لَمْ يَلْبِسُوا) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

83- وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

"İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimseleri derece bakımından yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir."

(آتَيْنَاهَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هَا) zamiri fiilin birinci mef'ûlû bihi olup sukûn üzerine mebnidir. (إِبْرَاهِيمَ) kelimesi ise (آتَيْنَاهَا) fiilinin ikinci mef'ûlû bihi olup nasp alameti fethadır. (آتَى) fiilinin iki mef'ûl aldığı daha önce söylemiştik.

(دَرَجَاتٍ) kelimesine bakıldığında ilk bakışta mef'ûlû bih olarak görülse de aslında temyizdir. Başındaki (الِ) harf-i ceri hazf olduğundan mansûb konumunda olan bu kelimenin esreli gelmesinin sebebi ise cem-i müennesi salim olmasındandır.⁶⁵⁴ Temyiz olarak kabul ettiğimiz de "İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimseleri **derece bakımından** yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir." şeklinde meal vermek mümkündür. Fakat başına (الِ) harf-i ceri takdir edilerek mef'ûlû bih ğayr-ı sarîh olarak düşünülmesinde herhangi bir sakınca olmaz. Bu şekilde düşünülürse " İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin **derecelerini** yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir. " şeklinde meal verilebilir.

⁶⁵³ ed-Dervîş, **a.g.e.**, III/160.

⁶⁵⁴ Şalîh, **a.g.e.**, III/265.

(مَنْ) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (نَرَفَعُ) fiilidir.

84- وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ

وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

“Biz O'na İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmiştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.”

(يَعْقُوبُ) kelimesi mef'ûlü bihtir. Âmili (وَهَبْنَا) fiili olup nasp alameti fethadır. (إِسْحَاقَ) kelimesi de (إِسْحَاقَ) kelimesine atf edilmiştir.

(كُلًّا) kelimesi mukaddem mef'ûlü bih olup âmili (هَدَيْنَا) fiilidir. Aslında (هَدَيْنَا كُلًّا) olması gerekirdi. (نُوحًا) kelimesi de mukaddem mef'ûlü bih olup âmili yine (هَدَيْنَا) fiilidir. Aynı şekilde (دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ) kelimeleri (نُوحًا) kelimesine atıldığından mef'ûlü bihtirler.

(كَذَلِكَ) kelimesinde (ك) harfi de (مَثَلٌ) manasında olup mahzûf mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmişti. Yani (نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ جَزَاءَ مَثَلٍ مَا جَزَيْنَا إِبْرَاهِيمَ) şeklinde takdir etmek mümkündür. (الْمُحْسِنِينَ) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili (نَجْزِي) fiilidir. Nasp alameti ya'dır. Çünkü cem-i müzekker salimdir.

85- وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ

“Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden idi. ”

(وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ) kelimeleri bir önceki ayetteki (نُوحًا) kelimesine atfedilmiştir.

Mef'ûlü bih olup âmilleri bir önceki ayetteki (هَدَيْنَا) fiilleridir.

86- وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ

"İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık."

(نُوحًا) kelimesine atfedilmiştir. 84. ayetteki (وَأِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا) kelimeleri Mef'ûlü bih olup âmilleri bir önceki ayetteki (هَدَيْنَا) fiilleridir.

(كُلًّا) kelimesi mukaddem mef'ûlü bih olup âmili (فَضَّلْنَا) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

87- وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Onların atalarından, soylarından ve kardeşlerinden bir kısmına da üstünlük verdik, onları seçtik ve doğru yola sevkettik."

(وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ) kelimeleri car-mecrûr olup mahâllen nasp konumundadır. Çünkü (نُوحًا) veya (كُلًّا) kelimelerine atfedilmiştir. Mesela;

فَضَّلْنَا كُلًّا مِنْهُمْ

denileceği gibi,

هَدَيْنَا هَؤُلَاءِ أَوْ بَعْضَ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ

şeklinde de anlaşılabilir.⁶⁵⁵ Birinci durumda " Babalarından, soylarından, kardeşlerinden bir kısmını seçtik ve doğru yola erıştirdik. "⁶⁵⁶ şeklinde meal verimiştir. İkinci duruma ise "Onların atalarından, soylarından ve kardeşlerinden bir kısmına da üstünlük verdik, onları seçtik ve doğru yola sevkettik."⁶⁵⁷ şeklinde meal verilir.

(اجْتَبَيْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (اجْتَبَيْنَا) fiilidir. Yine (هَدَيْنَاهُمْ) kelimesi de (اجْتَبَيْنَاهُمْ) kelimesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır.

88- ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"İşte bu, Allah'ın hidayetidir, kullarından dilediğini ona iletir. Eğer onlar da Allah'a ortak koşsalardı yapmakta oldukları amelleri elbette boşa giderdi."

(هُدًى) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (هُدًى) fiilidir.

⁶⁵⁵ Şalih, a.g.e., III/268.

⁶⁵⁶ Atay-Kutluay, a.g.e., s. 137.

⁶⁵⁷ Gölpinarlı, a.g.e.

(يَعْمَلُونَ) fiiline baktığımızda takdir edebileceğimiz (وَ) zamirinin mahzûf olduğu ve mef'ûlü bih olduğunu görürüz. Cümle, (مَا كَانَ يَعْمَلُونَهُ مِنْ أَعْمَالِ الْجَلِيلَةِ) şeklinde düşünülebilir.⁶⁵⁸

- أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ

89

“İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz.”

(آتَيْنَا) fiilinin iki mef'ûlü bih aldığını daha önce söylemiştik. (آتَيْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri birinci mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. (الْكِتَابَ) kelimesi de (آتَيْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır. (الْحُكْمَ) ve (النُّبُوَّةَ) kelimeleri de (الْكِتَابَ) kelimesine atfedildiğinden mef'ûlü bihtirler.

(قَوْمًا) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (وَكَّلْنَا) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

90- أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فِيمُدَاهُمْ أَقْتَدِهِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

“İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'an) âlemler için ancak bir öğüttür.”

(هُدَا) kelimesi başındaki (ب) harf-i cerinden dolayı lafzan mecrûr olup mahâllen ise mukaddem mef'ûlü bih ğayr-ı sarihtir. Âmili ise (أَقْتَدِ) emir fiilidir. (أَقْتَدِ) emir fiiline takdim eden bu kelimenin mahâllen mansûb olması takdiridir. Yine (أَقْتَدِ) fiiline muttasıl olarak gelen (وَ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (أَقْتَدِ) fiilidir.

(قُلْ) emir fiilidir. (لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Bu cümledeki (أَسْأَلُ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُمْ) zamiri (أَسْأَلُ) fiilinin birinci mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. (أَجْرًا) kelimesi ise (أَسْأَلُ) fiilinin ikinci mef'ûlü olup nasp alameti fethadır. Görüldüğü gibi (أَسْأَلُ) fiilide iki mef'ûlü bih aldı.

⁶⁵⁸ Şalih, a.g.e., III/271.

91- وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ
مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قِرَاطِيسٍ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلْ
اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

“(Yahudiler) Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü 'Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir' dediler. De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'ân'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen 'Allah' de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!”

(حَقَّ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (مَا قَدَرُوا) fiilidir. Nasp alameti fethadır. (اللَّهُ) kelimesi mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmiştir ve fiilin te'kiddi için gelmiştir. Âmili yine (مَا قَدَرُوا) fiildir.⁶⁵⁹ Nasp alamet fethadır. " Allah'ı **gereği gibi** değerlendiremediler " şeklinde meal verilir.

(إِذْ) kelimesi de zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. Âmili (مَا قَدَرُوا) fiilidir. (مَا أَنْزَلَ اللَّهُ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmil (قَالُوا) fiilidir. Bu cümlede yer alan (مِنْ شَيْءٍ) car-mecrûr olarak olsada mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Çünkü (مِنْ) harfi ceri zaidir.⁶⁶⁰

(مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) fiildir. Bu cümlede yer alan (الْكِتَابَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَنْزَلَ) fiildir.

(تَجْعَلُونَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هِيَ) zamiri (تَجْعَلُونَ) fiilinin birinci mef'ûlü olup damme üzerine mebnidir. (قِرَاطِيسٍ) kelimesi de (تَجْعَلُونَهُ) fiilinin ikinci mef'ûlü olup nasp alameti fethadır. Tenvinli gelmemesinin sebebi gayr-ı munsarîf olmasındandır.

(تُبْدُونَهَا) kelimesi (تَجْعَلُونَهُ) kelimesine atıf edildiğinden dolayı onun gibi 'irâblanır.

(تُخْفُونَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (تُخْفُونَ) fiilidir.

(مَا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (عَلِمْتُمْ) fiilidir.

⁶⁵⁹ Yağût, a.g.e., IV/1444.

⁶⁶⁰ Şalih, a.g.e., III/273.

(اللَّهُ) lafzı celalisi mahâllen mansûb konumunda olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Son olarak (ذُرْ) emir fiiline muttasıl olarak (هُمْ) zamiri mef'ûlû bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (ذُرْ) emir fiilidir.

92- وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

“Bu (Kur'an), Ümmü'l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarmak için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını hakkıyla kılmaya devam ederler. ”

(أَنْزَلْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlû bih olup damme üzerine mebnidir.

(بَيْنَ) kelimesi mekân zarfı olup nasp alameti fethadır.⁶⁶¹

Yine (أُمَّ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لِتُنْذِرَ) fiilidir. (مَنْ) ism-i mevsûl olup (أُمَّ) kelimesine atıf edilmiş olduğun mef'ûlû bihtir. (حَوْلَهَا) kelimesi de mekân zarfı olup mansûbtur.

93- وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ

“Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken "Bana da vahyolundu" diyenden ve "Ben de Allah'ın indirdiği âyetlerin benzerini indireceğim" diyenden daha zalim kim vardır! O zalimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara: "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!" derken onların hâlini bir görsen!”

(أُوحِيَ إِلَيَّ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (افْتَرَى) fiilidir. (قَالَ) fiilidir. cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

⁶⁶¹ Şâfi, a.g.e., IV/219.

Yine (مَا أَنزَلَ اللَّهُ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiildir. Bu cümledeki (مِثْلُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (سَأُنْزِلُ) fiilidir. Yine mahzûf mef'ûlü mutlakın sıfatı da kabul edilebilir.⁶⁶² (مَا أَنزَلَ اللَّهُ) cümlesine mahâllen mansûb konumunda olan ve (أَنْزَلَ) fiiline muttasıl olarak gelmesi gereken (وَ) zamiri mahzûftur. Cümle (مَا أَنزَلَ اللَّهُ) şeklinde takdir edilebilir.⁶⁶³

(إِذْ) kelimesi zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. Âmili (تَرَى) fiildir.

(أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ) cümlesi manada mansûb konumunda olup mef'ûlü bihtir. Âmili manada (يَقُولُ) fiilidir. *"Meleklerin, ellerini uzattıkları ve delillerine karşı ululuk satmak istediğinizden ve haksız olarak Allah hakkında söylediğiniz şeylerden dolayı horlukla cezalandırılacak, aşağılık bir azâba uğrayacaksınız, haydi, kurtarın bugün canlarınızı dedikleri zaman o zâlimlerin, ölümün şiddetiyle nasıl kıvrandıklarını bir görmelisin."*⁶⁶⁴ şeklinde bazı meallerde (أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ) cümlesi manada mef'ûlü bih kabul edilmiştir. Ama bazı meallerde " O zalimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara: '**Haydi canlarınızı kurtarın!** Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!' **derken** onların hâlini bir görsen! "⁶⁶⁵ şeklinde meal verilerek bu cümle hâl cümlesi olarak tercüme edildiği görülür. Yine bu cümlede yer alan (أَنْفُسَكُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَخْرِجُوا) fiildir.

(الْيَوْمَ) kelimesi zaman zarfı olup, nasp alameti fethadır.⁶⁶⁶ Sadareti gerektiren bir kelime olduğundan âmili (تُجَزَوْنَ) fiiline takdim etmiştir.

(عَذَابَ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (تُجَزَوْنَ) fiilidir.

Son olarak (غَيْرَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (تَقُولُونَ) fiildir.

94- وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فِرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ

شُفَعَاءَكُمْ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

⁶⁶² Yakût, *a.g.e.*, IV/1449.

⁶⁶³ Şalih, *a.g.e.*, III/277.

⁶⁶⁴ Gölpınarlı, *a.g.e.*

⁶⁶⁵ Atay-Kutluay, *a.g.e.*, s. 138.

⁶⁶⁶ Yakût, *a.g.e.*, IV/1450.

“Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçılarınızı da yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir.”

(جِئْتُمْ) fiiline muttasıl olarak gelen (نَا) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (جِئْتُمْ) fiilidir.

(كَمَا) kelimesindeki (كَ) harfi (مَثَلٌ) manasında olup mahâllen mansûbtur. Takdiren mahzûf olan ve (جِئْتُمْ) fiilinin mastarı (مَجِيئاً) kelimesinin sıfatı kabul edilen (مَثَلٌ) kelimesi mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmiştir. Yani cümle (جِئْتُمُونَا مَجِيئاً مَثَلٌ خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ) şeklinde düşünülebilir.⁶⁶⁷ Bu cümledeki (خَلَقْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (خَلَقْنَا) fiilidir.

(أَوَّلَ) kelimesi hâldir. Ama takdiren getirebileceğimiz (خَلَقاً) kelimesinin nâibi olarak da mef'ûlü mutlak olabilir. Yani cümle (خَلَقْنَاكُمْ خَلَقاً أَوَّلَ مَرَّةً) şeklinde düşünülebilir.

(وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ) cümlesindeki (مَا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (تَرَكْتُمْ) fiilidir. (وَرَاءَ) kelimesi de mekân zarfı olup mansûbtur.⁶⁶⁸ Nasp alameti fetha olup Âmili (تَرَكْتُمْ) fiilidir.

(مَعَكُمْ) mekân zarfı olup mansûbtur. Fetha üzerine mebni olup nasp alameti (نَرَى) fiildir. (شَفَعَاءَكُمْ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (نَرَى) fiilidir.

Yine (أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءَ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (زَعَمْتُمْ) fiildir.

Son olarak (بَيْنَ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur.. Âmili (تَقَطَّعَ) fiildir.

95- إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكَمُ اللَّهُ فَأَنَا تُؤْفَكُونَ

“Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır, ölüden diriye çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O hâlde (haktan) nasıl dönersiniz! ”

Bu ayetteki (الْحَيِّ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يُخْرِجُ) fiildir.

96- فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

⁶⁶⁷ Şalîh, a.g.e., III/279.

⁶⁶⁸ Yakût, a.g.e., IV/1456.

“O, sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kalmıştır. İşte bu, azîz olan (ve her şeyi) pek iyi bilen Allah'ın takdiridir.”

(اللَّيْلُ) kelimesi (جَعَلَ) fiilinin birinci mef'ûlü olup nasp alameti fethadır. (سَكَنًا) kelimesi de ikinci mef'ûlü bih olup nasp alameti yine fethadır. (وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا) kelimeleri de (اللَّيْلُ سَكَنًا) kelimelerine atfedildiğinden mef'ûlü bihtir. Nasp alametleri fethadır. Yani (جَعَلَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا) şeklindedir.

97- وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık.”

(النُّجُومُ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (جَعَلَ) fiildir. Nasp alameti fethadır. Yine (الْآيَاتِ) kelimesi mef'ûlü bih âmili (فَصَّلْنَا) fiilidir. Nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cem-i müennesi salimdir.

98- وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ

“O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık.”

(أَنْشَأَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mef'ûlü bih olup âmili (أَنْشَأَ) fiildir. Sukûn üzerine mebnidir. Bir önceki ayette de aynı şekilde kullanılan (الْآيَاتِ) kelimesi de mef'ûlü bih olup âmili yine (فَصَّلْنَا) fiilidir. Nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cemi müennesi salimdir.

99- وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا

وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى

ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üstüste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her

birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.”

(مَاءٌ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (أَنْزَلَ) fiildir. Nasp alameti fethadır.

Yine (نَبَاتٌ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (أَخْرَجْنَا) fiildir. Nasp alameti fethadır.

(فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا) cümlesi (فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتٌ) cümlesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır. Bu cümlede yer alan (خَضِرًا) kelimesi (نَبَاتٌ) kelimesi gibi mef'ûlü bih olup âmili (أَخْرَجْنَا) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

(حَبًّا) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (نُخْرِجُ) fiildir. Nasp alameti fethadır. Ondan sonra gelen (مُتْرَاكِبًا) kelimesi de onun sıfatı olduğundan dolayı mansûbtur.⁶⁶⁹

(جَنَاتٍ) kelimesi (نَبَاتٌ) kelimesine atfedilmiştir. Dolayısıyla mef'ûlü bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Âmili mahzûf (أَخْرَجْنَا) fiilidir. Yani (أَخْرَجْنَا) (جَنَاتٍ) şeklinde. (جَنَاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونِ وَالرُّمَّانِ) kelimeleri de bu (نَبَاتٌ) kelimesine atfedilmiştir ve mef'ûlü bihtirler. Buna istinaden " *O, gökten su indirendir. Her bitkiyi onunla bitirdik, ondan bitirdiğimiz yeşilden, birbirine benzeyen ve benzemeyen yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, **üzüm bağları, zeytin ve nar çıkardık...** " şeklinde meal verilir.*

Son olarak (إِذَا) kelimesi mahâllen mansûb olup zaman zarfıdır. Sukûn üzerine mebnidir.⁶⁷⁰

100- وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَفُوا لَهُ يَتِيمَ وَنَبَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ

“Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa ki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”

(جَعَلُوا) fiilinin mef'ûlü bihleridir. (الْجِنَّ) kelimesi (جَعَلُوا) fiilinin ikinci mef'ûlü olan (شُرَكَاءَ) kelimesi birinci mef'ûlü bihi olan (الْجِنَّ) kelimesine takdim etmiştir. Aslında (وَجَعَلُوا الْجِنَّ شُرَكَاءَ لِلَّهِ) olması gerekirdi. Allah'a şirk koşma olayının büyüklüğünü göstermek amaçlı bu tür kullanımlar yapılmaktadır.⁶⁷¹

⁶⁶⁹ Şaliḥ, *a.g.e.*, III/286.

⁶⁷⁰ Şaliḥ, *a.g.e.*, III/285.

⁶⁷¹ Yakût, *a.g.e.*, IV/1459.

(خَلَقَهُمْ) kelimesine muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir.

Yine (بَيِّنَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti yâ'dır. Çünkü cem-i müzekker salimdir. Âmili (خَرَفُوا) fiildir. (بَيَّنَّ) kelimesi de (بَيِّنَ) kelimesine atfedilmiş olduğundan mef'ûlü bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cem-i müennesi salimdir.

(سُبْحَانَ) kelimesi takdiren mahzûf (أَسْبَحَ) fiilinin mef'ûlü mutlakıdır.⁶⁷²

101- بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.”

(أَنَّى) kelimesi (كَيْفَ) manasında olup istifhâm edatıdır. Mahâllen mansûb olup zaman zarfıdır. Sukûn üzerine mebnidir. (كُلِّ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (خَلَقَ) fiildir.

102- ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

“İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur).”

Bu ayette sadece bir mef'ûlü bih vardır. O da (اعْبُدُوا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiridir. Mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. Âmili muttasıl geldiği (اعْبُدُوا) fiildir.

103- لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَنْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

“Gözler O'nu göremez; hâlbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”

(لَا تُدْرِكُهُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. (الْأَبْصَارُ) kelimesine takdim etmiştir. (الْأَنْصَارُ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يُدْرِكُ) fiilidir.

104- قَدْ جَاءَكُمْ بِصَائِرٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

⁶⁷² Şalih, a.g.e., III/287.

“(Doğrusu) size Rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyeti) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendisine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim.”

(جَاءَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. (بَصَائِرُ) kelimesine takdim etmiştir.

105-وَكَذَلِكَ نُنْصِرُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلَنُبَيِّنَ لَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Böylece biz âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, "Sen ders almışsın" desinler de biz de anlayan toplum için Kur'an'ı iyice açıklayalım.”

(كَذَلِكَ) kelimesindeki (كَ) harfi (مَثَلٌ) manasında olup takdiren mahzûf mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmiştir. Bundan dolayı mahâllen mansûbtur. Cümlemin takdiri ise (مَثَلُ ذَلِكَ) (التصريف نصرّف الآيات) şeklindedir.⁶⁷³

(الْآيَاتِ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Âmili (نُصِرْتُ) fiildir. (دَرَسْتَ) kelimesi ise mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (لَيَقُولُوا) fiildir. Son olarak (لَنُبَيِّنَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. Âmili (لَنُبَيِّنَ) fiildir.

106-اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

“Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.”

(مَا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebnidir. Âmili (اتَّبِعْ) emir fiilidir.

107-وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

“Allah dileyseydi, onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin”

(جَعَلْتُ) fiili iki mef'ûlü bih alır. Bunlardan birincisi (جَعَلْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiridir. Fetha üzerine mebnidir. (جَعَلْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlü ise (حَفِيظًا) kelimesidir. Nasp alameti fethadır.

⁶⁷³ Şalih, a.g.e., III/292.

108- وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”

(الَّذِينَ) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Fetha üzerine mebni olup âmili (تَسُبُّوا) fiilidir. (اللَّهُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يَسُبُّوا) fiildir.

(كَذَلِكَ) kelimesindeki (كَ) harfi (مثل) manasında olup takdiren mahzûf mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmiştir. Bundan dolayı mahâllen mansûbtur. Cümlemin takdiri ise (مثل ذلك) şeklindedir. Buradaki (كَ) harfinin mübteda olarak merfû' olması da caizdir.

(عَمَلُهُمْ) kelimesi de (زَيْنًا) fiilinin ikinci mef'ûlü bihidir. Nasp alameti fethadır.⁶⁷⁴ Birinci mef'ûlü bihi (لِكُلِّ أُمَّةٍ) kelimesi olup gayr-ı sarîh olarak gelmiştir.

(يُنَبِّئُهُمْ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (يُنَبِّئُهُ) fiilidir.

(بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (يُنَبِّئُهُ) fiildir.

109- وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah'a and içtiler. De ki: Mucizeler ancak Allah katındandır. Ama mucize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?”

(جَهْدَ) kelimesi mef'ûlü mutlaktır. Nasp alameti fetha olup âmili mahzûftur. Mahzûf âmilin takdiri (وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ يَجْعَدُونَ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ) şeklindedir.⁶⁷⁵ Bu şekilde düşünülünce “Kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair **kuvvetli bir şekilde Allah'a and içtiler.**” şeklinde meal vermek mümkündür.

⁶⁷⁴ Şâfi, **a.g.e.**, IV/247.

⁶⁷⁵ Şalih, **a.g.e.**, III/296.

(جَاءَتْ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. (آيَةً) kelimesine takdim etmiştir. Âmili (جَاءَتْ) fiilidir.

(إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (فُلٌ) fiilidir. Bu cümlede yer alan (عِنْدَ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur.

(يُشْعِرُ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُمُ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (يُشْعِرُ) fiilidir.

Son olarak (إِذَا) kelimesi zaman zarfı olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (يُؤْمِنُونَ) fiilidir.⁶⁷⁶

110- وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أُولَٰئِكَ مَرَّةً وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız.”

(أَبْصَارَهُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (نُقَلِّبُ) fiilidir. (أَفْئِدَتَهُمْ) kelimesi mef'ûlü bihtir. (أَفْئِدَتَهُمْ) kelimesine atfedildiğinden mef'ûlü bihtir.

(أُولَٰئِكَ) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur. Âmili (لَمْ يُؤْمِنُوا) fiildir.⁶⁷⁷ (نَذَرُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (نَذَرُ) fiildir.

111- وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَهُمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ

“Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler.”

(الْمَلَائِكَةَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (نَزَّلْنَا) fiilidir. (كَلَّمُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mukaddem mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. (الْمَوْتَىٰ) kelimesine takdim etmiştir. Yine (كُلِّ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (حَشَرْنَا) fiildir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁶ Yâkût, *a.g.e.*, IV/1470.

⁶⁷⁷ Yâkût, *a.g.e.*, IV/1471.

⁶⁷⁸ Şalih, *a.g.e.*, III/299.

112- وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ

“Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi onu da yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle başbaşa bırak.”

(شَيَاطِينَ) kelimesi (جَعَلْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlü bihidir. Nasp alameti fethadır. (عَدُوًّا) kelimesi ise birinci mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır. 100. ayette olduğu gibi ikinci mef'ûl birinci mef'ûle takdim etmiştir.

(يُوحِي) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يُوحِي) fiilidir.

(فَعَلُوهُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir.

Yine (ذَرُّ) emir fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir.

Son olarak (مَا) ism-i mesvûlu bir önceki (هُمْ) zahirine atfedildiğinden mahâllen mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Oradaki (و) harfi (مع) manasında olup, (مَا) nin mef'ûlü me'ah olması da caizdir.⁶⁷⁹ Birinci durumda "...Rabbin dileseydi yapamazlardı bunu, onları da bırak, **iftirâlarını da.**"⁶⁸⁰ şeklinde meal verilmiştir. İkinci duruma ise "Rabbin dileseydi onu da yapamazlardı. Artık onları uydurdukları **şeylerle başbaşa bırak.**"⁶⁸¹ şeklinde meal verilmiştir.

113- وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ

“Ahirete inanmayanların kalpleri ona (yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçu işlemeye devam etsinler diye (böyle yaparlar).”

Bu ayetteki (يَرْضَوْهُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. Yine (مَا) ism-i mevsûlu mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Âmili (يَقْتَرِفُوا) fiildir.

⁶⁷⁹ ed-Derviş, *a.g.e.*, III/202.

⁶⁸⁰ Gölpınarlı, *a.g.e.*

⁶⁸¹ Atay-Kutluay, *a.g.e.*, s. 141.

114- أَفَغَيَّرَ اللَّهُ أَبْنَعِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ

مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

"Allah, size Kitab'ı (Kur'an'ı) açıklanmış olarak indirdiği hâlde, ondan başka bir hakem mi arayayım? Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur'an'ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma!"

(غَيَّرَ) kelimesi mukaddem mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmiline takdim ettiği (أَبْنَعِي) fiilidir.

(حَكَمًا) kelimesi ise temyiz yahut hâl olabilir. Veya (أَبْنَعِي) fiilinin ikinci mef'ûlü bih olarak da kabul edilebilir.⁶⁸² Mef'ûlü bih olarak kabul edilirse "Allah, size Kitab'ı (Kur'an'ı) açıklanmış olarak indirdiği hâlde, ondan **başka bir hakem mi** arayayım?" şeklinde meal vermek mümkündür.

(الْكِتَابَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَنْزَلَ) fiilidir. (آتَيْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri (آتَيْنَا) fiilinin birinci mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. (الْكِتَابَ) kelimesi de (آتَيْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlü bihidir.

(يَعْلَمُونَ) Âmili (أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili fiilidir.

116- وَإِنْ تُطِيعْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يَضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ

"Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler."

(أَكْثَرُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (تُطِيعْ) fiildir. (يَضِلُّوْ) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri mef'ûlü bih olup fetha üzerine mebnidir.

117- إِنْ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

"Muhakkak ki senin Rabbin, evet O, kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, doğru yolda gidenleri de iyi bilendir."

(مَنْ) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebnidir. Âmili takdiren mahzûf (يَعْلَمُ) fiildir. Yani (يَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ) şeklindedir.

⁶⁸² Şalih, a.g.e., III/303.

118- فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ

“Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yeyin.”

(مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmil (كُلُوا) emir fiildir.

119- وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرُّتُمْ إِلَيْهِ وَإِنْ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ

“Üzerine Allah'ın adı anılıp kesilenden yememenizdeki sebep ne? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır. Doğrusu bir çokları bilgisizce cahil insanları kendi kötü arzularına uyarak saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.”

(وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ) cümlesinde (مَا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (فَصَّلَ) fiildir.

(لَيُضِلُّونَ) fiilinin mef'ûlü bihi takdiren hazf olmuştur. Takdiren mahzûf olan mef'ûlü bihi getirilince cümle (لَيُضِلُّونَ الْجَاهِلَاءَ) şeklinde olur.⁶⁸³ Dolayısıyla meâli "Doğrusu bir çokları, **cahil insanları**, bilgisizce kendi kötü arzularına uyarak saptırıyorlar" şeklinde verilebilir.

120- وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ

“Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir.”

(بَاطِنَهُ) kelimesi mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır. Âmili (ذَرُوا) emir fiilidir. (ظَاهِرَ) kelimesi de (ظَاهِرَ) kelimesine atıf edildiğinden onun gibi 'irâblanır.

(يَكْسِبُونَ) kelimesi mef'ûlü bihi olup âmili (يَكْسِبُونَ) fiilidir. Nasp alameti fethadır. Yine (يَقْتَرِفُونَ) fiilinde (مَا) ism-i mevsûlune dönen ve mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihi olan bir (وَ) zamiri mahzûf olmuştur. Cümlelerin takdiri (يَقْتَرِفُونَهُ) şeklindedir.⁶⁸⁴ Dolayısıyla yapılan meallerde bu mahzûf zamirin dikkate alınarak " Günahın açığını da, gizlisini de

⁶⁸³ Şaliḥ, *a.g.e.*, III/309.

⁶⁸⁴ Şaliḥ, *a.g.e.*, III/310.

bırakın! Günah kazananlar, yaptıklarının cezasını çecekler. " şeklinde verilmesi gerekmektedir.

121- وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

“Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır. Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşanlar olursunuz. ”

(لَا تَأْكُلُوا) Âmili (مِمَّا لَمْ يُذَكَّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. fiilidir.

(يُجَادِلُوكُمْ) fiiline muttasıl olarak (كُم) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir. Yine (أَطَعْتُمُوهُمْ) fiiline muttasıl olarak (هُم) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir.

122- أَوَمَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُينَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu! İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterilmiştir”

(نُورًا) fiiline muttasıl olarak (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. (أَحْيَيْنَاهُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (جَعَلْنَا) fiilidir. Yine (يَعْمَلُونَ) fiilinde (مَا) ism-i mevsûlune dönen ve mahâllen mansûb olup mef'ûlü bih olan bir (هُ) zamiri mahzûf olmuştur. Cümleinin takdiri (يَعْمَلُونَهُ) şeklindedir.

123- وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمًا لِيُمَكِّرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

“Böylece biz, her kasabada, oralarda bozgunculuk yapmaları için, günahkârlarını liderler yaptık. Onlar yalnız kendilerini aldatırlar, ama farkında olmazlar. ”

(أَكْبَرًا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (جَعَلْنَا) fiildir.

124- وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ

سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ

“Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere, yapmakta oldukları hilelere karşılık Allah tarafından aşağılık ve çetin bir azap erişecektir.”

(إِذَا) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur mef'ûlü fihtir. (جَاءَتْ) fiiline muttasıl olarak (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. (آيَةً) fâiline takdim etmiştir. Sukûn üzerine mebnidir.

(لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالُوا) fiildir. Bu cümlede yer alan (مِثْلَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَنْ نُؤْمِنَ) fiilidir.

(حَيْثُ) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur. Damme üzerine mebnidir. Burada (حَيْثُ) kelimesi (فِي) manasında olmayıp bilakis mef'ûlü bih olup âmili mahzûf olup olmuştur. (يَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رَسُولَهُ) şeklinde (حَيْثُ) kelimesinin âmili takdir edilebilir.⁶⁸⁵

(يَجْعَلُ) fiildir. Yine (حَيْثُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يَجْعَلُ) fiildir. Yine (يَعْلَمُ) fiilidir. (يَجْعَلُ رَسُولَهُ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Amili takdiren (يَعْلَمُ) fiilidir.

(أَجْرُمُوا) ism-i mevsûlu mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmili (سَيُصِيبُ) fiilidir. kelimesine takdim etmiştir.

Son olarak (عِنْدَ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur. Âmili (سَيُصِيبُ) fiilidir.⁶⁸⁶

125- فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا

يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

“Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğsü çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir.”

(فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ هِدَايَتَهُ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. (أَنْ يَهْدِيَهُ) şeklinde takdir edilebilir.⁶⁸⁷ Yine bu cümlede yer alan (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup damme üzerine mebnidir. Âmili (يَهْدِي) fiilidir.

⁶⁸⁵ Yakût, a.g.e., IV/1488.

⁶⁸⁶ Yakût, a.g.e., IV/1488.

(وَمَنْ يُرِدْ أَنْ) fiildir. Âmili (يُشْرَحُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. (صَدْرَهُ) cümlesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır. Yine bu cümlede yer alan ve (يُضِلُّ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mef'ûlü bih olup amili (يُضِلُّ) fiilidir.

(صَيِّقًا) kelimesi mef'ûlü bih olup (يَجْعَلُ) fiilinin ikinci mef'ûlü bihidir. Nasp alameti fethadır.

(الرَّجْسِ) kelimesi mef'ûlü bih olup âmili (يَجْعَلُ) fiilidir. Nasp alameti fethadır.

126- وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ

“Bu (din), Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, öğüt alacak bir kavim için âyetleri ayrıntılı olarak açıkladık.”

(الْآيَاتِ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cemi müennesi salimdir. Âmili (فَصَّلْنَا) fiilidir.

127- لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Rableri katında onlara esenlik yurdu (cennet) vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur.”

(عِنْدَ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur. Nasp alameti fethadır. (يَعْمَلُونَ) fiilinde (مَا) ism-i mevsûlüne dönen ve mahâllen mansûb olup mef'ûlü bih olan bir (هُ) zamiri mahzûf olmuştur. Cümlelerin takdiri (يَعْمَلُونَهُ) şeklindedir.

128- وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَامَعْشَرَ الْجِنِّ قَدْ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ

بِعُضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ

عَلِيمٌ

“Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, 'Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız' der. Onların, insanlardan olan dostları ise: 'Ey Rabbimiz! (Biz) birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin surenin sonuna ulaştık' derler. Allah da

buyurur ki: Allah'ın dilediği hariç, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, bilendir. ”

(يَحْشُرُ) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur. Âmili mahzûf (أَذْكَرُ) fiilidir.⁶⁸⁸ (يَحْشُرُ) fiiline muttasıl olarak (هُمْ) zamiri mef'ûlü bih olup sukûn üzerine mebnidir.

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدْ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili takdire mahzûf (نَقُولُ) fiilidir.⁶⁸⁹ Dolayısıyla " O gün hepsini toplar da 'Ey cin topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız' **deriz...** " şeklinde meal verilir. Yine (رَبَّنَا اسْتَمْنَعِ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

(النَّارُ مَثْوَاكُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alamaeti fethadır. Âmili (بَلَّغْنَا) fiilidir. (النَّارُ مَثْوَاكُمْ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالَ) fiilidir.

129- وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız”

(كَذَلِكَ) kelimesindeki (كَ) harfi (مَثَلٌ) manasında olup takdire mahzûf mef'ûlü mutlaka nâib olarak gelmiştir. Bundan dolayı mahâllen mansûbtur. Cümlelerin takdiri ise (نُؤَلِّي) kelimesinin birinci mef'ûlü (بَعْضَ) kelimesi de (نُؤَلِّي) fiilinin ikinci mef'ûlü bihi olup nasp alamaeti yine fethadır.

(يَكْسِبُونَ) fiiline muttasıl olarak gelmesi gereken ve (مَا) ism-i mevsûlüne dönen (ه) zamiri hazf olmuştur. Bu zamir mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Cümlelerin takdiri (يَكْسِبُونَهُ) şeklindedir.

130- يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا وَغَرَّبْنَاهُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ

“Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi! Derler ki: 'Kendi

⁶⁸⁸ Yâkût, **a.g.e.**, IV/1492.

⁶⁸⁹ Şalîh, **a.g.e.**, III/321.

⁶⁹⁰ Şalîh, **a.g.e.**, III/322.

aleyhimize şahitlik ederiz.' Dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler. ”

(يَأْتِ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. (رُسُلٌ) kelimesine takdim etmiştir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (يَأْتِ) fiilidir.

(آيَاتِي) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fetha yerine gelen kesradır. Çünkü cem-i müennesi salimdir. Âmili (يَقُصُّونَ) fiilidir.

(يُنْذِرُونَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (يُنْذِرُونَ) fiilidir. Yine (لِقَاءِ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يُنْذِرُونَ) fiilidir.

(شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالُوا) fiilidir. Yine (غَرَّتْ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. (الْحَيَاةُ) kelimesine takdim etmiştir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (غَرَّتْ) fiilidir.

(عَلَى أَنْفُسِهِمْ) cümlesi (قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا) cümlesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır. Yani (عَلَى أَنْفُسِهِمْ) kısmı mahâllen mef'ûlü bihtir.

132- وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

“Gerçek şu ki: Hâlkı habersizken, Rabbin haksızlık ile ülkeleri helâk edici değildir. ”

(يَعْمَلُونَ) fiiline muttasıl olarak gelmesi gereken ve (مَا) ism-i mevsûlüne dönen (وَ) zamiri hazf olmuştur. Bu zamir mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Cümleinin takdiri (يَعْمَلُونَهُ) şeklindedir.

133- وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَةِ قَوْمٍ

آخَرِينَ

“Rabbin zengindir, rahmet sahibidir. Dilerse sizi yok eder ve sizi başka bir kavmin zürriyetinden yarattığı gibi sizden sonra yerinize dilediği bir kavmi yaratır.”

(يُذْهِبُ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (يُذْهِبُ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

(مَا) ism-i mevsûlû mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (يَسْخُلِفُ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir. Yine (أَنْشَأَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُمُ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (أَنْشَأَ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

135- قُلْ يَاقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ

“De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Yurdun (dünyanın) sonunun kimin lehine olduğunu yakında bileceksiniz. Gerçek şu ki, zalimler iflâh olmazlar.”

(اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

(مَنْ) ism-i mevsûlû mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (تَعْلَمُونَ) fiilidir.

Yine (مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili yine (تَعْلَمُونَ) fiilidir. Meal verilirken bu cümle " De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Yurdun (dünyanın) sonunun kimin lehine olduğunu yakında bileceksiniz. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmazlar. " şeklinde mef'ûlû bih olarak tercüme edilir.

136- وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

“Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar? ”

(هَذَا لِلَّهِ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (ذَرَأَ) fiilidir. (فَقَالُوا) fiilidir. cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (فَقَالُوا) fiilidir.

137- وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائُهُمْ لِزُدُّوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ

“Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyle ise onları uydurdukları ile başbaşa bırak!”

(قَتَلَ) kelimesi mukaddem mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (زَيْنَ) fiilidir. (شُرَكَائُهُمْ) kelimesine takdim etmiştir.

(يُرْدُو) fiiline muttasıl olarak gelen (هُم) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (يُرْدُو) fiili olup sukûn üzerine mebnidir. (دِينُهُمْ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يَلْبِسُوا) fiilidir.

(فَعَلُوا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (فَعَلُوا) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

Aynı şekilde (دَر) emir fiiline muttasıl olarak gelen (هُم) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (دَر) emir fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

138- وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتُ حَجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا

يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: 'Bu (tanrılar için ayrılan) hayvanlarla ekinler haramdır. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.' Birtakım hayvanlar da vardır ki, Allah'a **iftirâ etmek için** O'nun adını anmadan kesiyorlar, yakında bu iftirâlarının cezâsını görecekler ”

(هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتُ حَجْرٌ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قَالُوا) fiilidir. Yine (لَا يَطْعَمُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هَا) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmili (لَا يَطْعَمُ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

(اسْمَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا يَذْكُرُونَ) fiilidir.

Yine (افْتِرَاءٌ) kelimesi mef'ûlü lieclih kabul edilebilir ve nasp alameti fethadır. Âmili yine (لَا يَذْكُرُونَ) fiilidir.⁶⁹¹ Yine bu kelimeye mahzûf (افترى) fiilinin mef'ûlü mutlaka veya hâl diyenlerde olmuştur.⁶⁹² Nitekim meallere bakıldığında (افْتِرَاءٌ) kelimesinin hâl veya mastar olarak tercüme edildiği görülür. Mesela Gölpınarlı " Onlar, kendi akıllarınca bu

⁶⁹¹ Şalih, a.g.e., III/335.

⁶⁹² Yakût, a.g.e., IV/1506.

hayvanlarla ekinler haramdır, ancak izin verdiğimiz kişiler yiyebilir onları ve şu hayvanlara da binmek harâm edilmiştir dediler. Boş yere Allah'a **iftirâ ederek** adını anmadan hayvan kesiyorlar, yakında bu iftirâlarının cezâsını görecekler " şeklinde hâl olarak meal vermiştir. Fakat (اَفْتَرَاءٌ) kelimesini mef'ûlû lieclih olarak düşünürsek " ...Allah'a **iftirâ etmek için** onun adını anmadan kesiyorlar, yakında bu iftirâlarının cezâsını görecekler " şeklinde meal verebiliriz.

Son olarak (سَيَجْزِي) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (سَيَجْزِي) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

139- وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مِثْنَةً فَهِيَ شُرَكَاءُ

سَيَجْزِيهِمْ وَصَفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

“Dediler ki: 'Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haram kılınmıştır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın erkek) hepsi onda ortaktır.' Allah bu değerlendirmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz ki O hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”

(مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قَالُوا) fiilidir.

(سَيَجْزِي) fiilinin muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb olup (سَيَجْزِي) fiilinin birinci mef'ûlû bihidir. Sukûn üzerine mebnidir. (وَصَفَهُمْ) kelimesi de (سَيَجْزِي) fiilinin ikinci mef'ûlû bihidir. Nasp alameti fethadır.

140- قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا

كَانُوا مُهْتَدِينَ

“Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır ve doğru yolu bulacak da değildirler.”

(أَوْلَادَهُمْ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (قَتَلُوا) fiilidir.

(مَا) ism-i mevsûlû mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (حَرَّمُوا) fiilidir. Yine (رَزَقَ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlû bihtir. Âmili (رَزَقَ) fiili olup sukûn üzerine mebnidir.

(افْتِرَاءً) kelimesi 138. ayette olduğu gibi mef'ûlü lieclih olarak da kabul edilebilir veya hâl olarak da kabul edilebilir.

141- وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ

مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Herbiri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”

(جَنَّاتٍ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Çünkü cem-i müennesi salimdir. Âmili (أَنْشَأَ) fiilidir. (غَيْرَ) kelimesi de (جَنَّاتٍ) kelimesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır. Yine (النَّخْلَ) ve (الزَّرْعَ) kelimeleri de (جَنَّاتٍ) kelimesi atfedilir. Mansûb olup mef'ûlü bihtirler. (وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ) kelimeleri de (وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ) kelimeleri gibi 'irâblanır.

(إِذَا) kelimesi zaman zarfı olup sukûn üzerine mebnidir. (حَقَّهُ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (آتُوا) emir fiilidir. Yine (يَوْمَ) kelimesi de zaman zarfı olup mansûbtur. Âmili (آتُوا) emir fiilidir.

(الْمُسْرِفِينَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti yâ'dır. Âmili (يُحِبُّ) fiilidir.

142- وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Hayvanlardan yük taşıyanı ve tüyünden döşek yapılanları yaratan O'dur. Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin, şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır.”

(حَمُولَةً) ve (فَرْشًا) kelimeleri bir önceki 141. ayette (جَنَّاتٍ) kelimesine atfedildiğinden mef'ûlü bih olup nasp alametleri fethadır. Yani (أَنْشَأَ مِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا) şeklindedir.⁶⁹³

(رَزَقَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebnidir. (اللَّهُ) kelimesine takdim etmiştir.

⁶⁹³ Şalih, a.g.e., III/342.

Yine (حُطُوت) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethaya bedel olarak gelen kesradır. Âmili (لَا تَتَّبِعُوا) fiilidir. Çünkü cem-i müennesi salimdir.

143- ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ أَلْأُنثَيْنِ أَمْ أَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ

الْأُنثَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin.”

(الذَّكَرَيْنِ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti, ikil olduğundan dolayı (ي) harfidir. Âmili kendisinden önce gelmesi gereken mahzûf (حَرَّمَ) fiilidir. Yine (الْأُنثَيْنِ) kelimesi de (الذَّكَرَيْنِ) kelimesine atfedildiğinden mef'ûlû bih olur. Amili yine (حَرَّمَ) fiilidir. Bundan dolayı mealen bu ayet " ...De ki: Erkekleri mi **harâm etti**, dişileri mi, yoksa o dişilerin rahimlerindeki yavruları mı?... " şeklinde olur. (الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيْنِ) cümlesi de mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (قُلْ) fiilidir. Yine (أَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيْنِ) cümlesi de (الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيْنِ) cümlesine atfedildiğinden onun mahallen mef'ûlû bih olup âmili (قُلْ) fiilidir.

(نَبِّئُونِي) fiiline muttasıl olarak gelen (ي) harfi mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebnidir.

144- وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيْنِ أَمْ أَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Deveden de iki, sığırdan da iki (yarattı.) De ki: O bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan kim daha zalimdir! Şüphesiz Allah o zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

143. kısmın (وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمْ الْأُنثَيْنِ أَمْ أَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيْنِ) kısmın 143. ayetle aynı olduğundan buradaki mef'ûl kalıpları da aynıdır.

(إِذْ) zaman zarfı olup mansûbtur. Sukûn üzerine mebnidir. (وَصَّا) fiiline muttasıl olarak gelen (كَمْ) zamiri mahâllen mansûb olup mukaddem mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebnidir. (اللَّهِ) kelimesi takdim etmiştir.

(كَيْبًا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَظْلَمَ) fiilidir. Yine (لِيُضِلَّ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. (النَّاسَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لِيُضِلَّ) fiilidir.

Son olarak ayetin son cümlesinde yer alan (الْقَوْمَ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا يَهْدِي) fiilidir.

145- قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِمَّنْ أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış birşey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.”

(قُلْ) emir fiilidir. Bu cümlede yer alan (مُحَرَّمًا) kelimesi mef'ûlü bih olması caiz olmakla beraber takdiren mahzûf mef'ûlü bihin sıfatı da kabul edilebilir. Takdiri (طَعَامًا مُحَرَّمًا) şeklinde olabilir. Nasp alameti fetha olup âmili (أُوحِيَ) fiilidir.⁶⁹⁴

(يَطْعُمُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Damme üzerine mebnidir.

146- وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını

⁶⁹⁴ Şalih, a.g.e., III/345.

da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezâdır. Biz elbette doğru söyleyiniz.”

(كُلَّ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (حَرَّمْنَا) fiilidir. Yine (شُحُومَهُمَا) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (حَرَّمْنَا) fiilidir.

(جَزَيْنَا) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (جَزَيْنَا) fiilidir.

147- فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رُبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

“Eğer seni yalanlarlarsa de ki: Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. Bununla beraber O'nun azabı, suçlular topluluğundan uzaklaştırılmaz. ”

(كَذَّبُوا) fiiline muttasıl olarak gelen (كَ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (كَذَّبُوا) fiilidir.

(رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

148- سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ

“Putperestler diyecekler ki: 'Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.' Onlardan öncekiler de aynı şekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”

(وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ) cümlesindeki (شَيْءٍ) kelimesi lafzan zaid (مِنْ) harf-i cerinden dolayı mecrûr olup mahâllen mansûbtur. Çünkü mef'ûlü bih olup âmili (حَرَّمْنَا) fiilidir.

Yine (بَأْسَنَا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (ذَاقُوا) fiilidir.

(هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Bu cümlede yer alan (عِنْدُ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur.

Yine (تُخْرَجُو) fiiline muttasıl olarak gelen (ه) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (تُخْرَجُو) fiilidir.

149- قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ

“De ki: Kesin delil, ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.”

(قُلْ) emir fiilidir. (فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Yine (هَذَا) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (هَذَا) fiilidir.

150- قُلْ هَلْ مَسَّ شُهَدَاءُكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُوا مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَغْدِلُونَ

“De ki: Allah şunu yasak etti, diye şahadet edecek şahitlerinizi getirin! Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla beraber şahitlik etme; âyetlerimizi yalanlayanların ve ahiret gününe inanmayanların arzularına uyma. Onlar, Rablerine eş tutuyorlar.”

(قُلْ) emir fiilidir. Bu cümlede yer alan (شُهَدَاءُ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (هَلْ) isim fiilidir.

(هَذَا) ism-i işareti mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (حَرَّمَ) fiilidir.

Yine (مَعَ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur. Âmili (لَا تَشْهَدُ) fiilidir.

(أَهْوَاءَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تَتَّبِعِ) fiilidir.

151- قُلْ تَعَالَوْا أَنَا ذَا حَرَمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ إِلَّا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızkını biz verimiz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve

Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız. ”

(مَا) ism-i mevsûlû mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (أَتَى) fiilidir. Yine bu ism-i mevsûle dönen (حَرَّمَ) fiiline muttasıl bir (وَ) zamiri hazf olmuştur. Takdiri (حَرَّمَهُ) şeklinde olan bu zamir mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir.

(إِحْسَانًا) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (تَشْرِكُوا) fiilidir. (إِحْسَانًا) kelimesi takdiren mahzûf (أَحْسِنُوا) fiilinin mef'ûlû mutlakı olup nasp alameti fethadır. Cümlelerin takdiri (أَحْسِنُوا بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا) şeklindedir.⁶⁹⁵

(مِنْ إِمْلَاقٍ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تَقْتُلُوا) fiilidir. (مِنْ إِمْلَاقٍ) car-mecrûr olup mahâllen mef'ûlû lieclihdir. Âmili (لَا تَقْتُلُوا) fiilidir.

(نَرْزُقُ) fiiline muttasıl olarak (كُمُ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (نَرْزُقُ) fiilidir. (إِيَّاهُمْ) kelimesi de (نَرْزُقُ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُمُ) zamirine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır.

(الْفَوَاحِشِ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تَقْرَبُوا) fiilidir.

(لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) cümlesi de (لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) cümlesine atfedildiğinden onun gibi 'irâblanır.

(وَصًا) fiiline muttasıl olarak (كُمُ) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Sukûn üzerine mebni olup âmili (وَصًا) fiilidir.

152- وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ وَالْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, sadece en iyi tutumla yaklaşın; ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti.”

(مَالِ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تَقْرَبُوا) fiilidir.

(أَشُدَّ) kelimesi mef'ûlû bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (يَبْلُغَ) fiilidir.

⁶⁹⁵ Yakût, a.g.e., IV/1525.

Yine (الْمِيزَانِ) ve (الْكَيْلِ) kelimeleri de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تُكَلِّفُ) fiilidir. (نَفْسًا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تُكَلِّفُ) fiilidir.

(ذَلِكَ) kelimesi zaman zarfı olup mahâllen mansûbtur. (ذَلِكَمُ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) cümlesi 151. ayette geçen (وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) cümlesi gibi 'irâblanır.

153- وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”

(اتَّبِعُوا) fiiline muttasıl olarak muttasıl olarak gelen (ه) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (اتَّبِعُوا) fiilidir. Yine (السُّبُلَ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (تَفَرَّقَ) fiilidir.

(ذَلِكَمُ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) cümlesi 151. ayette geçen (وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) cümlesi gibi 'irâblanır.

154- ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ

“Sonra, iyilik işleyenlere nimeti tamamlamak, her şeyi uzun uzadıya açıklamak, doğruyu göstermek ve rahmet olmak için Musa'ya Kitap'ı verdik. Rablerine kavuşacaklarına belki artık inanırlar.”

(مُوسَى) kelimesi (آتَيْنَا) fiilinin birinci mef'ûlü bihi olup nasp alameti mukadder fethadır. (الْكِتَابَ) kelimesi de (آتَيْنَا) fiilinin ikinci mef'ûlü bihidir. Nasp alameti fethadır.

(تَمَامًا) kelimesi mef'ûlü lieclih olup nasp alameti fethadır.⁶⁹⁶ Âmili (آتَيْنَا) fiilidir. (تَفْصِيلًا) kelimesi mef'ûlü lieclih olup nasp alameti fethadır. (هُدًى) ve (رَحْمَةً) kelimeleri de (تَمَامًا) kelimesine atfedildiğinden mef'ûlü lieclih olurlar. Nasp alametleri fethadır. Mealen bu "Sonra, iyilik işleyenlere **nimeti tamamlamak, her şeyi uzun uzadıya açıklamak, doğruyu göstermek ve rahmet olmak için Musa'ya**

⁶⁹⁶ Şalih, a.g.e., III/362.

Kitap'ı verdik. Rablerine kavuşacaklarına belki artık inanırlar." şeklindedir. Koyu yazılan kısımları mef'ûlû lieclihnin cümlede kazandığı anlamı gösterir.

155- وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"İşte bu (Kur'an), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin."

(أَنْزَلْنَا) fiiline muttasıl olarak muttasıl olarak gelen (ه) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (أَنْزَلْنَا) fiilidir. Yine (اتَّبِعُوا) fiiline muttasıl olarak muttasıl olarak gelen (ه) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (اتَّبِعُوا) fiilidir.

156- أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ

"Hiç şüphe yok ki bizden önce ancak iki tâîfeye kitap indirildi ve bizse onu okumaktan âcizdik, bir şey anlamıyorduk demeniz için."

(أَنْ تَقُولُوا) ve devamında gelen kısım mahâllen mansûb olup manada mef'ûlû lieclihdir. Meali *"Hiç şüphe yok ki bizden önce ancak iki tâîfeye kitap indirildi ve **bizse onu okumaktan âcizdik, bir şey anlamıyorduk demeniz için.**"* şeklindedir. Yine (إِنَّمَا أَنْزَلَ) (أَنْزَلَ) fiiline muttasıl olarak muttasıl olarak gelen (ه) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlû bihtir. Âmili (تَقُولُوا) fiilidir.

157- أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ

"Yahut 'Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk' demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız."

(جَاءَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb mukaddem mef'ûlû bihtir. Âmili (جَاءَ) fiilidir. (بَيِّنَةٌ) kelimesine takdim etmiştir.

(الَّذِينَ) ism-i mevsûlû (سَنَجْزِي) fiilinin birinci mef'ûlû bihi olup mahâllen mansûbtur. Fetha üzerine mebnidir. (سُوءَ) kelimesi de (سَنَجْزِي) fiilinin ikinci mef'ûlû bihi olup nasp alameti fethadır.

158- هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا

يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلْ انتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ

“Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!”

(أَوْ) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (يَنْظُرُونَ) fiildir. (أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ) cümlesine atfedildiğinden mahâllen onun gibi 'irâblanır. İlk cümlede yer alan, (يَأْتِي) fiiline muttasıl olarak gelen (الْمَلَائِكَةُ) zamiri mahâllen mansûb mukaddem mef'ûlü bihtir. Âmili (تَأْتِي) fiilidir. (يَوْمَ) kelimesine takdim etmiştir.

(يَوْمَ) kelimesi zaman zarfı olup mansûbtur. Âmili takdim ettiği (يَأْتِي) fiilidir.⁶⁹⁷ Yine (يَنْفَعُ) kelimesi mukaddem mef'ûlü bih olup nasp alameti (يَنْفَعُ) fiilidir. (إِيْمَانُهَا) kelimesine atfedilmiştir.

(خَيْرًا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp almeti fethadır. Âmili (كَسَبَتْ) fiilidir. Yine (انتَظِرُوا) cümlesi mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

159- إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.”

(يُنَبِّئُهُم) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (فَرَّقُوا) fiilidir. (يُنَبِّئُ) fiiline muttasıl olarak gelen (هُمْ) zamiri mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (يُنَبِّئُ) fiilidir.

160- مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

(يُجْزَى) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا يُجْزَى) fiilidir.

⁶⁹⁷ Yağûd, a.g.e., IV/1535.

161- قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"Deki; 'Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, gerçek dine, doğruya yönelen ve puta tapanlardan olmayan İbrahim'in dinine iletmiştir' de."

(إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) cümlesi ve devamı mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir. Bu cümlede yer alan (هَذَا) fiiline muttasıl olarak gelen (ي) zamiri mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir.

(إِلَى صِرَاطٍ) car-ı mecrûru mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Takdiri (صِرَاطًا) şeklindedir.⁶⁹⁸

(دِينًا) kelimesi de (صِرَاطًا) kelimesine atfedildiğin o da mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (هَذَا) fiilidir.

Yine (مِلَّةً) kelimesi de (دِينًا) kelimesine atfedileceğinde mef'ûlü bih olur. Dolayısıyla bu kelimeleri dikkate alarak ayetin mealini "Deki; 'Şüphesiz Rabbim **beni doğru yola, gerçek dine, doğruya yönelen ve puta tapanlardan olmayan İbrahim'in dinine iletmiştir**' de." şeklinde verebiliriz.

162- قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir. "

(إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي) cümlesi ve devamı mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (قُلْ) emir fiilidir.

164- قُلْ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ

رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

"De ki: Allah her şeyin Rabbi iken ben ondan başka Rabb mı arayacağım? Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. Ve O, uyuşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir."

⁶⁹⁸ Şalih, a.g.e., III/326.

(قُلْ) Âmili (أَعْبُدِ اللَّهَ أَبْغِي رَبًّا) cümlesi ve devamı mahâllen mansûb olup mef'ûlü bihtir. Âmili (أَبْغِي) emir fiilidir. Bu cümlede geçen (عَبَدَ) kelimesi takdiren mahzûf (أَبْغِي) fiilinin mef'ûlü bihi olup nasp alameti fethadır. Cümlenin takdiri (أَبْغِي عِبَادَ اللَّهِ رَبًّا) şeklindedir.⁶⁹⁹

Yine (رَبًّا) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (أَبْغِي) fiilidir.

(وَزَّرَ) kelimesi de mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (لَا تَزِرْ) fiilidir.

(يُنَبِّئُ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (يُنَبِّئُ) fiilidir.

165- وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

“Sizi yeryüzünün hâlifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayan merhamet edendir.”

(جَعَلَ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb (جَعَلَ) fiilinin birinci mef'ûlü bihidir. (خَلَائِفَ) kelimesi (جَعَلَ) fiilinin ikinci mef'ûlü bihi nasp alameti fethadır.

(بَعْضَكُمْ) kelimesi mef'ûlü bih olup nasp alameti fethadır. Âmili (رَفَعَ) fiilidir. Yine (فَوْقَ) kelimesi mekân zarfı olup mansûbtur. Âmili yine (رَفَعَ) fiilidir.

(لِيَبْلُوكُمْ) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (لِيَبْلُوكُمْ) fiilidir.

Yine (آتَا) fiiline muttasıl olarak gelen (كُم) zamiri mahâllen mansûb mef'ûlü bihtir. Âmili (آتَا) fiilidir.

Kur'an-ı Kerim'in 6. suresi olan En'âm suresinin bütün ayetlerini inceleyip, bu ayetlerde geçen mef'ûl kalıplarını gördük. 165 ayet olan bu surenin 7 ayeti hariç diğer bütün ayetlerde mef'ûl örnekleri ile karşılaşmak mümkündür. Mef'ûl örneği olmayan ayetler 32, 45, 67, 115, 131, 134 ve 163. ayetleridir. Tahlil ettiğimiz ayetlere baktığımızda ise çoğunlukla mef'ûlü bih örnekleriyle karşılaşırız. Özellikle de fiillere muttasıl olarak gelen mahâllen mansûb olan zamirler mef'ûlü bih olarak kullanılmıştır.

⁶⁹⁹ Şalih, a.g.e., III/333.

Yine mef'ûlû bih gayr-ı sarîh örnekleri de kullanılmıştır. Bu örneklere ilk ayetlerde kısmı olarak değinip ilerleyen ayetlerde ise bu tarz kalıpların anlaşılmış olduğunu düşünerek bu örnekleri tek tek açıklama gereği duymadık. Yine mef'ûlû mutlak örneklerine de az olmakla beraber karşılaşmak mümkündür. Mef'ûlû fih ya da zarf örnekleri de bu surede mef'ûlû bih kadar olmasa da kullanılmıştır. Mef'ûlû lieclih 5 yerde mef'ûlû me'ah sadece ise 112. ayette kullanılmıştır.

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışma sonucunda Arapça gramer kuralı olan mef'ûlleri açıklayıp bütün kullanım şekillerini anlatmaya çalıştık. Arap Dilinde var olan mef'ûlü mutlak, mef'ûlü bih, mef'ûlü fih, mef'ûlü lieclih ve mef'ûlü me'ahın hepsini tek tek açıklayıp, bu mef'ûl çeşitlerini ve kalıplarıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayet örneklerini verdik. Bu araştırmayı yaparken Kur'an-ı Kerim'de mef'ûller ile alakalı örnekleri çalışmamıza alıp bir kısmını açıklamaya çalıştık. Bazı ayetlerde ise mef'ûllerin kullanımları ile alakalı tercüme farklılıklarına da değinmeye çalıştık. Daha sonra da En'âm suresinde geçen bütün mef'ûl kalıplarını ele alıp incelemeye çalıştık. Bu mef'ûllerin çeşitlerini belirtip bazı ayetlerdeki mef'ûl kalıplarının kullanımlarından kaynaklanan tercüme farklılıklarını açıklamaya çalıştık.

Bu çalışmamız hakkında netice olarak elde ettiğimiz bilgileri maddeler hâlinde özetleyerek şöyle sıralayabiliriz;

1- Mef'ûl sözlük anlamı olarak "فعل" kökünden gelip, etki, tesir ve geçerlilik anlamına gelir. Çoğulu "مفاعيل" dir. Dilimizde nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci gibi öğelere karşılık gelir. Mef'ûller Arap Dilinde beş kısma ayrılır. Bunlar; mef'ûlü mutlak, mef'ûlü bih, mef'ûlü fih, mef'ûlü lieclih ve mef'ûlü me'ah'tır.

2-İlk mef'ûl çeşidi olan mef'ûlü mutlak, fiilin manasını te'kid etmek, nev'ini veya adedini bildirmek için fiil ile aynı kökten gelen mastara denir. Kendi arasında üç kısma ayrılır. Bunlar; fiilin te'kidi için, fiilin adedini ve çeşidini beyân için kullanılan mef'ûlü mutlaktır. Mef'ûlü mutlaka mastar da denir. Mef'ûlü mutlak her zaman zahir olarak gelmez. Bazen onun yerine nâib olarak kullanılan kelimeler vardır. Mef'ûlü mutlak yerine kullanılan kelimeler 13 tanedir.

3- İkinci mef'ûl çeşidi ve diğerlerine nazaran daha çok kullanılan mef'ûl olan mef'ûlü bih, bir fiil cümlesinde, fâilin gerçekleştiği eylemden müspet veya menfi olarak

etkilenen ögedir. Daima mansûptur. Genel olarak cümlede fâilden sonra gelir. Mef'ûlü bih, mef'ûlü bih sarih ve mef'ûlü bih ğayr-ı sarih olmak üzere iki kısma ayrılır. Yine bir fiil teaddi derecesine göre bir, iki ve üç mef'ûl alabilir.

4- Üçüncü mef'ûl çeşidi mef'ûlü fih, fiilin bildirdiği işin, olayın meydana geldiği yeri veya zamanını belirten mef'ûl dür. Mef'ûlü fihe zarf da denir. Zarf mekân zarfı ve zaman zarfı olarak ikiye ayrılır. Mekân zarfı, fiilin oluş yerini, mekânını bildiren mef'ûlü fihtir. Zaman zarfı ise, eylemin yapıldığı zamana işaret eden mef'ûlü fihtir.

5- Dördüncü mef'ûl çeşidi ise mef'ûlü lieclihdir. Mef'ûlü lieclih, fiilin bildirdiği iş ve olayın yapılış, meydana geliş sebebini belirten mef'ûldur. Mef'ûlü leh, umûmiyetle masdar olur ve neden, niçin sorularına cevap olur. Mef'ûlü leh mastarın sebebinin anlaşılmasıdır. Yani fiilin sebebini açıklar.

6- Son mef'ûl çeşidi olarak mef'ûlü me'ah, atıf yapılması lafzen ve manen doğru olmayan ve (مع) manasında olan (و) dan sonra zikredilen mansûb isimdir. Mef'ûlü me'ah beraberlik ifade eder.

7-En'âm suresindeki mef'ûl yapıları incelendiğinde genel itibariyle mef'ûlü bih örneklerin çok kullanıldığı özelliklerde fiillere muttasıl olarak ve zamirlerin mefulü bihlerin çok kullanıldığını görülmektedir. En'âm suresinde mef'ûlü bih sarihlerin yanında mef'ûlü bih ğayr-ı sarihlerin de çok kullanılmıştır. Bunun yanın da mef'ûlü mutlak, mef'ûlü fih, mef'ûlü lieclih örnekleri kullanılmıştır. Mef'ûlü me'ah ise sadece bir ayette kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfî, "Çağdaş Uslûplar ve Yenilenen Dille Bağlantı Kurularak"* Dâru’l-Ma‘ârif, III. baskı, Kahire 1974.
- ‘Abdul‘azîz, Muhammed Fâhîr, *Tavdîhu’n-Nahv*, Matbaa‘tu’s-Sa‘âde, Kahire ts.
- Ahmed Muhtâr ‘Umer, Muştafâ en-Nehhâs Zehrân ve Muhammed Hâmase ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-Esâsî*, Dâru’s-Selâsil, IV. baskı, Kuveyt, 1994.
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilbilgisi*, Tekin Kitabevi Yay., Konya 1989.
- el-Anţâkî, Muhammed, *el- Muhiţ fi Aşvâtî’l- ‘Arabiyye ve Nahviha ve Şarfiha*, III. baskı, Beyrut ts.
- Aslan, Ahmet, *Arapça Dilbisi "Nahiv İlmi"*, Candaş Yay., İstanbul 2012.
- Atay, Hüseyin, Kutluay, Yaşar, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, T.D.V., Ankara 1986.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an Kerim'in Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Nesriyat, İstanbul ts.
- el-Bakâî, Yûsuf eş-Şeyh, Muhammed, *Hâşiyeti’l-Huđârî*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1995.
- Birgivi, *İzhârü’l-Esrâr*, ts.,by., s. 50.
- el-Carim, ‘Alî, Emîn, Muştafâ, *en-Nahvu’l-Vâdîh fi Kavâ’idi’l-Luğati’l- ‘Arabiyye li’l-Merhaleti’l-İbtidâiyye*, Daru’l-Meârif, Kahire 1964.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 2011.
- Đafy, Şevkî, *el-Medârisu’n-Nahviyye*, Dâru’l-Me‘ârif, VII. baskı, Kahire 1992.
- ed-Dervîş, Muhyiddîn, *‘Îrâbu’l-Ğur’ân ve Beyânûhu*, Dâru’l-İrşâd li Şuûni’l-Cami‘iyyeti, Suriye 1980.
- Ebu Ubeyde, Ma‘mer b. Müşennâ, *Mecâzu’l-Ğur’ân*, Mektebetü’l-Hâncî, ts. Kahire.
- el-Ezherî, Hâlid b. ‘Abdullah, *Şerhu’t-Taşrîh ‘ala’t-Tavdîh*, Thk. Muhammed Bâsıl ‘Uyûnu’s-Suûd, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut 2000.

- el-Fağlî, ‘Abdulhâdî, ***Muhtaşaru’n-Nahv***, Daru’ş-Şurûk, VII. baskı, by. 1980.
- el-Ferâhîdî, el-Ĥalîl b. Aĥmet, ***el-Cümel Fi’n-Nahv***, Thk., Faĥruddîn Ķabâve, Mü’essetü’r- Risâle, Beyrut 1985.
- el-Ferrâ, Ebî Zekerıyyâ Yaĥya b. Ziyâd, ***Me‘âni’l-Ķur’ân***, ‘Âlemü’l-Kutüb, Beyrut ts.
- Feyyâd, Süleymân, ***Nahvu’l- ‘Asrî***, Merkezu’l-Ehrâm, by. 1951.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, ***Kur'an-ı Kerim ve Mealı***, İstanbul 2007.
- Günday, Hüseyin, Şahin, Şener, ***Arapça Dilbigisi***, VII. baskı, Alfa Yay., İstanbul 2013.
- el-Ğalâyînî, Şeyĥ Muştafâ, ***Câmi‘u’d-Durûsu’l- ‘Arabiyye***, Müessetü’r-Risâle, Beyrut 2004.
- el-Hâşimî, Seyyid Aĥmet, el-***Ķavâ‘idu’l-Esâsiyye li Lüğati’l- ‘Arabiyye***, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut ts.
- Hayrettîn Karaman, İbrahim Kafî Dönmez, Mustafa Çağrııcı, vd., ***Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir***, Ankara 2007.
- Hıdır, Muĥammed Yûsuf, ***el-‘İrâbu’l-Müeyesser fi Kavâ‘idi’l-Luğati’l- ‘Arabiyye***, Mektebü’tü’l-Menâr, II.Baskı, Ürdün 1986.
- Hıfnî Naşif, Muştafâ Tımûm, Muĥammed Şâlih Diyâb, vd., ***ed-Durûsu’l-Nahviyye***, Daru’l-Yalâfî’l-Duvelıyyeti, Kuveyt 2006.
- Ĥudayr, Muĥammed Aĥmed, ***Ķadâyâ’l-Mef‘ûl bihi ‘İnde’n-Nuĥati’l- ‘Arab***, Mektebetü’l-Encelü’l-Mısıriyye, Mısır 2003.
- Işık, Emin, ***"En‘âm Süresi"***, ***DİA***, İstanbul 1995, XI/170.
- İbn Dehhân, Ebi Muĥammed Saîd b. Mubârek en-Nahvî, ***Şerĥu’d-Durûsi fi’n-Nahv***, Matba‘atu’l-Emâne, Ķahire 1991.
- İbn Hişâm el-Enşârî, Ebu Muĥammed ‘Abdullah Cemâluddîn b. Yûsuf b. Ahmed, ***Şerĥu Ķatri’n-Nedâ ve Belli’s-Şadâ***, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut 1963.
- İbn Manzûr, İbn Mukerrem, ***Lisânu’l- ‘Arab***, Dâru’l-Şâdır, Beyrut ts.

- İbnu'l-Hâcib, Ebu 'Amr 'Usmân b. 'Umer, *el-Kâfiyetü fi 'İlmi'n-Nahv ve eş-Şâfiyetü fi 'İlmi't-Taşrîf ve'l-Hatt*, Thk., Şâlih 'Abdul'azîm eş-Şâir, Mektebetü'l-Edeb, Kahire 2010.
- İbnu's-Serrâc, Ebu Bekr Muhammed Sehl, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, Thk., 'Abdu'l-Huseyn Fetlî, Mü'essesetu'r-Risâle, Beyrut 1996.
- İbn Ya'îş, Muvaffakatü'd-Dîn Ali, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemahşerî*, Thk., Emîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2001, II/39.
- el-Kuşeyrî, Üstaz Ebi'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazin, *Nahvu'l-Kulûb*, Beyrut 2005.
- el-Lubedî, Muhammed Samîr Necîb, *Mu'cemü Muştalahâtü'n-Nahviyye ve's-Şarfiyye*, Daru'l-Furkân, Beyrut 1985.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1969.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi*, M.Ü.İ.F.V., Yay., İstanbul 1992.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'la, *Tefhîmu'l- Kur'ân*, İnsân Yay., İstanbul 1986, I/461-463.
- el-Mubarred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b.Yezîd, *el-Mukţadab*, Thk., Muhammed Abdulhalik 'Ađime, Kahire 1994.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.
- en-Nehhâs, Muhammed b. İsmail, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Daru'l-Ma'rife, II.Baskı, Beyrut 2008.
- Ni'met, Fuâd, *Mûlahhas Kavâ'idü'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Mektebetü'l-Mücellidü'l-'Arabî, XIX. baskı, Kahire.
- Ömer, Yûsuf Hasan (Thk. ve Tşh.), *Şerhu'r-Rađî 'ala'l-Kâfiye*, Dâru'l-Kutübü'l-Vataniyye, Kuveyt 1996.
- eş-Şabbân, Muhammed b. 'Alî, *Hâşiyetu's-Şabbân 'ala Şerhi'l-Eşmûnî*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut ts.
- Şâfi, Mahmûd, *el-Cedvel fi 'İrâbu'l-Kur'ân ve Şarfuhu ve Beyânûhu*, Dâru'r-Reşîd, III. Baskı, Dimeşk 1995.

- Şâlih, ‘Abdulvâhid Behçet, *el-‘Îrâbu’l-Mufasssal li Kitâbillahi’l-Mürettel*, Dâru’l-Fikri li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Ürdün 1993.
- es-Sâmirâî, Fâdıl, *ed-Dirâsâtu’n-Nahviyye ve’l-Luğaviyye ‘Inde’z-Zemahşerî*, Bağdat 1971.
- Sarmış, İbrahim, *Metin ve Araştırmalarla Uygulamalı Arapça Dil Bilgisi*, Esra Yay., Konya 2011.
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensar Yay., II. baskı, İstanbul 2011.
- Sibeveyh, Ebu Bîşr ‘Amr b. ‘Uşmân b. Kânber, *el-Kitab*, (Thk. ve Nşr., ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1988.
- es-Sîrâfî, Ebu Said Hasan b. ‘Abdullah, *Şerhu Sîrâfî ‘alâ Kitâb Sibeveyh*, Kahire ts., I/270.
- es-Suyûtî, Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Hem ‘u’l-Hevâmi ‘Şerhu Cem ‘i’l-Cevâmi’ fi ‘İlmi’l-‘Arabiyye*, Thk., Ahmet Şemşeddîn, Dâru’l-Kutubu’l-‘İlmiyye, Beyrut 1998.
- eş-Şemsân, Ebû Evs İbrâhîm, *Qadâyât-Te‘addî ve’l-Luzûm fi’d-Dersi’n-Nahv*, Matba‘atü’l-Medenî, by. 1987.
- Taberî, *Câmiu’l-Beyân ‘an Te’vîlu’l-‘Kur’ân*, Mü’essetü’l-Risâle, 1944 Beyrut.
- Talû, Mehmet, *Sarf ve Nahve Giriş*, Tereke Yay., İstanbul 2008.
- Talû, Mehmet, *Sarf ve Nahiv İlmi*, Tereke Yay., İstanbul 2012.
- Uralgiray, Yusuf, *Arapça İlk ve İleri Dilbilgisi*, Tebliğ Yay., Riyad 1986.
- Yakût, Mahmûd Süleyman, *‘Îrâbu’l-‘Kur’ânı’l-Kerîm*, Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmiyyeti, Mısır ts.
- Yasdıman, Necla, *Adım Adım Kur’ân Dili*, Tibyan Yay., İzmir 2001.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Kur’an-ı Kerim ve Meâl-i Şerifi*, (Haz. ve Not. Ertuğrul Özalp), İşaret Yay., İstanbul 2000.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaḍâ el-Hüseynî, *Ṭabakâtü'l-Naḥviyyin ve'l-Lüğaviyyin*,
Thk., Muhammed Ebu Faḍl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Mısır ts.

ez-Zemaḥşerî, Ebi Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Marife, III. baskı,
Beyrut 2009.

ez-Zemaḥşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Maḥmûd b. 'Umer, *el-Mufaşşal fi 'İlmi'l-Lüğa*,
Thk., Muhammed İzzeddîn Saîdî, Dâru'l-İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1990.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Ramazan MEŞE

Uyruğu : Türkiye (T.C.)

Doğum Tarihi ve Yeri: 15 Temmuz 1989, Adıyaman

Medeni Durumu : Evli

Tel : +90 05072093171

Email : ramazanmese@nevsehir.edu.tr

Yazışma Adresi : Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kat: 2
Oda No: 23 Nevşehir/Merkez

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	İnönü İlahiyat Fakültesi	2012
Lise	Malatya İmam-Hatip Lisesi, Malatya	2008

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012- 2014	Kırşehir Kaman Anadolu İmam-Hatip Lisesi.	Öğretmen
2014-Halen	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat F.	Arş. Gör.

YABANCI DİL

Arapça